

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Колоїз Ж. В.

Протокол № _____

« ____ » _____ 2020 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2020 р.

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ БОТАНІЗМІВ У
ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ (НА МАТЕРІАЛІ
АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Кваліфікаційна робота студентки
факультету української філології
групи УАФм-15 другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(українська мова та література)
додаткової спеціальності
англійська мова

Стороженко Юлії Володимирівни

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Малюга Н. М.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Члени комісії _____

(підпис) _____ (прізвище та ініціали)

(підпис) _____ (прізвище та ініціали)

(підпис) _____ (прізвище та ініціали)

(підпис) _____ (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Стороженко Ю. В. Особливості мотивації ботанізмів у лінгвокраїнознавчому аспекті (на матеріалі англійської та української мов) : рукопис. Кривий Ріг, 2020. 123 с.

У кваліфікаційній праці досліджено особливості мотивації ботанізмів англійської та української мов, зокрема розкрито зміст поняття «номінація» як процесу співвіднесення мовних одиниць з позначуваними об'єктами позамовної дійсності, здійснено аналіз мотиваційних ознак, що лежать в основі конотативно забарвлених вторинних номінацій, досліджено вплив екстралінгвальних чинників на процес номінації, виявлено лінгвокраїнознавчі особливості народних назв ботанізмів української та англійської мов.

Ключові слова: номінація, вторинна номінація, мотивація, лінгвокраїнознавчий аспект, внутрішня форма, ботанізм, фітонім, дендронім, міконім.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЛІНГВО-ГНОСЕОЛОГІЧНЕ ПІДРУНТЯ НОМІНАЦІЇ	7
1.1. Співвіднесення мовних одиниць із позначуваними об'єктами позамовної дійсності.....	7
1.2. Особливості творення власних назв	14
1.3. Конотативно забарвлені вторинні номінації в аспекті етнолінгвістичного аналізу	18
Висновки до першого розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНЯ ФОРМА ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ КОНОТАТИВНО ЗАБАРВЛЕНОЇ БОТАНІЧНОЇ ЛЕКСИКИ	25
2.1. Когнітивні механізми номінації	25
2.2. Мотиваційні ознаки творення ботанізмів.....	30
Висновки до другого розділу.....	39
РОЗДІЛ 3. ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ТВОРЕННЯ БОТАНІЗМІВ	41
3.1. Символічні конотації фітонімів.....	41
3.2. Роль ціннісних орієнтацій у процесі номінації меморіальних та вікових дерев	51
3.3. Вплив етнокультурних та етнопсихологічних чинників на процес номінації грибів у їхньому ненауковому еквіваленті.....	68
Висновки до третього розділу	77
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

На розвиток кожної мови впливають географічні, політичні, культурні чинники. Основним інструментарієм між реальним світом та світом мови є номінативні процеси, тобто номінативна система, елементи якої завжди співвідносяться з предметами, явищами, подіями позамовної дійсності. Мовну номінацію не розглядають окремо від людської пізнавальної діяльності, її характеризують як творчий процес, що відбиває глибинні історичні та культурні пласти окремого етносу.

Назви рослин і грибів, зокрема народні, становлять фрагмент картини світу певної нації, вони відображають знання і вірування, є свідченнями шляхів формування образного мислення народу, знаходять своє відображення в мові, літературі, фольклорі та повсякденному житті. Ботанізми відіграють значну роль у процесі пізнання, особливо якщо взяти до уваги те, що в кожного етносу сприйняття природи має, крім загальнолюдських, національні відтінки. Лінгвокраїнознавча специфіка конотативно забарвлених ботанізмів обумовлює цікавість до вивчення процесів їх номінації, особливо в зіставному аспекті на матеріалі неспоріднених мов.

Вагомий внесок у розвиток знання про номінацію та її види зробили такі вчені: В. Гак, К. Головенко, І. Ковалик, Л. Ковбасюк, О. Кононенко, А. Кунін, О. Суперанська, О. Тараненко, В. Телія, М. Торчинський та ін. Питання мотивації в номінативних процесах студіювали вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: Т. Боброва, С. Воркачов, Г. Зимовець, Л. Ковбасюк, О. Кубрякова, М. Рут, Н. Петрова, А. Уфімцева та ін. До питання семантики ботанізмів зверталися В. Жайворонок, М. Золотницький, А. Капська, В. Кононенко, В. Меркулова, М. Ткачук, С. Шестакова та ін.

Попри зазначене, проблема взаємозв'язку етнолінгвістичних чинників та акту номінації, особливо на зіставленні слов'янської української та романо-германської англійської мови, висвітлена недостатньо. Викладене вище засвідчує **актуальність** теми наукової праці.

Мета роботи полягає в тому, аби дослідити особливості мотивації ботанізмів у лінгвокраїнознавчому аспекті, зокрема на зіставленні українських та англійських назв рослин та грибів.

Для досягнення зазначеної мети розв'язували такі **завдання**:

- 1) розкрити зміст поняття «номінація» як процесу співвіднесення мовних одиниць з позначуваними об'єктами позамовної дійсності;
- 2) здійснити аналіз мотиваційних ознак, що лежать в основі конотативно забарвлених вторинних номінацій;
- 3) дослідити вплив екстралінгвальних чинників на процес номінації;
- 4) виявити лінгвокраїнознавчі особливості народних назв ботанізмів української та англійської мов.

Об'єкт дослідження – українські та англійські конотативно забарвлені назви рослин та грибів.

Предмет дослідження – особливості мотивації вторинної номінації в лінгвокраїнознавчому аспекті на зіставленні народних назв ботанізмів української та англійської мов.

Джерельною базою послуговували словники: англо-український фразеологічний словник [уклад. К. Т. Баранцев]; словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк та ін.]. Художні твори українських письменників, зокрема Г. Квітки-Основ'яненка, Панаса Мирного, І. Франка; твори В. Шекспіра, а також їх українсько-англійські та англійсько-українські переклади. Картотека нараховує понад 800 одиниць.

Основні методи дослідження: теоретичний аналіз (вивчення основних теоретичних понять номінації); критичний аналіз (дослідження основних підходів до класифікації номенів рослин і грибів); теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про процес номінації та її реалізації в ботанізмах); системний аналіз (добір фактичного матеріалу та його групування); описовий метод (опис мотиваційних особливостей номінації рослин і грибів у лінгвокраїнознавчому аспекті).

Наукова новизна магістерської праці незаперечна, оскільки вона є комплексним, самостійним, оригінальним дослідженням, у результаті якого вперше здійснено аналіз мотиваційних ознак конотативно забарвлених вторинних номінацій в аспекті етнолінгвістичного аналізу, досліджено вплив етнокультурних та етнопсихологічних чинників на процес номінації ботанізмів, виявлено лінгвокраєзнавчі особливості народних назв ботанізмів української та англійської мови.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає в тому, що авторові вдалося поглибити мовознавчу теоретичну думку, а результати магістерського проєкту, фактичний матеріал може бути використаний у практичній професійній діяльності, у розробках проблеми номінації та впливу етнолінгвістичних чинників, під час вивчення процесу вторинної номінації. Матеріалами можуть скористатися викладачі та студенти, а також перекладачі художніх текстів українською та англійською мовою.

Наукове дослідження **апробоване** у вигляді доповіді на онлайн-конференції «Наукові читання молодих дослідників до міжнародного дня слов'янської писемності» (2020 р.), тема: «Особливості мотивації ботанізмів у лінгвокраєзнавчому аспекті (на матеріалі англійської та української мов)».

Із теми дослідження є публікації: Стороженко Ю. В. Універсальні й національно-специфічні культурологічні компоненти українських та англійських назв квітів. *Матеріали студентських наукових читань: зб. наук. праць* / ред. Колоїз Ж. В. Кривий Ріг, 2018. Вип. 5. С. 98–103; Стороженко Ю. В. Мотиваційні ознаки номінації на прикладі дендронімів української та англійської мови. *Матеріали студентських наукових читань : зб. наук. праць* / ред. Колоїз Ж. В. Кривий Ріг, 2020. Вип. 7. С. 198–205.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, який нараховує 69 позицій, списку використаних джерел, що містить 21 найменування та додатків. Повний обсяг дослідження – 122 сторінки, із яких 81 сторінка основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ЛІНГВО-ГНОСЕОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ НОМІНАЦІЇ

1.1. Співвіднесення мовних одиниць із позначуваними об'єктами позамовної дійсності

Мова – це найдосконаліший витвір людського розуму, що виник у результаті розвитку суспільства, вона є тим «містком», який поєднує реальний світ речей із суб'єктивним людським сприйняттям цього світу. Т. Боброва, вивчаючи природу назви і принципи номінації, зазначає, що завдяки мові відбувається «ідеалізація предметного світу, перехід від чуттєвого відображення об'єктивного світу до раціонального, від відчуття та сприйняття до уявлень та понять, відбувається формування узагальнень» [8, с. 74].

Відома російська мовознавиця М. Кожина стверджує: усе, що має місце у світі, знаходить своє відображення в мові. Її реальне існування виявляється в постійному процесі вербальної комунікації між членами соціуму, соціальна природа якої своєю чергою виявляється в номінативному інвентарі мови. Номінативний інвентар кожної окремої мови є продуктом живих процесів номінації, у результаті яких відображені образи понять предметів пов'язуються у свідомості носіїв мови з певними послідовностями звуків чи графем [27, с. 7–35].

Учений у галузі теорії мови В. Телія терміном «номінація» і його синонімом «найменування» позначає «процес творення мовних одиниць, що характеризується номінативною функцією, тобто вони слугують для називання й розчленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, сполучень слів, фразеологізмів і речень» [54, с. 336].

Зазначимо, що схоже визначення номінації дає В. Гак, дослідник також вважає її процесом та результатом найменування, наголошуючи на співвіднесенні мовних елементів із позначуваними ними позамовними об'єктами [14, с. 237].

Український мовознавець О. Тараненко, крім уже відомих у літературі трактувань номінації, наводить такі:

а) творення, надання назв пізнаним і виокремленим фрагментам дійсності, тобто встановлення відношень означального та позначуваного між певною мовною одиницею і відповідним предметом (явищем, ознакою й т. ін.);

б) результат цього процесу, тобто сама назва, що й визначає номінацію;

в) використання вже готових найменувань у процесі мовленнєвих актів [52, с. 385].

Отже, номінація – це творення номенів, що слугують для позначення предметів позамовної дійсності.

Процес надання назв явищам позамовної дійсності нерозривно пов'язаний із культурою етносу, у межах якого відбувався акт номінації. Наприклад, за визначенням О. Кубрякової, номінація є водночас «продуктом пізнавальної діяльності людини в певній галузі знання або суспільного досвіду й продуктом діяльності мовленнєвої, мовної» [29, с. 6].

На думку науковців (Е. Азнаурової, О. Кубрякової, В. Телії, А. Уфимцевої та ін.), у процесі творення назв взаємодіють три гетерогенні за своєю природою сутності. Одна з них «сфера денотації» – те, що називається, – дійсність, членована на елементи (включно й непередметні сутності), спотворена розумом людини. Друга – гносеологічний образ позначуваного, його поняттєве відображення, у якому свідомість здатна поєднувати те, що є у світі, та кваліфікативно-оцінне ставлення до позначуваного. Співвідносячись з іменем, цей образ у процесі називання втілюється в поняттєво-мовній формі відображення дійсного – «сфера сигніфікації». Третя сутність – ім'я, назва «звукоряд чи його графічне зображення», тобто мовний засіб вираження сигніфікативного змісту [33, с. 73].

За гносеолого-семантичного підходу, номінація є «процесом перетворення фактів позамовної дійсності в надбанні системи та структури мови, у мовні значення, які відображають у свідомості носіїв мови досвід їхнього суспільного життя» [33, с. 13]. Номінація тісно пов'язує між собою

мову, мислення та діяльність. Цей зв'язок виявляється в процесі семіозису, у знаковому співвідношенні найменування, де поєднується зміст (понятійна форма мислення), ім'я (мовна форма) та дійсність (означувані позамовні предмети, явища, події) [33, с. 10–13].

Згідно з семасіологічним підходом, за якого зміст найменування вважають «засобом вичленування та найменування реалій, класу реалій» [33, с. 73], номінацію розуміють як шлях від слова до змісту, тобто від слова до його значення. Схематично це можна представити так: одержувач (слухач, читач або дослідник) має у своєму розпорядженні готовий писемний текст або такий текст, що звучить, певним чином оформлену сукупність мовних засобів, за якими стоїть деяка інформація про «стан справ» у реальній дійсності, ідеях, почуттях, емоціях автора, і він (одержувач) повинен зрозуміти, проаналізувати, дешифрувати все, тобто мовно-розумова діяльність спрямована «від сприйняття форми повідомлення до поняття, ідей, емоцій, які стоять за ними» [5, с. 22].

У руслі когнітивної лінгвістики, за дослідженнями В. Телії, «семантичний трикутник» («реалія – поняття – ім'я»), завдяки якому аналізують номінативні процеси в традиційному мовознавстві, має такий вигляд: «концепт – прототип (денотат) – реалія із світу «Дійсність» [55, с. 94–97]. Концепт тлумачать як більш конкретну форму відображення, ніж поняття, він поєднує все відоме про об'єкт. Концепту передуює категоризація, що утворює типовий образ та формує «прототип» (гештальт-структуру), який є в назві тим, «що називається денотатом, а реалія – це те, що є для нас об'єкт у реальному світі «Дійсність» [55, с. 97].

У сучасному мовознавстві існує думка про те, що динамічному характеру мовленнєвої діяльності найбільш повно відповідає ономасіологічний підхід [5, с. 23], який розглядає змістовий бік мовних одиниць не з позиції формування їхніх внутрішньосемантичних значущостей і механізму семантичного поширення слів та словосполучень, а з позиції предметної спрямованості, тобто співвіднесеності мовної одиниці з позамовним

предметним рядом, коли ця співвіднесеність виступає засобом позначення, найменування останнього [33, с. 19].

Згідно з ономасіологічним підходом до мовних явищ, коли за основне положення беруть відношення «реалія (денотація) – зміст (сигніфікат)», процес номінації висвітлюють у такому ракурсі: перед мовцем існує певна проблема у вигляді комунікативної інтенції або чіткого задуму: як правильно, образно і якими засобами висловити певну інформацію про «стан справ» в об'єктивній дійсності, системі ідей, почуттів тощо, щоб слухач або читач відповідно до можливостей зміг адекватно сприйняти сказане [33, с. 23–26]. На наш погляд, цей підхід дозволяє з позиції мовця схарактеризувати дуже важливий момент мовленнєвої діяльності людини, пов'язаний із пошуком, відбором та утворенням засобів номінації.

Дослідження описуваних процесів стає можливим лише за умови врахування відображення засобами номінації лінгвістично релевантних сутностей предметів та їхніх зв'язків між собою в реальній дійсності. На думку Л. Азарової, саме цей аспект передбачає таку деталізацію позамовних чинників, яка пояснює співвідношення між предметами, сприйняттям та уявленням у почуттєвому досвіді, у практичній свідомості носіїв мови, відображення та репрезентацію абстракцій, теоретично пізнаних та узагальнених у значеннях словесних знаків [2, с. 15].

У сучасній лінгвістиці розрізняють два основних типи номінації: первинну та вторинну. Форма, що використовується у своїй первинній функції для позначення певного об'єкта довколишнього середовища в певних умовах, може бути названа основною формою, первинною, або прямою номінацією.

Первинна лінгвістична номінація – співвідношення фрагмента дійсності позамовного ряду, відображеного у свідомості людини, та звукоряду, який отримав уперше функцію найменування, – дуже рідкісне явище [14, с. 243].

Вторинна номінація, тобто утворення другого, навіть третього найменування для об'єктів позамовної дійсності, які вже були позначені засобами мови, чи, як стверджує В. Телія, використання існуючих в мові

номінативних засобів у новій для них функції найменування, посідає в системі номінативного інвентарю кожної мови одне з чільних місць [53, с. 129].

Залежно від розуміння процесів вторинної номінації розрізняють кілька її різновидів. Із прагматичної точки зору вивчення у вторинній номінації можна виділити два принципово різних процеси:

а) процес вторинного найменування об'єкта, який раніше вже був об'єктом номінації (старий номінат – старий, але інший номінант);

б) процес найменування таких сторін дійсності, що раніше не були об'єктом номінації (новий номінат – старий номінант).

В обох випадках «вторинність» полягає у використанні лексеми, зовнішньої оболонки слова, яка раніше вже брала участь у номінативних актах. Проте причини цих номінативних актів різні. У першому випадку вони є суто прагматичні, рушійною силою подібних вторинних номінацій стає бажання носіїв мови оновити експресивні, прагматичні можливості цих слів. Причини вторинної номінації в другому випадку полягають у необхідності найменування словом нових реалій та понять, що постійно виникають [53, с. 153].

Як відомо, усі вторинні найменування формуються на основі значення, використовуються в новій для нього функції найменування.

На думку А. Уфимцевої, існує два способи вказання іменем на дійсність, залежно від цих способів у мові розрізняють два типи вторинної номінації:

а) непряму (мотивовано-опосередковану), автономну;

б) опосередковану непряму [33, с. 74–75].

Непряма (мотивовано-опосередкована) автономна вторинна номінація відбувається на базі одного імені, наприклад: *blue* – 1) синій, голубий, блакитний; 2) п'яний; *gray* – 1) сірий; 2) сивий [26, с. 7].

Як стверджує Л. Ковбасюк, у цій номінації має місце непряме відображення об'єктів позамовної дійсності, що опосередковується попереднім значенням слова, ті чи ті ознаки якого відіграють роль внутрішньої форми, переходячи в новий смисловий зміст. Сформований таким чином зміст співвідноситься з позамовним рядом автономно. У результаті непрямої

вторинної номінації направленість смислу імені виражає самостійну номінативну цінність одиниці найменування. Такі найменування містять у сигніфікаті відомості, необхідні для правильного співвіднесення імені та означуваного фрагмента дійсності [25].

Далі дослідник додає: «Головна ознака опосередкованої вторинної номінації полягає в тому, що в процесі формування нової мовної номінативної одиниці використовується комбінаторно-синтезуюча діяльність людської свідомості та відповідна мовна техніка, тобто в утворенні нової одиниці активну участь бере ще одне чи навіть декілька вже існуючих у мові найменувань. Формування смислу нового найменування, таким чином, відбувається під безпосереднім впливом змісту іншого найменування, яке детермінує характер відображення реальної дійсності, визначаючи той чи той ракурс його розгляду» [25].

Понятійно-мовний зміст співвідноситься з позамовною одиницею опосередковано, завдяки певній, строго визначеній номінативній одиниці. Усе це свідчить про несамостійну номінативну цінність одиниці, про непряме співвідношення смислу імені з дійсністю, коли під час найменування в об'єкті позамовної дійсності виділяють лише такі ознаки, які вважають суттєвими для нього відносно ознак якого-небудь іншого об'єкта, причому ознак, які вже були закріплені в іншому найменуванні [33, с. 74–75].

Опосередковану вторинну номінацію називають також фразеологічною номінацією, наслідком якої є утворення відносно стійких комплексних знаків ускладненої семантики, що мають певне фразеологічне значення, виконують певну номінативну функцію та характеризують той чи той предмет об'єктивної дійсності. Їх позначають у мовознавстві різними термінами: фраземи, ідіоми, фразеологізми, фразеологічні одиниці.

Залежно від характеру співвідношення з позначуваними об'єктами позамовної дійсності у фразеологічній номінації, на думку О. Куніна, слід розрізняти три типи: вторинну фразеологічну номінацію, третинну фразеологічну номінацію та змішану фразеологічну номінацію [31, с. 88–100].

У результаті вторинної фразеологічної номінації виникають одиниці з умотивованою та невмотивованою внутрішньою формою, відтак розрізняють мотивовану та демотивовану вторинну фразеологічну номінацію.

Мотивовану, зі свого боку, поділяють на непряму номінацію, властиву полісемантичним фразеологічним одиницям, фразеосемантичні варіанти яких утворюються шляхом паралельного чи послідовного переосмислення, та опосередковану номінацію, що характеризується повним переосмисленням однозначних фразеологічних одиниць з яскраво вираженою внутрішньою формою.

В опосередкованій номінації можна також виділити так звану опосередковану компонентно-обумовлену фразеологічну номінацію, де фразеологічна одиниця не має свого прототипу, тобто не опосередковується іншим найменуванням. Це відбувається тоді, коли в номінативному акті домінує прагматична інтенція суб'єкта номінації. Утворення таких фразеологічних одиниць, на думку О. Куніна, пов'язане з порушенням логічних законів, коли суміщаються логічно несумісні поняття. В основі таких фразеологічних одиниць лежить неповторний образ, що виник у нереальній, фантастичній ситуації, наприклад: *walking corpse* – *ходячий труп* [31, с. 93].

Третинна фразеологічна номінація відбувається на основі вже існуючої фразеологічної одиниці, цю номінацію називають також фразеологічною деривацією. Змішана номінація поєднує в собі два різновиди номінації. У такому разі новоутворена одиниця містить компоненти з прямим значенням, безпосередньо направленим на об'єкт, та з переносним значенням, опосередковано направленим на об'єкт: *pay through the nose* – *платити шалену ціну (переплачувати)* [31, с. 98–100].

Отже, традиційна лінгвістика визначає номінацію як процес утворення нових лексичних одиниць, що виконують номінативну функцію, слугують для виокремлення явищ позамовної дійсності й утворення для них відповідних понять у мовній сфері. Дослідники лінгво-гносеологічного напрямку зазначають,

що номінація – є первинним етапом пізнавальних процесів, у результаті яких формується понятійна система людини. Прихильники ж логіко-сміслового підходу до номінативних процесів визначають номінацію як одиницю, необхідну для здійснення комунікативного акту та передачі узагальненої інформації про довколишній світ. Природа номінації є досить суперечливою, оскільки являє собою процес і результат одночасно. Існують суперечки про самостійність значення номінативної одиниці, зокрема первинна номінація характеризується найбільшою автономністю, а вторинна і третинна мають у своїй семантиці стійкі комплексні знаки, умотивовані й немотивовані компоненти, що не дають підстав назвати їх абсолютно самостійними.

1.2. Особливості творення власних назв

Серед усіх номінативних процесів у мові особливе місце посідає акт творення власних назв. Проблема визначення статусу, місця онімів у мові, їх походження, класифікації та, що особливо цікаво нам, мотивації досі не має однозначного вирішення. Науковці, зокрема Т. Мілевський, М. Торчинський, ставлять під сумнів право самостійного існування лексичного класу «власні назви» через їхню безсистемність та високий вплив екстралінгвальних явищ, який унеможлиблює навіть потенційну систематизацію. В ієрархії лінгвістичних парадигм власні назви як взагалі безсистемні або, у крайньому випадку, слабо систематизовані поступаються місцем високо організованому класу загальних слів, який займає у лексиці центральне місце. Єдине, на чому науковці дійшли згоди, – це основні функції власних назв: виокремлювати один предмет із ряду, надавати йому особливого статусу, розмежовувати загальне і конкретне. Особливість власних імен виражена в їхньому зв'язку з певним об'єктом. Данський лінгвіст П. Крістоферсен наголошує на тому, що коли власна назва закріплюється за предметом, вона перетворюється на фіксовану, устатковану, яка існує навіть після того, як причина (мотив) перестає існувати. Автор наводить приклад з

іменем вождя індіанців *Соколине Око*. Внутрішня форма номена передбачає наявність в об'єкта номінації гострого зору на момент акту номінації, але якщо назва закріпилася, то збережеться навіть тоді, коли людина втратить зір. Як зазначає П. Крістоферсен, зв'язок словесного образу та ідеї, зазвичай, випадковий, але зв'язок ідеї та об'єкта номінації чітко детермінований [62, с. 84–86]. У ситуації з власним іменем *Соколине Око* після втрати людиною зору або навіть смерті втрачається зв'язок з ідеєю або ж мотивом, який є підґрунтям акту номінації, тоді як номен продовжує існувати.

Під час дослідження власних назв логічно виникає питання, чи можна вважати такі оніми прикладом вторинної номінації. О. Суперанська у своїй монографії дотримується думки, що лише власні назви, які мають семантичний зв'язок із загальновідомим денотатом, можуть уважатися прикладом вторинної номінації [51]. Відповідно, власна назва магазину «*Апельсин*» не є вторинною номінацією, якщо там не продають апельсини, інші цитрусові. За словами О. Суперанської, такі оніми є лише «пустими рамками», які можна заповнювати залежно від потреби чи власних уподобань.

Такі науковці як І. Ковалик, В. Никонов та О. Фонякова говорять про перехід загальних назв у власні і зазначають, що цей процес може мати двобічний характер. Явище трансформації загальних назв у власні кількісно більш розповсюджене. Щодня можна побачити вивіски магазинів, назви установ, організацій, які є свідченням переходу з розряду загальних назв до власних.

Процес творення власних назв від загальних має свої особливості. Співвідношення слова, поняття та предмета зазвичай зображають через трикутник, найвідоміші схеми-трикутники: Огдена-Річардса, Реформатського і Телії. Усі вони символізують зв'язок екстралінгвального (уявлення, вірування, асоціації), лінгвального (слово) та логічного (мотиваційний чинник). При творенні власних назв від загальних усі зазначені відношення зберігаються, але з'являються певні особливості, зумовлені характером власних назв та їхньою

відмінністю від загальних. Найкраще це можна дослідити через розбіжності, які виникають між цими класами. І. Ковалик, зокрема, нараховує 28 відмінностей.

Українські дослідники В. Балахтар та К. Балахтар виокремили три основні ознаки розрізнення власних і загальних назв:

1) загальні назви мають безпосередній зв'язок із поняттям, через яке можна встановити приналежність до класу однотипних предметів, натомість власні назви сприяють асоціації з конкретним об'єктом;

2) загальні назви – носії понять, а власні назви включають усю відому мовцеві інформацію про свої денотати, без певних узагальнень, тому пов'язуються з поняттями лише тією мірою, якою вказують на різновид об'єктів, до яких належать їхні денотати;

3) третя ознака пов'язана з функціями онімів, оскільки загальні назви об'єднують, узагальнюють однорідні об'єкти, а власні назви, навпаки, їх розрізняють, диференціюють. Тобто загальні назви виконують генералізуючу функцію, а власні назви – диференційну [4].

Перехід від загальної назви до власної не завжди є кінцевою формою, яка не може зазнати нових змін. Основна ознака власного імені – виокремлювати одиничний предмет із класу подібних. П. Крістоферсен і О. Суперанська в різний час дійшли висновку, що власні назви також зрідка можуть називати певний клас предметів. Індивідуальне ім'я денотат отримує на основі певних особливостей, у тому випадку, коли ці особливості притаманні іншим предметам чи людям, власне ім'я може використовуватися для їх узагальненого позначення. У мовознавстві за такими лексичними одиницями закріпився термін «імена прозивні».

П. Крістоферсен вважає, що власні назви є прикладом прямої номінації, а утворення імен прозивних – непрямої, адже ім'я прозивне тісно не пов'язане з об'єктом, а називає його лише на основі тієї ознаки, яка об'єднала клас предметів. Дослідник висловлює припущення, що прізвища також можна зараховувати до імен прозивних, адже вони мають функцію узагальненого позначення всіх членів однієї родини [62, с.119].

Власні назви та імена прозивні мають свою мотивацію, яка формується під впливом екстралінгвальних факторів. Це явище з соціальним, культурним, історичним, соціальним підґрунтям та традицією. Однак позамовні чинники допомагають з'ясувати витoki номінації як явища суто мовного. О. Суперанська стверджує, що мотивація власних назв суттєво відрізняється від внутрішньої форми загальних назв. У зв'язку з тим, що йдеться про вторинний характер ономастичної номінації, досить рідко всі слова, задіяні в номінативному акті, вживаються в основному апелятивному значенні і мають прозорий зв'язок з поняттям апелятива [51, с. 242].

Думка О. Суперанської про те, що оніми мають асемантичний статус, породила ряд сумнівів стосовно наявності у власних назв мотивації взагалі. Дослідниця зазначає, що в них відсутній сигніфікативний компонент значення, а зв'язок з апелятивами, від яких вони беруть початок, майже нульовий [51, с. 238].

Українська науковиця Г. Зимовець одну з причин такого суперечливого ставлення до семантики власних назв убачає в дихотомії мовця та слухача. Власні назви, будучи фактами штучної номінації, пише дослідниця, обов'язково передбачають існування конкретного номінатора, тобто мовця або групи мовців, які надали одиничному референту те або те позначення. З позиції такого номінатора всі власні назви є безумовно мотивованими, оскільки їх дають свідомо. Інша річ, що такий мотив може залишатися імпліцитним для іншого учасника комунікації, який володіє відмінними фоновими знаннями, уявленнями, субкодами тощо. Таким чином, уже на момент свого утворення власна назва є суперечливою в аспекті мотивації, оскільки те, що для номінатора є прийнятним мотивом, іншими членами мовної спільноти сприймається як довільний зв'язок між доономастичним значенням кореня та семантикою оніма [20, с. 39].

Класифікація власних назв з огляду на їх походження є предметом багатьох досліджень у галузі ономастики. Російська мовознавиця М. Рут виділяє ономасіологічну, мотиваційну та семантичну класифікацію.

Ономасіологічна класифікація є кількісно найбагатшою, оскільки в її основі лежить номінативна ознака. Такі науковці як Г. Зимовець та О. Суперанська не розглядають мотиваційну класифікацію окремо від ономасіологічної. М. Рут не заперечує їхньої схожості, але наголошує, що відповідно до мотиваційної класифікації дослідник виявляє зв'язки, які існують між власною назвою та апелятивом або ж іншим онімом у свідомості носіїв мови. Така класифікація потребує клопіткої роботи з інформантами та текстами. Хоч дослідження номінативної ознаки зазвичай не викликає труднощів, відбір однієї конкретної ознаки з-поміж інших має суб'єктивний характер. Не завжди ознака, яка стала поштовхом до номінативного акту, є основною і такою, що повною мірою відображає номінативний мотив [46, с. 231].

Семантична класифікація концентрує увагу на семантиці власної назви, яка відображає інформацію про об'єкт. У ній акцент зміщується від вияву початкової номінативної ознаки до встановлення інформативної частки назв [46, с. 232].

Усі представлені класифікації є спробою мовного осмислення впливу екстралінгвальних факторів, без яких не можливий процес номінації. Власна назва – це особливе, унікальне ім'я, яке містить у собі глибинний пласт інформації про об'єкт номінації, а тому має виняткове значення для дослідження в галузі лінгвокультурології.

1.3. Конотативно забарвлені вторинні номінації в аспекті етнолінгвістичного аналізу

Номінація – явище не лише мовної, а й соціальної, культурної та національної природи. Основними компонентами акту номінації є суб'єкт, що іменує (номінатор), найменування (номінант), об'єкт, що іменується (номінат), слухач та умови спілкування [14, с. 241]. У цій моделі відбито соціальний чинник (відношення номінатора й адресата), суб'єктивний чинник (відношення номінатора й номіната), відношення адресата до номіната.

Центральним компонентом дослідники визначають об'єкт номінації, який, відповідно, є основною ланкою в процесі номінації, оскільки якщо не виникає потреби номінувати якийсь об'єкт дійсності, номінатор не здійснює номінативний акт.

Крім того, можна говорити про акт вибору ознаки номіната в представленій моделі, йдеться про наявність у знака внутрішньої форми. Як відомо, при номінації суб'єкт часто виділяє в об'єкті одну, найважливішу чи найвиразнішу ознаку, яка й стає підґрунтям найменування. Ту ознаку, за якою отримує назву той чи той предмет, О. Потебня називає «представленням», або «внутрішньою формою» слова [45, с. 74].

Варто звернути увагу на те, що первинна та вторинна номінації різняться за своєю функціональною суттю: перша належить до «явищ ономасіологічного порядку, а друга є явищем лексичного плану», оскільки демонструє лексичне багатство і семантичну гнучкість лексичних одиниць [13, с. 11].

Слово на позначення певної реалії в одній мові може бути первинною номінацією, а його відповідник в іншій мові – вторинною. Наприклад, в українській мові слово *цегла* має виключно значення «будівельне штучне каміння», англійське *brick* (цегла), окрім прямого, має переносне метафоричне значення «добрий хлопець» (18).

У мові весь час з'являються та закріплюються номінативні одиниці, що фіксують новий понятійний зміст. Без них неможливо ідентифікувати та охарактеризувати те, що з'являється в чуттєвому світі носіїв мови. Тому, незважаючи на наявні відмінності, між двома типами номінації – створенням нової номінативної одиниці та використанням в актах комунікації вже готових – існує суттєва єдність, оскільки процеси є взаємозумовленими. Створення та вживання нової номінативної одиниці пов'язане з наповненням її конкретним денотативним змістом.

Конотації є своєрідним кодом, доступним для певної культури. Наприклад, українському слову *билина* притаманна конотація бідності, самотності, в англійському *blade of grass* подібне значення відсутнє.

Англійське *pumpkin* асоціюється з кмітливою дитиною (8), натомість українському слову *гарбуз* така асоціація не притаманна. Подібні значення, незважаючи на те, що вони не входять до семантики слів, представляють первісний інтерес, оскільки в багатьох випадках саме на їхній основі слова підпадають регулярній метафоризації, застосовуються в порівняннях, беруть участь у словотворенні.

Наявність багатьох точок зору на конотацію та її структуру пов'язана, насамперед, зі складністю розмежування емоційного, експресивного та оцінного компонентів. З одного боку, оцінка людиною предмета чи явища пов'язана з емоційними переживаннями, з іншого, – спостерігається тісний зв'язок емоційності з оцінкою. Безсумнівний лише той факт, що конотації номінативних одиниць характерні для всіх мов, однак вони можуть помітно відрізнятися.

Таким чином, установлюючи кореляцію між екстралінгвальним знанням та власне мовним знаком, номінація пов'язує світ дійсності, відображений у свідомості мовця, зі світом мови. «Сліди» цієї кореляції містить внутрішня форма номінації. Будучи другою назвою вже позначеного об'єкта, вторинний номен має на меті не просто назвати фрагмент дійсності, а передусім сформулювати уявлення про нього, концептуалізувати його в людській свідомості. Вторинні номінації конотативно забарвлені. Конотація – активний учасник експресивно-емоційно-оцінної номінації, її природа суперечлива.

Конотативно забарвлені вторинні номінації особливо цінні для етнолінгвістичного аналізу, що дозволяє провести паралелі між особливостями внутрішньої форми та характером і змістом національно-культурної інформації, відбитої в номінантах.

Зокрема, звичаї та традиції, будучи нерозривно пов'язаними з культурою, мають значний вплив на витворення фразеологічних одиниць. На думку відомих науковців Е. Верещагіна і В. Костомарова, національно-культурні елементи семантики можуть виявлятися на трьох різних рівнях плану змісту фразеологічних одиниць:

– перший рівень – фразеологічні одиниці можуть відбивати національну культуру нерозчленовано, тобто своїми ідіоматичними значеннями, наприклад, англ. *a broken reed* (зламана тростинка) – ненадійна людина, що не викликає довіри, *a man of straw* (солом'яне опудало) – несерйозна людина; укр. *мішок з соломкою* – вайлувата, дурнувата людина;

– другий рівень – фразеологічні одиниці можуть висловлювати національну культуру розчленовано, тобто окремими складниками. Це так звані «унікальні компоненти» (найчастіше архаїзми), безеквівалентна лексика (культурно-етнічні реалії, топоніми, екзотизми тощо). Наприклад, багато екзотизмів, що входять до складу фразеологічних одиниць англійської мови, позначають рослини, поширені на території колишніх британських колоній, але не типові для флори самої Великобританії: *fair suck of pine apple* (чесно смоктати з ананасу) – талан; *shake the pagoda tree* (трусити дерево пагоди) – швидко розбагатіти, нажитися; *a single bamboo can not form a row* (один бамбук не може утворити рядок) – одна ластівка весни не робить. В українській мові прикладом може послужити фразеологічна одиниця *белени об'ївся* – божевільний;

– третій рівень – національно-культурні елементи семантики можуть відобразитися в прямому значенні сукупного словесного комплексу, що лежить в основі фразеологізму [11, с. 85]. На думку О. Остаповича, саме в таких фразеологічних одиницях «закодовані» численні народні звичаї, традиції, ігри тощо [41, с. 47]. Як приклад можна навести англійську фразеологічну одиницю *to find a bean in the cake* (знайти квасолину в пирозі) – везіння, особливо при виграші в лотерею (1, с. 822). Того, кому діставався шматок пирога з квасолиною, оголошували королем вечері.

Український мовознавець Б. Ажнюк пропонує називати фразеологізми такого різновиду «етноситуативними» [1, с. 46]. Згідно з його концепцією національного маркування фразеологізмів, національна своєрідність може також проявлятися в частотності вживання того чи того компонента фразеологічної одиниці, ширше, тією чи тією структурно-семантичною

моделлю [1, с. 48]. Наприклад, в англійській мові дослідник відзначає високу фразеопродуктивність компонентів, що позначають людину, наприклад: *not quite a clean potato* (недостатньо чиста картопля) – підозріла особа; *a queer bird* (дивний птах) – дивак; *poor soul* (бідна душа) – бідолаха [1, с. 51–52]. В українській мові, за словами вченого, відповідний ряд не такий численний: *одного поля ягідка; битий собака; старий хрін* [1, с. 52].

Б. Ажнюк називає характерним для фразеології англійської мови поєднання двох однорідних у граматичному відношенні компонентів, об'єднаних сполучником *and* (і): *gall and wormwood* – щось ненависне; *apples and oranges* – дві абсолютно різні речі. До форм прояву національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць дослідник відносить також особливості народного гумору, присутнього в семантиці фразеологізмів, а також загальну ідеологічну спрямованість фразеологічного фонду [1, с. 65].

Як зазначає українська дослідниця Е. Назаренко, національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць може проявлятися через компонентний склад із символічним смисловим навантаженням [39, с. 7].

До числа подібних лексем-символів більшість дослідників (О. Левченко, Л. Мельник, Н. Петрова та ін.) відносять і ботанізми. На думку Н. Петрової, ботанічні символи як носії узуальної та okazіональної символіки здійснюють значний вплив на семантику фразеологічних одиниць, образно-смислову основу яких вони складають [42, с. 48]. Одним із найяскравіших прикладів такого злиття, на наш погляд, є лексема *дуб*. У багатьох індоєвропейських традиціях існував культ дуба, який вважався священним деревом, оселею богів, небесною брамою, крізь яку божество могло з'явитися перед людьми. Також дуб був символом міцності та кременості. В англійській мові є ідіома *as strong as an English oak* (сильний як англійський дуб) [65, с. 1128], що має й український відповідник – *міцний, як дуб*.

Існують також випадки, коли асоціативні компоненти, зумовлені культурною традицією, не перетинаються у двох мовах. В українській мові прикладом може слугувати ботанічний компонент *хміль* (досить поширена

сільськогосподарська культура в нашій країні, активно використовується в пивоварінні). У складі фразеологічної одиниці компонент *хміль* символізує стан сп'яніння: *хмелінка вдарила в голову* (про легке сп'яніння; бути напідпитку); *хміль бродить у голові* (про стан сп'яніння); *заробляти хмелем* (часто випивати) (9, с. 768).

Натомість у складі англійських фразеологічних одиниць назва цієї рослини не зустрічається, можливо, тому, що пивоваріння не має такої важливої ролі в культурі Великобританії та інших англomовних країнах. Таким чином, можна говорити про національне маркування ботанічних компонентів у складі фразеологічних одиниць, які можуть проявлятися і на рівні їхньої символіки, заснованої на стереотипах, і на рівні співвіднесеності семантики з особливостями флори країн, де проживають носії мови.

Основу значення ідіоми закладають пізнавальні процеси, особливості асоціативно-образного мислення людей. Мовна комунікація завжди викликає необхідність назвати нову реалію чи виразити своє ставлення до неї. Для того щоб схарактеризувати щось нове чи узагальнити попередній життєвий досвід, людина часто звертається до відомих їй предметів, явищ, понять. Цей елемент порівняння становить основу значення ідіом.

Висновки до першого розділу

Справжнє відношення значення імені до предмета – це факт мовної номінації. Номінативний зміст слова входить до системи мовних значень і набуває статусу самостійного елемента. Унаслідок цього сама номінація має суперечливий характер: з одного боку, вона є процесом і результатом установлення зв'язку імені з позначенням якогось денотата, а з іншого, – складовою системи мови, де номінативний зміст проявляється безпосередньо в самій системі. Тут простежуємо діалектику зв'язку елементів системи, утвореної, у свою чергу, з онтологічно самостійних за своїм значенням і формою одиниць.

На основі конкретизації зв'язку денотата і номена загальні назви протиставлені класу власних. У дихотомії лексичних класів виявляються лінгвокультурологічні особливості, відображені в ономасіологічних, мотиваційних та семантичних класифікаціях. Власні назви без прозорого зв'язку з апелятивом мають імпліцитну конотацію, декодування якої розкриває ціннісні орієнтації етносу.

Номінація як основний засіб поповнення номінативного інвентарю мови становить важливе багатоаспектне лінгвістичне явище та потребує ретельного вивчення в сучасному мовознавстві. Особливої уваги заслуговує насамперед вторинна номінація та її різновиди в сучасних мовах. Мовна картина світу дає можливість отримати інформацію про склад мислення та тип світогляду нації, подивитися на світ очима носіїв певної культури. Національно-культурна специфічність мови сприймається крізь призму власного світосприйняття та культурного досвіду, саме тому мовна картина світу може виглядати по-різному навіть для народу, який проживає на одній території, оскільки іноді специфіка проявляється на рівні локальних реалій та мікрореалій.

РОЗДІЛ 2

ВНУТРІШНЯ ФОРМА ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ КОНОТАТИВНО ЗАБАРВЛЕНОЇ БОТАНІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

2.1. Когнітивні механізми номінації

Світосприйняття кожного етносу знаходить свій відбиток у мові, зокрема в семантичній мотивації явищ дійсності. Будь-який акт номінації, умотивований іншим мовним знаком, установлює певні зв'язки між об'єктами дійсності, найменування яких уже закріплене в арсеналі мови, та новими, які лише проходять процес становлення.

Представники когнітивного напрямку (О. Кубрякова, Н. Хомський) тяжіють до думки, що мовна картина відображає не об'єктивний світ, а суб'єктивний, заломлений крізь призму мовних значень. Акт номінації передбачає виділення, актуалізацію тих ознак об'єкта, які у свідомості носіїв мови є вагомими. Ознака, покладена в основу номінації, і є внутрішньою мотивацією до семантичного перенесення. У деяких випадках ця ознака суттєва, вона вказує на специфічну рису об'єкта, у такому разі, застосовуючи зіставний аналіз номенів двох чи більше мов, не спостерігають великих розбіжностей у конотативному значенні (укр. *дзвіночки* – англ. *bellflower*; укр. *молочай* – англ. *milk mushroom*; укр. *береза* – англ. *birch*). Досить часто ознака, яку покладено в основу семантичного перенесення, не є основною. Зокрема, у культурно та територіально віддалених народів можуть виникати різні асоціації з позначуваним об'єктом. Зазвичай лише одна ознака з багатьох умотивовує номінативний акт, цим можемо пояснити суттєві семантичні розбіжності в назвах однакових речей (англ. *heart's-ease* – мотиваційна ознака: лікарська властивість; укр. *Іван-і-Марія* – мотиваційна ознака: наявність двох кольорів).

Один об'єкт номінації в мові може мати кілька найменувань відповідно до різних мотиваційних ознак. Варіативність номінативних одиниць може

пов'язуватися з рішенням різних комунікативних завдань, з глибинним осмисленням об'єкта, коли в процесі пізнавальної діяльності людина відкриває його нові властивості, характеристики. Зокрема, наукова назва ботанізма дає конкретне уявлення про рослину чи її вид, а конотативно забарвлений номен може вказати на зовнішній вигляд чи властивості. Когнітивно та комунікативно обумовлені варіанти лексичних одиниць не тотожні за семантикою чи структурою, їх об'єднує лише номінант, але вони створюють так званий «надлишок номінативних засобів», який дозволяє використовувати одні й ті ж об'єкти в різних ситуаціях, за різних комунікативних потреб. Лексичні одиниці з найбільш загальним, нейтральним значенням закріплюються як лексична норма, але побутування кількох назв дозволяє мові вдосконалюватися, змінювати систему, призвичаюватися до нових потреб суспільства.

На думку Ф. Буслаєва, вибір мотиваційної ознаки обумовлюється не лише когнітивним завданням (що виразити) і комунікативними настановами (як і навіщо виразити), але й з точки зору, «з якою людина дивилася при творенні слова», адже «словом ми виражаємо не предмет, а враження, яке воно справляє на нашу душу» [9, с. 273]. Людина актом номінації із множини відомостей про об'єкт, які постають перед нею, встановлює певні фіксовані центри сприйняття.

Дослідники називають перелік чинників, що впливають на вибір мотиваційної ознаки. О. Кубрякова та А. Уфимцева вважають, що виокремлення тієї чи тієї ознаки як основи номінації безпосередньо впливає на сприйняття предмета суб'єктом пізнання [29, 33].

У конотативному аспекті, на думку К. Головенко, «важливим уявляється питання про спосіб представлення різних ознак (форма, колір, розташування в просторі, місцезнаходження, часові ознаки, призначення чи функція, устрій, характер застосування тощо) у внутрішній формі вторинної номінації. Новий предмет чи явище кваліфікується за однією з його ознак, унаслідок чого найменування нерідко є закріпленим у конкретній мові

результатом суб'єктивного підходу до позначуваних понять чи явищ дійсності. Таким чином внутрішня форма навіть у складі слів, що виражають тотожні поняття, виявляє різні сторони, різні ознаки предмета чи явища, що іменується» [15, с. 139].

Простежуючи долю окремих слів, історію їх появи, О. Потебня свого часу висловив думку, що в основі розвитку мови лежить зміна поетичного мислення, яке відбивається у внутрішній формі слова, на прозаїчне. У слові О. Потебня виокремив три складові елементи: 1) зовнішню форму (звучання); 2) значення; 3) внутрішню форму слова, його образ. Внутрішня форма: на думку вченого, – це зв'язок між зовнішньою формою слова (звучанням) і його змістом (значенням). Внутрішня форма слова дозволяє зрозуміти, чому його значення має в мові відповідне вираження (звучання). Вона знаходить свою реалізацію в значенні багатьох похідних слів, оскільки є «історичною пам'яттю» мови, відгомонам далекого минулого, коли було створено слово. Не випадково внутрішню форму слова часто визначають як мотиваційну ознаку, покладену в основу номінації при утворенні слова або його нового лексичного значення [45].

На ранніх щаблях розвитку мислення людина при найменуванні того чи того предмета брала таку ознаку, яка найбільше впадала в очі або мала найбільш важливе значення. Внутрішня форма слова і є тією ознакою, яка перевищує в значенні усі інші ознаки предмета при його номінації. Завдяки внутрішній формі слова розкривається рух людської думки в момент найменування предмета, причина, за якої те чи те значення виявилось пов'язаним з певним комплексом звуків.

У лінгвістичній концепції О. Потебні, який уперше назвав внутрішню форму результатом творчості національної свідомості, існує трактування внутрішньої форми як певного вторинного розумового образу, що є «основою творення нової номінативної одиниці, формування якої безпосередньо залежить від раніше набутого пізнавального досвіду» [45, с. 135].

Внутрішня форма не є суто лінгвістичним явищем, хоч іноді й визначається як складова лексичного значення слова. Та якщо лексичне значення слова інформує про те, що являє собою номінована знаком реалія, внутрішня форма дає інформацію про те, яким чином ця реалія була осмислена і номінована саме цим мовним знаком. Отже, за словами К. Головенка, внутрішня форма поєднує форму та зміст мовної одиниці, пов'язує довербальну та вербальну стадії номінації [15, с. 139].

В. Манакін, досліджуючи питання порівняльної лексикології, стверджує, що зіставний аналіз внутрішньої форми слів у різних мовах дає змогу побачити «сліди мовної творчості народів, порівняти специфіку цієї творчості у своєму та чужому, збагативши таким чином власну мовну свідомість» [35, с. 242].

На відміну від первинної номінації, у вторинній мовний знак використовується вдруге, тому частина первинного лексичного значення переноситься у вторинне. Через це трикутник Г. Фреге при вторинній номінації доповнюється ще одним елементом – частиною сигніфікативного значення переосмислюваного слова, яка мотивує вторинну номінацію і постає як її внутрішня форма [15, с. 139].

Внутрішня форми слова дає змогу дослідити когнітивні механізми номінації, пор., наприклад, одиниці різних мов:

- *clay* (гірська порода, мул, людське тіло, прах) та *глина* (гірська порода);
- *pear* (фрукт) та *груша* (фрукт, садове дерево, предмет, що має форму плоду цього дерева);
- *forehead* (частина обличчя) та *чоло* (частина обличчя, передня частина, найкраща частина) (18).

У процесі еволюції слова піддаються певним семантичним перетворенням, набуваючи інших лексичних і граматичних характеристик, відтак можна спостерігати семантичне звуження чи розширення значення загальноживаного слова. Внутрішня форма слова здатна змінюватися, одна й та ж «структура» може співвідноситися з різним предметно-понятійним змістом.

Під час дослідження номенів будь-якої мови існує кілька підходів: одні зосереджують увагу на формі, інша – на сутності. У першому випадку увагу приділяють визначенню семантики, вираженій у конкретних мовних формах, у другому – акцент зміщується до питання доречності елементів мовної структури для реалізації комунікативного завдання. У питанні про мотивацію назв обидва підходи відіграють провідну роль, оскільки семасіологічний підхід допомагає розкрити мотиваційні ознаки, а ономасіологічний – окреслити їх семантико синтаксичну структуру.

Утворення образу-уявлення не є довільним, воно детерміноване індивідуальними, етнічно-культурними та лінгвальними особливостями мовця, серед яких особливості етнічної ментальності, культура, міфологія, архетипи підсвідомого, особливості конкретної комунікативної ситуації, інтенції мовця й т. ін.

Аналіз мотиваційних ознак у різних мовах дає змогу сформулювати уявлення про характер мислення, про творчий процес, який передуює виникненню і закріпленню назви, а також побачити те, що спершу залишається поза увагою, – специфіку світовідчуття та світосприйняття етносу. Про частку творчості в роботі національної свідомості О. Потебня говорив так: «Внутрішня форма слова є відношення змісту думки до свідомості; вона показує, як людина бачить власну думку» [45].

Нові назви спершу створюються окремими індивідами, лише в подальшому їх використанні вони або входять до складу мови, або залишаються поза увагою. Творчий потенціал при цьому розкривається саме на етапі вибору мотивувальної ознаки. Для мови мотивація означає, що існування нової лексичної одиниці виправдане зв'язком з іншою, вже існуючою, одиницею – між ними встановлюється формально семантичний зв'язок. Цей зв'язок залишається актуальним до моменту повного засвоєння номена або закріплення нового лексичного значення.

Учені розглядають внутрішню форму як явище динамічне, яке лежить в основі подібності старого та нового поняття, здійснює асоціативний зв'язок. У

такому випадку внутрішня форма виконує функцію зв'язувальної ланки не лише між змістовною і формальної сторонами словесного знака, а й між семантикою мотивувального слова і значенням мотивованого. Мотиваційна ознака – це складова лінгвокультурологічного концепту, вона є згустком етимологічної пам'яті народу, а разом із внутрішньою формою окреслює перспективи майбутніх номінацій.

2.2. Мотиваційні ознаки творення ботанізмів

Рослинний світ завжди був невід'ємним складником людського буття. Даючи будь-які назви рослинам, людина переносить у них частку свого когнітивного досвіду, відтак цілком ймовірно, що через назви рослин, тварин, явищ довколишнього світу, географічних об'єктів можна відновити концепти, які існують у свідомості людини, її взаємозв'язок з реаліями дійсності.

Серед найпопулярніших ознак, що стають підґрунтям номінації ботанізмів, є форма, розмір, колір, особливості будови квіток, плодів, стебла чи листка тощо. В основу деяких найменувань покладено емоційно-експресивні ознаки, що визнаємо результатом оцінного ставлення до предметів номінації.

О. Білка, досліджуючи вторинну номінацію в біологічних термінах, зазначає, що в ботанічна лексика української мови об'єднує різні за семантикою і структурою вторинні найменування. Основним ресурсом їхнього творення слугують переосмислені загальноживані назви, що позначають людей, тварин, рослини, природні явища, предмети побуту тощо. Дослідниця також поділяє біологічні терміни на синтетичні та аналітичні. У складі синтетичних виокремлює чотири типи вторинних номінатів: антропоморфний, зооморфний, флороморфний та предметний. Аналітичні біологічні терміни відповідно до внутрішнього структурування за частиномовною приналежністю поділяють на два типи: словосполучення «іменник + іменник» та словосполучення «іменник + прикметник» [7, с. 6–9].

В. Куликова у своїй статті «Особливості номінації французької ботанічної лексики» подає досить розгалужену класифікацію мотиваційних ознак, які слугують підґрунтям номінації рослин.

1. Назви, мотивовані морфологічними властивостями рослин:
  - а) колір рослини чи її частин;
  - б) форма рослини або її частин;
  - в) розмір рослини;
  - г) кількість елементів (пелюсток, листків);
  - д) запах та смак рослини;
  - є) особливості зовнішньої поверхні рослини.
2. Назви, мотивовані асоціативними зв'язками з предметами побуту.
3. Назви, мотивовані асоціативними зв'язками з тваринами або птахами.
4. Назви, мотивовані подібністю рослини чи її частин до іншої рослини.
5. Назви, мотивовані місцем проростання рослини.
6. Назви, мотивовані періодом цвітіння рослини [30].

У ході дослідження виявлено ще кілька мотиваційних ознак, що стають підґрунтям для вторинної номінації ботанізмів та грибів. Тому ми розширили класифікацію В. Куликової, додавши нові позиції задля більш детального аналізу дібраного ілюстративного матеріалу, опису екстралінгвістичних явищ, які впливають на процес номінації.

1. Назви, мотивовані морфологічними властивостями:

а) колір: укр. *цибуля розжева*, *верес попелистий*, *бабка червона* (гриб підосичник), *голубінка* (гриб сиріжка), *рядовка ліловонога*; пор. англ. *bluebell* (голубий дзвіночок), *purple coneflower* (фіолетова конусна квітка – ехінацея), *brown / yellow / red cap* (коричневий / жовтий / червоний капелюх – різновиди боровиків), *white button* (біла кнопка – печериця);

б) форма: укр. *цибуля круглоголова*, *дзвіночки круглолисті* (різновид квітки дзвіночки), *верба* – від *витися*, *решетник* (гриб боровик), *галерина облямована* (гриб), *ковпак* або *панчішка* (гриб); пор. англ. *purple coneflower* (фіолетова конусна квітка – ехінацея), *cap* (народна назва для боровиків),

chanterelle (келих, склянка – гриб лисичка), *parachute* (парашут – гриб часничник);

в) розмір: укр. *лопух великий, зозулинець великий* (квітка), *чорниця високоросла, товстуха* (різновид гриба сиріжка з товстою ніжкою); пор. англ. *the little wheel* (маленьке колесо – гриб часничник);

г) кількість елементів (пелюсток, листків): укр. *череда трироздільна, кардамин дев'ятилистий*;

д) запах та смак: укр. *полин гіркий, смородина* – від *сморід*, але в значенні сильного аромату, *смердюк* (народна назва сиріжки ароматної), *хряц камфорний* (груздь сосочковий); пор. англ. *honey fungus* (медовий гриб – опеньок), *sweetbread* (солодкий хліб – гриб підвишень);

є) особливості зовнішньої поверхні: укр. *мохначка* (гриб вовнянка), *губка березова* (гриб трутовик); пор. англ. *laceleaf* (мереживний лист – квітка антиринум), *hair grass* (волосяна трава – опеньок), *woolflower* (вовняна квітка – целозія).

2. Назви, мотивовані асоціативними зв'язками з предметами побуту: укр. *офріс дзеркальний* (квітка), *шовковиця паперова, решетняк* або *сітник* (народна назва боровика), *ковпачок* (гриб зморшок їстівний), *парасолька* (народна назва гриба чешуйниця гребінчаста); пор. англ. *water-willow* (водяна верба – квітка якобінія), *french horn* (французький горн – глива королівська).

3. Назви, мотивовані асоціативними зв'язками з тваринами або птахами: укр. *огірок-пирскач, перець собачий* (гриб перцевик), *козляк* (народна назва маслюка), *гриб-баран* (назва поліпилу зонтичного), *заячий гриб* (гіропор); пор. англ. *bird of paradise flower* (квітка райський птах – стреліція), *foxgloves* (лисячі перчатки – квітка наперстянка), *horse chestnut tree* (кінський каштан).

4. Назви, мотивовані подібністю до іншої рослини: укр. *м'ята перцева, перцевий гриб, часничник* – гриб; пор. англ. *hair grass* (волосяна трава – опеньок), *stinking dapperling* (смердючий баклажан – гриб чешуйниця гребінчаста).

5. Назви, мотивовані місцем проростання: укр. *альпійська конюшина*, *персик* – буквально «перське яблуко», *стернівка* (народна назва печериці), *земляне серце* (ботанічна назва – трюфель), гриб *садовик*, *вишняк*, *підвишень* та гриби *мокриця*, *болотянка*; пор. англ. *meadow saffron* (луговий шафран), *touchwood* (такий, що торкається дерева – гриб трутовик березовий).

6. Назви, мотивовані періодом цвітіння чи вегетації: укр. *горицвіт весняний*, *полін однорічний*, *жимолюсть зимня*, *верес* – місяць *вересень*, *береза* – *березень*, гриби *майки* – від рос. назви місяця травень – «май»; пор. англ. *winter rose* (зимова троянда – квітка морозник).

7. Наявність голок чи колючок: укр. *глід* – споріднене з «голка», *їжовик* – гриб, який має шипи; пор. англ. *thorn* (колючка та назва терену).

8. Назви пов'язані з календарем: укр. *петрові батоги* – починають цвісти на свято Петра і Павла, *різдвяник* – на Різдво; пор. англ. *Christmas plant* (різдвяна рослина – народна назва для омели).

9. Відчуття на дотик укр. *липа* – липка; *маслюки* – слизькі, маслянисті; пор. англ. *velvet foot* (оксамитова стопа – зимовий гриб), *wolly milkcap* (вовняний молочний капелюшок – гриб вовнянка), *shaggy mane* (волохата грива–гнойовик білий).

10. За звуковим сприйняттям: укр. *скрипун* (народна назва хряща молочного), *шелестуха лугова* (трав'яниста рослина), *глухий кавун* – у значенні недостиглий; пор. англ. *puffball* (порхаючий гриб – гриб дошовик).

11. Залежно від наявності лікарських чи отруйних властивостей: укр. *ромашка лікарська*, *ригач* (чортів гриб), *блекітниця* (бліда поганка), *гриб магічний*, *гриб-чарівник* (психогенні гриби); пор. англ. *funeral bell* (похоронний дзвін – галерина облямована), *lead poisoner* (свинцевий отруйник – ентолома отруйна).

Рослини, які вживають у їжу, часто мають омонімічні назви з плодами. Наприклад, *смородина*, *малина*, *калина*, *горобина* – назва кущових рослин та ягід; *груша*, *вишня*, *черешня*, *слива*, *персик*, *горіх* – це і дерево, і плід. В англійській мові, для позначення плодових дерев досить часто до назви плоду

додають лексему *tree* (дерево): *apple tree* – яблуня, *cherry tree* – вишня, *chestnut tree* – каштан, *fig tree* – смоковниця, *olive tree* – оливкове дерево, *pear tree* – груша, *plum tree* – слива.

Цікава ситуація зі словом *слива* (праслов. *sliva – назва синюватого кольору), спершу колір став мотиваційною базою для утворення назви плоду, а вже потім відбулося перенесення на рослину загалом.

Слово *дерево* є похідним від слова «дерти», «видирати». Таке походження має два пояснення: видирати дерево з корінням, корчувати – варіант очищення землі під посіви або дерти кору з дерева для подальшої переробки (плетення, вимочування), що також було характерним для слов'ян видом діяльності. В англійській мові слово *дерево tree* має давньоскандинавське походження (давньоангл. *treo*, *treow*; *drew-o – бути твердим, стійким), в основу номінації покладено ознаку рослини, а саме: твердість, стійкість.

Показово, що спершу в англійській мові на позначення слова *дерево* використовувалося слово *oak*, що нині вживається виключно на позначення рослини *дуб*, а в українській мові й нині в деяких регіонах побутує онім *дуб* у значенні будь-яке велике дерево, з чого можна зробити висновок про виняткове значення цієї рослини в обох культурах. Зокрема, не лише серед слов'янських, а й у всіх мовах індоєвропейського походження засвідчено особливий статус дуба як сакрального дерева, носія мудрості та генетичної пам'яті народу, вірувань, традицій. Символічні назви дуба в англійській культурі: *Світове Дерево*, що уособлює три рівні: небо – крона (Боги), земля – стовбур (люди) і підземне царство – коріння (предки); *Райське Дерево*, яке за легендами здатне виконувати бажання; *Дерево Життя* – центр світу. Таке сприйняття дуба спостерігаємо в обрядових дійствах різдвяного циклу, коли співають пісні і водять хоровод навколо дуба. Із дубом пов'язували давні вірування в природні явища, до наших днів збереглися прислів'я, приказки та замовляння, ймовірно, язичницького походження. Наприклад: «*Дуб-дуб довговік, на ньому 12 гілок, на кожній гіллі по 4 гнізді, а у кожному гнізді по 7 яєць і кожному ім'я єсть*», що означає відповідно рік, місяці, тижні та дні

року; *«Йди, іди дощику, зварю тобі борщику, на дубі поставлю, дуб ізворухнеться, горщик розіб'ється, а дощик поллється»* – це замовляння має на меті виклик дощу в засушливий період.

В англійській культурі дуб до початку ХХ ст. був символом могутності та величі англійського флоту, адже всі кораблі виготовлялися з деревини дуба. Саме кремезністю та кількістю дубів вимірювали силу Англії. Майже кожна частина Великої Британії має свій зв'язок із цим деревом. Наприклад, в Ірландії до приходу християнства люди вірили в Дагду, Отця Богів та Охоронця Досконалого Знання, якого ототожнювали з дубом. Кельти вважали гостинність своєю основною рисою і пишалися, що вони, як і дуб, не ставлять зайвих питань, а надають прихисток, їжу, через це й сьогодні можна зустріти слово *дуб* в багатьох назвах британських готелів і пабів (Royal **Oak** Hotel, **Oak** Guest House, Royal **Oak** British Pub).

Друїди Уельсу вважали дуб символом витривалості та сили. Крім того, *дуб* – це одне з трьох чарівних дерев богині долі Ерін, яка дала ім'я древній Ірландії. В ірландській легенді говориться, що на початку нашої ери до палацу короля прийшов ангел зі Сходу і приніс із собою гілку, на якій росли три плоди: жолудь, яблуко і лісовий горішок. Ірландці вважали, що саме ці три плоди здатні повністю вдовольнити потреби людини, вони посадили гілку, і з неї виросло могутнє дерево Магна (за описом – дуб).

Дубом прикрашали герби наймогутніші родини Англії. Зокрема, Карл Другий уникнув полону завдяки тому, що сховався в дубових гілках, згодом обрав це дерево своєю емблемою. Круглий стіл короля Артура, за легендою, виготовлено зі зрубу величезного дуба, а Мерлін творив магію в дубовому лісі, до того ж магічною палицею була дубова гілка з верхівки крони. Робін Гуд зі своїми розбійниками спочивали в Шервудському лісі під найбільшим дубом. Так міфи і легенди з одного боку та історія з іншого демонструють сакральне значення дерев у різних, на перший погляд, культурах.

Через вагоме фольклорне, духовне підґрунтя, яке пояснює ставлення до дерева в обох культурах, аналіз дендронімів є особливо цінним показником

лінгвокультурологічних особливостей у номінативних процесах порівнюваних мов. Оскільки процес номінації дерев віддалений у часі, нині в одних випадках мотиваційна ознака прозора, а в інших – назавжди втрачена. Частина дендронімів запозичена з інших мов. Наприклад, слово *апельсин* виникло в голландській, означає «китайське яблуко», а його англійський відповідник *orange* походить від старофранцузького *orange – «помаранчеве дерево»; на позначення кольору це слово почали використовувати лише від XVI ст. З польської мови запозичена назва *модрина*, яка походить від лексеми на позначення синього кольору, вмотивована назва тим, що деревина часто має синій відтінок.

Чисельною є група запозичених дендронімів із грецької та латинської мов. Зокрема, назва *абрикоса* – *apricot* і в українській, і в англійській етимологічно споріднена зі словом латинської мови, що означає «скороспілий», тобто мотиваційною ознакою стала особливість досягання плоду. *Вільха* – *alder* ймовірно походить від латинського кореня *el- «червоний», підґрунтям мотивації є колір деревини, приставний в- з'явився в українській мові значно пізніше; цей корінь має й англійська назва дерева в'яз – *elm*, умотивована тією ж особливістю рослини. Номен *вишня* також не є питомо українським, за однією з версій, походить від латинського слова, що означає «клей», така назва є цілком вірогідною з огляду на те, що дерево у весняно-літній період активно виділяє смолянисту речовину, клейку на дотик. Із грецької мови запозичено дендронім *акація* – *acacia*, буквально значить «колючка», мотивація процесу номінації прозора.

Наявність у рослини шипів, голок, колючок досить часто актуалізується в їхніх назвах, адже названі морфологічні утворення сприймаються зорово, тактильно, привертають увагу своїми захисними функціями. Наприклад, лексема *ожина* походить від праслов'янського *ezina, спостерігаємо етимологічну спорідненість зі словом «їжак», що пояснюється наявністю в рослини колючок і шипів на стеблах. Англійська назва *blackberry* вмотивована іншою ознакою – кольором плодів рослини, адже буквально перекладається

«чорна ягода». Лексема на позначення рослини з колючками *терен* – *blackthorn* в обох зіставлюваних мовах має схожу внутрішню форму, щоправда англійська назва мотивована одразу двома чинниками: кольором *black* (чорний) та наявністю колючок, буквально, *thorn*; українська назва має праслов'янське походження *трънь* «колючка».

Наявність гострих голок у хвойних дерев також є важливою ознакою для номінації. Через колючу хвою отримали свою назву *ялина*, *ялиця* та кущова рослина *ялівець* – ці слова мають індоєвропейське походження, етимологічно пов'язані з лексемою *edl «гострий», від якої утворені суфіксальним способом, хоч щодо номена *ялівець* є й інша версія, за якою назву довгастих зелених плодів перенесено на рослину загалом, у перекладі з праслов'янської *jalovъ «недозрілий». В англійській мові *ялина* має два варіанти назви – власне англійську та американську, відповідно *firtree* та *spruce*. *Firtree* давньоанглійського походження, буквально означає «вічнозелений дуб», тобто в основі лежить видова характеристика, натомість американська назва *spruce* буквально перекладається «з Прусії», отже, мотивована країною походження рослини. *Ялиця* з англійської буде *silver fir* (срібне хутро) – мотиваційна ознака указує на наявність білих, сріблястих полос на голках.

У сучасній українській мові слово *бір* означає сосновий або інший шпильковий ліс; також мішаний ліс з переважанням сосни, але раніше та й зараз у діалектних формах це слово вживається на позначення сосни. Таке найменування, ймовірно, пов'язане з *bher «бути гострим», що властиво для хвойного лісу. Слово *сосна* та його англійський еквівалент *pine* мають різну мотиваційну основу. У першому випадку *сосна* – первісне значення з праслов'янської мови – «дуплисте дерево», а англійське *pine*, за однією з версій, походить від староанглійського кореня, який означає «жирний», що натякає на сік дерева.

Інші тактильні відчуття людини, зокрема липкий характер кори дерева чи листків, клейкість чи медоносність, одразу спонукають до введення цих ознак у внутрішню форму номена, наприклад, мотиваційні відношення латинського

деривата, від якого походить *вишня*, про що йшлося вище. Серед питомо українських назв це *облітиха* (медоносність, спосіб розташування ягід на гроні) і *luna – linden* із давньоанглійської перекладається «гнучка».

Англійці та українці нерідко звертали увагу на незвичну будову чи властивість рослини. Ці особливості ставали мотиваційною ознакою в акті номінації. Наприклад, англійське *palm* (пальма) означає «долоня» за схожістю розташування листків до пальців на руці. Дієслово «вити» стало мотиваційною базою для дерева *верба – willow* – із давньоанглійської «обертати, повертати, вертати», що відображає гнучкість крони рослини.

Інша особливість деревини чи плодів – це висока міцність, вологостійкість. Наприклад, в англійській мові граб – *hornbeam* має два складники: *horn* (ріг) та *beam* (деревина, відповідно до одного із значень), тобто «міцний, як ріг»; каштан – *chestnut*, слово складається з двох коренів: *chest* і *nut*, дослівно «скриня з горіхом»; ліщина – *hazel* – існує версія, за якою назва походить від ірландського слова «панцир», що вказує на тверду шкарлупу плоду.

Протилежна ознака – крихкість, із нею пов'язують назву *крушина*. Точно не підтверджено, але існує науково обґрунтоване припущення, згідно з яким *груша* також отримала свою назву на основі м'якості стиглого плоду.

Одним із найчастотніших мотиваторів є колір листя, плодів чи деревини. До таких назв належать укр. *вільха, модрина, слива*; англ. *alder*. *Береза* – від праслов'янської «світла», «біла»; *birch* – із давньоанглійської також «світла», «біла». Англійське: *rowan* (горобина) походить від скандинавської лексеми *teudh «червоний», пор. також *redwood* (секвоя) – дослівно «червоне дерево».

Щодо звукових асоціацій по відношенню до акту номінації дендронімів можна навести такі приклади: давньоанглійська назва *swicbeam* (осика) означає «швидке дерево, яке шепоче» через те, що листя дуже сильно тріпочеться і шелестить від вітру. Для українців така асоціація також характерна: *бузок* – за однією з версій походить із праслов'янського кореня **bъz-* «бриніти», не випадково, що із стовбура цієї рослини виготовляли сопілки і дудки; англійська

назва бузку *lilac* пов'язана з балканським жіночим іменем, а потім у результаті вторинної номінації утворилася назва кольору.

Цікавий зв'язок місця зростання та назви демонструє дендронім *калина* – назва праслов'янського походження від лексем «мокра земля», «багно» зумовлена вологолюбністю рослини. Український фольклор засвідчує, що калина є символом дівочтва, незайманої дівчини, а один із відповідників назви англійською – *virginity*, що має значення «чистота», «незайманість», «дівочтво».

Групу номенів, умотивованих властивостями дерева, демонструють назви *шовковиця* – похідна від шовк, це зумовлене тим, що листям шовковиці вигодовують тутового шовкопряда; *cottonwood* (тополя) – дослівно «бавовняне дерево», адже тополиний пух нагадує бавовну; *bird-cherry tree* (черемха) – дослівно «дерево пташиної вишні», яку їдять птахи взимку. Спільний мотив до назви в обох мовах має *маслина* – *olive*, в основі лексеми на позначення масла, олії.

Процеси внутрішньої мотивації дендронімів в українській та англійській мовах ілюструють духовну та ментальну асоціативну близькість етносів, віддалених територіально та історично. Проаналізувавши подані дендроніми, можна зробити висновок, що в процесі номінації дерев враховано запах, смак і тактильні відчуття. Найчисленнішу групу в обох мовах становлять назви, умотивовані формою рослини, плодів. В українській мові в назвах більше уваги приділено кількості елементів, звуковим асоціаціям та місцю зростання, натомість англійська мова засвідчує більше кольорів у назвах дендронімів, які пов'язані з рослиною чи її плодами. Найменш чисельну групу становлять назви, умотивовані властивостями рослини.

Висновки до другого розділу

Мотиваційна ознака – це імпліцитний фрагмент значення певного номена, згусток нелінгвальних чинників, що визначають вектор утворення назв явищ

дійсності. Суб'єктивний характер відбору мотиваційного компонента детермінує варіативність онімного простору, обумовлює утворення надлишкових номінативних засобів. Сукупність основних та побічних мотиваційних ознак для номінанта визначають його внутрішню форму.

Інтерпретація внутрішньої форми відбувається на основі етнолінгвістичного аспекту. Це зв'язок між зовнішньою формою об'єкта та його семантикою, вторинний розумовий образ, що утворює ядро конотативного значення на довербальній стадії номінації. Конотації віддзеркалюють пов'язані зі словом культурні уявлення та традиції, переважну в певному суспільстві практику використання відповідної речі й інші позамовні фактори.

Коло мотиваційних ознак для кожної лексичної групи визначається особливостями об'єктів, що її наповнюють. У ситуації з дендронімами воно звужується до кількох типових характеристик, представлених як в українських, так і в англійських назвах рослин (форма, колір, смак плодів, тактильні відчуття). Етнокультурологічний аналіз представленої групи виявив причини великої кількості спільних мотивацій для неспоріднених мов – виняткове місце дерев у культурній, міфологічній та історичній спадщині народів. Попри перевагу спільних мотиваційних компонентів, найбільшу цінність становлять відмінні. Дослідження їх кількісної наповненості дає змогу зробити висновок про те, що номінативні процеси для аналізованої групи в англійській мові спираються на типові характеристики (колір, особливості плодів), натомість в українській мові дендроніми у внутрішній формі мають периферійні ознаки (кількість елементів, звукові асоціації та місце зростання).

РОЗДІЛ 3

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ТВОРЕННЯ БОТАНІЗМІВ

3.1. Символічні конотації фітонімів

Квіти сучасної української та англійської мов є носіями символічного змісту, як пересвідчують у цьому словники символів. Для українців та англійців квіти – це не просто рослини, а й виразники народних уподобань, прикрас, обрядових дійств, вірувань, звичаїв і забобонів.

Розглядаючи традиції використання квітів у побуті, ритуалах і обрядових діях, можна простежити витоки переосмисленого, образного їх сприймання, а звідси й їхні символізовані назви. Вони мали забезпечити людині здоров'я, зміцнити добробут сім'ї, посилити плодючість землі й худоби, вберегти господарство від нечистої сили тощо.

Послугуючись довідковою літературою, для зіставлення ми відібрали назви квіток в українській та англійській мовах, які мають кілька символічних значень, серед яких частина є досить оригінальними, суто одномовними, що не мають іншомовних відповідників, а це зумовлено національними мовно-культурними чинниками. Такі квіти, на нашу думку, найяскравіше відбивають подібності та відмінності у сприйнятті навколишнього середовища етносами.

Розглянемо детально номінації квітів.

Троянда (rose). Дуже складний, амбівалентний символ, оскільки символізує й небесну досконалість, і земну пристрасть, час та вічність, життя та смерть, родючість та цнотливість. Троянда – це довершеність, таїнство життя, його осереддя, невідоме, краса, благодать, щастя, але також і чуттєва втіха та пристрастність. Як квітка жіночих божеств, троянда означає любов, життя, творчість, родючість, красу, а також цнотливість. В'янення троянди символізує смерть і журбу; її шпильки – біль, мучеництво та кров. У поховальній обрядовості вона уособлює вічне життя, вічну весну, воскресіння. Троянда символізує також мовчання та таїну – деколи говорять «*sub rosa*» (під

трояндою), тобто наодинці, те, що не повинно набути розголосу. Троянду вішають або малюють у залах для нарад, задля акценту на секретності та обережності (10).

В Україні троянда символізує здоров'я. Біла троянда уособлює мовчання; троянда в бутоні – серце, що не пізнало кохання; жовта троянда – зраду, сумнів у щирості кохання.

Серед спільних символічних конотацій троянди у двох мовах слід зазначити такі: недоліки та стан здоров'я людини; краса взагалі (*no rose without a thorn* – нема бджоли без жала, а **троянди** без колючок; на кожній **троянді** є колючки; *as red as a rose* – червона, як **рожа**; *milk and roses* – кров з молоком; *have roses in one's cheeks* – рум'янець на всі щоки; *one's blood rose in a jet* – кров кинулася в голову), а також індивідуальні, притаманні лише одній із досліджуваних мов (любим **троянду** – терпи колючки) (10, 19).

Мак (poppy). У британській мовній картині світу він є символом скорботи за численними жертвами світових воєн та військових конфліктів.

Символ магічного маку для українців такий же давній, як і калина. В усній народній творчості ще й символ красивої дівчини (*гарна дівка, як маківка*; дівчина, як **маків** цвіт; як **маківочка**; як **мак** процвітає).

Водночас мак пов'язується із смертю (**маку** наївся; на **мак** розбити). Окрім того, мак є надійним оберегом від лиходійства нечистої сили. Мак також символізує навколишній світ; світанкову зорю; швидкоплинність людського життя; козака, що героїчно загинув, захищаючи Україну, наприклад: *Ординці воїна скришили, На землю впало тіло біле, наче зерно, проросло, А влітку **маком** зацвіло*.

Антиринум – це назва рослини, що в перекладі з грецької означає «нагадує рот». У народі квітку антиринум називають *ротики*: дійсно, зовнішній вигляд квіток рослини нагадує роззявлені пащі. В Україні говорять про схожість із собачими, вовчими та левовими пащами. Англійською народна назва антиринумів *snapdragon*, утворена найпродуктивнішим способом

словотворення для англійської мови – словоскладанням, у дослівному перекладі означає *укус дракона*.

Назву квітки анемон перекладають *дочка вітру*. У народі поширена як *вітряниця*, утворена суфіксальним способом від лексеми *вітер*. Таку назву квітка отримала, бо її пелюстки дуже ніжні, вони ворухаються від найменшого подиху вітерця. Цікаво, що англійською анемон називають *windflower* – дослівно звучить як *вітряна квітка*, що корелюється і з грецькою назвою, і з українською, адже при процесі номінації враховано функціональний аспект.

Квітка кампанула має безліч варіацій поєднання кольорів та ще більше народних назв: *дзвіночки*, *Віфлеємська зірка*, *падаючі зірки*, *зірочка*. Форма квітколожа кампанули нагадує дзвіночок, а ось розкриті пелюстки із загостреними краями схожі на зірку. В Україні рослини з білими квітами (жіночі) в народі прозвали *нареченими*, а з синіми (чоловічі) – *женихами*. Англійська культура знає назву *bellflower* для позначення квітки кампанули. Назва утворена словоскладанням лексем *дзвоник* і *квітка*.

Форма рослини стала поштовхом до номінації квітки, яка в народі має назву *горлянка*. Незвичну асоціацію в цьому плані має англійська назва *lady's-stock* – жіночий одяг (капелюх, капот). Квіточки цвітуть, опустивши голівки вниз. Кажуть, що польові миші їдять пилок з горлянок, під час цього процесу в них на голові з'являється ніби капелюх із пелюсток.

Безсмертник – цілком символічна назва для рослини. У процесі номінації враховано біологічні особливості: по-перше, квітка ця багаторічна, одна з небагатьох, яка може виростати у важких умовах, по-друге, саме її найчастіше використовують із декоративною метою, оскільки має тривалий час зберігання і при цьому не втрачає своєї привабливості. Цікаво, що саме цей факт мотивує й англійську назву – *immortelle*, утворену афіксальним способом від лексеми *mortell* – смертний з використанням префікса із заперечним значенням *im-*.

Незабудка – практично кожною мовою Європи звучить як прохання «не забувай мене», наприклад англійською: *forget-me-not*. В Україні поширений також інший варіант – *люби-мене-не-покинь*.

Мати-й-мачуха. Свою незвичну назву квітка отримала завдяки будові листя. Його нижня сторона пухнаста і м'яка – «мати», а верхня гладенька і холодна – «мачуха». Нижня сторона листків випаровує воду слабше, а тому вона «мати» і тепліша за верхню – «мачуху». Тобто один бік листочка м'який і лагідний, як мати, а другий жорсткий і холодний, як мачуха. В іншій назві – *копитняк* – для номінації за мотиваційну основу взято форму листків, яка є схожою із формою кінського копита. Цей описовий принцип використали й англійці, даючи квітці назву *foalfoot*, у перекладі – нога лошати.

Love-lies-bleeding – англійський фітонім, із дослівного перекладу *любов лежить, стікаючи кров'ю* слідує, що внутрішня семантика номена мотивована зовнішнім виглядом квіток амаранта. Вони звисають важкими кетягами, основний колір – темно-бордовий.

Heartsease (heart's-ease) – англійська назва квітки, яка має лікарські властивості. Вони лягли в основу назви, дослівно перекладається як *легкість серця*. Саме при серцевих хворобах використовують настоянку цієї рослини. В українській мові вона відома як *Іван-і-Марія*, такий народний характер назви притаманний багатьом двоколірним квітам.

Лінгвокраєзнавчий зміст художнього порівняння, заснований на використанні назв квітів, відкриває можливості для ознайомлення з особливостями світобачення інших народів. Широкий спектр лексем на позначення флороназв у досліджених художніх порівняннях актуалізують універсальне й властиве певному народові світобачення, світорозуміння та світосприйняття. Своєрідність мовних ресурсів флороназв дає багатий матеріал для розкриття національного менталітету. З їхньою допомогою відбувається своєрідне вміщення світу в образ та символ.

Зооморфізм та флороморфізм вважають головним принципом вербалізації смислів у свідомості кожного народу загалом і в індивідуально-авторському сприйнятті світу зокрема. Флороназви виконують функцію зосередження уваги довкола об'єктів природи, яким приписують певні асоціативні ознаки, проводячи паралелі з людиною.

Назви рослин як компоненти порівняльної конструкції становлять одну з чисельних тематичних груп серед фразеологізованих та індивідуально-авторських порівнянь.

Рослинні символи – це назви, що мають біблійну традицію (є рефлексією на біблійні образи, серед них гіпероніми квітка, дерево, лист) і національну, позначену етнокультурною специфікою. Згідно зі Словником Біблійних Образів, рослини символізують життя в його повноті; минущість життя; і, врешті, занепад і смерть (зів'ялі квіти, висохла трава) [69, с. 191].

Образ квітки важливий для мовної свідомості українців. Квіти символізують дітей, дівчат; у Т. Шевченка квітка – символ беззахисності (3, с. 280).

Назви квітів асоціювалися з іменами християнських святих, язичницьких богів, вони стали символами країн, а також елементами загальносвітової, універсальної символіки.

Позитивна конотація, що супроводжує цей гіперонім, і в українській, і в англійській лінгвокультурах асоціюється з красою, барвистістю, ніжністю, тендітністю, силою і жагою до життя, а також його швидкоплинністю. У прикладі «*Дівчата – не розсада, щоб їх ховати геть од світу*» (7, с. 89) використано порівняння у формі заперечення: письменник наголошує, що красу не варто приховувати. У перекладі цей образ відтворено в такий спосіб: «*The young girls were not greenhouse seedlings to be protected from life*» (19, с. 89).

Символічні значення назв квітів (фітонімів) виявляються передусім у їх іменникових формах, які називають онтологічні, естетичні й аксіологічні поняття, риси людської вдачі, знаменні та святкові події, а також країни й ареали. Символічна семантика фітонімів віддзеркалена у фразеологізмах, порівняннях, стійких метафорах та іншому мовному матеріалі.

Наприклад, порівняння осіб жіночої статі з квітковими рослинами: англ. *as nice as a rose* / укр. гарна як **троянда**; англ. *as modest as a violet* / укр. скромна як **фіалка**; англ. *as pure as a lily* / укр. чиста як **лілія**.

Реалізація образів найулюбленіших квітів у мовній картині світу зумовлена їхніми символічними значеннями. Наприклад, *троянду* (англ. *rose*) вважають царицею квітів, її люблять, перед нею схиляються. Образ і символ цієї квітки знайшов своє відображення у фразеологічних одиницях. Ідіоматичні вирази, з лексемою *rose* (троянда) реалізують і позитивні, і негативні відтінки значення. Наприклад: *to blush like a rose* / червоніти, як троянда (5); *to come up roses* / складеться дуже вдало; *to gather life's roses* / зривати квіти задоволення (вжито в позитивному значенні); *to lose one's roses* / зблякнути, зів'янути, зачахнути; *not all roses* / всипаний не тільки трояндами, тобто, не все так легко; *(there are) no roses without a thorn* / присл. немає троянди без колючок (ужито в негативному значенні) [61, с. 46].

У прикладі «Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці – як **тернові ягідки**, брівоньки – як на шнурочку, личком червона, як панська **рожа**, що у саду цвіте, ... а губоньки – як **цвіточки** розцвітають, і меж ними – зубоньки – наче жарнівки, як одна, на ниточці нанизані» (4, с. 43) автор із любов'ю описує красу дівчини, використовуючи традиційні українські фольклорні образи, підсилюючи їх за допомогою зменшувальних суфіксів *-к-*, *-очк-*, *-чк-*, *-оньк-*, *-очц-*, що створює позитивну оцінність. Крім того, автор модифікує фразеологізоване порівняння *червона як рожа* епітетом *панська* та продовжує підрядним реченням *що у саду цвіте*, імплікуючи цим сему *доглянута, розкішна*.

У англійському варіанті цей етномовний словесний образ відтворено так: «*Tall, straight, like an arrow, her eyes black as sloes. Her charming eyebrows are as fine lace; her face highcoloured, pink as a choice rose blooming in a nobleman's garden. ... her lips like an opening flower, disclosing teeth like a chaplet of pearls*» (17, с. 24). Для носія англійської мови жіноча краса не асоціюється ні з червоним личком, ні з чорними очима – це суто український еталон краси. Англійська людина, можливо, дізнається дещо більше про українську красу, тому вважаємо, що тут культурно-специфічні смисли доречно відтворено в перекладі калькуванням.

Незважаючи на те, що фразеологізоване порівняння *straight as an arrow* [66, с. 10] існує в англійській фразеосистемі, все ж концептуально воно вербалізує прямоту, відвертість як риси характеру, а не фізичну характеристику краси людського тіла: *straight arrow – someone who is honest and never does anything exciting or unusual* [66, с. 638].

Фразеологізоване порівняння *зубоньки, наче жарнівки, як одна, на ниточці нанизані* зазнало образної заміни та відтворено частковим різнообразним еквівалентом *teeth like a chaplet of pearls*, бо порівняння зубів з перлами властиве англійській етнокультурі, тому культурно-специфічний смисл цього образу залишився невідтвореним.

У прикладі «...говорила вона, рум'яніючись, як **рожа**, до Максима» (11, с. 15) фразеологізоване порівняння відтворене частковим еквівалентом, «... *she spoke to Maxim, turning as red as a **rose***» (15, с. 79) зі збереженням символічного навантаження троянда / rose: розмовно-просторічна конотація лексеми *рожа* відтворена нейтральною *rose*.

Образ *зів'яла троянда* символізує минущу красу. Його вербалізація в прикладі «*For women are like **roses**, whose fair **flower** // Being once displayed, doth fall that very hour*» (20, с. 651) із прототиповим символічним атрибутом цього образу адекватно відтворена в перекладі: «...*бо всі жінки – // **Троянди**, що, розцвівши, одцвітають*» (12, с. 200).

На відміну від англійської, надзвичайно багатою в українській лінгвокультурі є символіка *маку*: мак – символ пишноти, розкоші; червоний цвіт маку – символ дівочої чистоти, молодості, краси; гарного вбрання; макове зерня символізує все незначне, дрібне: *пише як **маком** сіє; вилетіло як **мак**, учинилося як **шпак**; щоби було як **мак**, а люде зроблять як **сак*** (2, с. 500); недозрілий мак дурманить голову, тому став символом глупоти (3, с. 350).

У процесі передання цього глибоко символічного образу української етнокультури перекладачі вдаються до різних способів задля його адекватного відтворення цільовою мовою. У прикладах «*Уляна зардіється,*

як *макова квітка* (7, с. 126) та ... *Галя сиділа коло Чіпки, як макова квітка*» (7, с. 304), де цей символ актуалізує ознаку «дівоча сором'язливість, краса», використано англійське фразеологізоване порівняння, частковий різнообразний еквівалент із збереженням конотативної семантики образу: «*That would always make her blush like a rose*» (19, с. 96), «... *was sitting next to Chipka as pretty as a picture*» (19, с. 26).

Мак в англійців не є прототиповим, як серед українців, символом сором'язливості, тому калькування автосемантичного образу в прикладі «*Від цього зразу почервонієш, як мак*» (4, с. 89) може спантеличити англомовну людину: «*You will blush from this stuff like a poppy*» (17, с. 150).

У перекладі відсутня символічність, яка актуалізує культурно-специфічний смисл. Відтворення лише денотативної частини значення образу, наприклад, «*Козацтво – як мак... Жупан червоний, вус чорний, довгий, при боці шаблюка*» (6, с. 96), без огляду на етномовний символічний компонент флороназви може призвести до відчутного спотворення скалькованого образу. У цьому випадку актуалізована в контексті периферійна символічна сема «краса» може також суттєво змінити сприйняття образу цільовим читачем: «*Cossacks – like fields of poppy ... Their jackets red, their mustaches black and long, and sabres at their sides*» (16, с. 199).

Для британців *мак* є символічним образом солдатів, які загинули під час двох світових воєн, особливо першої, бо ці квіти росли на полях Франції, де загинуло багато вояків. Люди ж купують червоні паперові макові квітки та носять на грудях у День Пам'яті (11 листопада) на знак пошани до загиблих [66, с. 1074]. Подібна концептуальна підміна символіки та культурно-специфічного смислу не може бути виправдана.

Задля актуалізації етномовного компонента в перекладі простежуємо калькування образу з елементами модифікацій, тобто актуалізації тієї частини семантики образу, що стає ядерною в контексті, як-от: «*Він мав дітей, як маку, і ані клантика поля*» (6, с. 83), передбачає досягнення іронічного ефекту: «*He had as many children as poppies, but not a bit of land*» (16, с. 53), де актуалізовано

прототиповий атрибут – багато; або «Сказано: зерно, як мачина... Хоч би насіння вернулося» (7, с. 311).

У прикладі «У просторім душінім класі нормальної школи отців Василян у Дрогобичі тихо, хоч мак сій» (11, с. 85) фразеологізоване порівняння *тихо, хоч мак сій* (13, с. 500) вербалізує концепт тиша: щоб сіяти мак, українці чекали лагідного безвітряного дня. Перекладач відтворив порівняння способом калькування образу, лексично ампліфікуючи його задля кращого сприйняття англомовним читачем: «*In the spacious Second Grade classroom of the elementary school run by the Basilian Fathers in Drohobich it was so quiet you could sow poppy seeds*» (14, с. 189).

Міжмовна відповідність характеризує також кілька фітонімів, які вживаються в усталених порівняннях із назвами кольорів. Наприклад, кореляють між собою фітоніми англ. *lily* / укр. *лілія*; англ. *white* / укр. *біла*. Асоціативний збіг фітонімів пояснюється наявністю семантично й структурно подібних порівнянь: англ. *as white as a lily* / укр. *біла, як лілія*.

Англійські фітоніми-кореляти *narcissus* (нарцис) і *daffodil* (жовтий нарцис) отримали асоціат-відповідник *Easter* / *Великдень*. Культурна символіка нарциса відображена в його розмовній англійській назві *Easter lily* / *Великодня лілія* (19, с. 357).

Маргаритка (англ. *daisy*) в англійській мові порівнюється з яскравим, осяйним, сонячним: *as bright as a daisy* / *яскравий як маргаритка*; *as fresh as daisy (full of energy)* / *повний енергії*. Вираз *girl as nice as a daisy* асоціюється з дівчиною гарною, як маргаритка. Із тієї назви й утворилося тендітне ласкаве ім'я «Daisy» (Дезі), яке в Англії пов'язують із самою квіткою *daisy*.

Символіка радості та щастя властива ще одній англійській назві квітки *violet*, яку вважають квіткою радощів і щастя. В англійській мові існує два види найменувань цієї квітки, що виникли під впливом розмовних і діалектних традицій або є результатом іншомовних запозичень, наприклад, у науковому стилі англійської мови перевага надається латинській, фонетично асимільованій назві фіалки *viola*, а в розмовному стилі – назві *violet*.

Стильові розбіжності та інші особливості обох лексем (наприклад, моносемантичність: *viola* «фіалка» (віола); полісемантичність *violet* «фіалка», «фіолетовий (ліловий, бузковий) колір; запашні фіалки; жіноче ім'я Вайолет, Віолета та ін.) спричиняються до різних конотацій, а отже, до різних уявлень про рослину.

Український фітонім *лілія*, наприклад, у спеціалізованих словниках передається чотирма стійкими порівняннями з англійською назвою *lily*: *as fair / fresh / pure / white as a lily* / прекрасний / свіжий / чистий білий, як *лілія* та похідні прикметники *lilaceous* – лілейний, *lily-pure* – лілейно-чистий і лілейно-білий. У британській культурі *лілія* – символ благородного походження й високого соціального статусу.

Символом вірності, весняної королеви (*spring Queen*) вважають британці дивовижну квітку *незабудку* (англ. *forget-me-not*). Ніжно-голуба, мов бірюза, *незабудка* – окраса весняної флори Британії. З нею пов'язане англійське свято «весняної королеви» (*spring Queen*). Свято відзначають першого травня. Існує звичай саджати травневе дерево перед будинком найкращої дівчини і проголошувати її «весняною королевою». Це свято набуло такої популярності, що кожна гарна дівчина палко мріє стати «весняною королевою» [21, с. 194].

У внутрішній семантиці назв є подібність: *незабудка* (та, яку не можна забути) / *forget-me-not* (*not forget* – не забувати; *me* – мене).

Отже, здебільшого символічні значення фітонімів у зіставляваних мовах не збігаються, є суто специфічними, це пояснюємо розбіжностями мовних картин світу англійського та українського народів. Трапляються й конотації, представлені у двох мовах (кількісно менша група), що дає підстави стверджувати про спільноєвропейське підґрунтя античної міфології та християнства, подібність традицій, звичаїв, ритуалів тощо. При цьому певні забарвлення можуть реалізуватися у фітонімах однієї мови й бути відсутніми в інших. У художньому дискурсі актуалізуються культурно-специфічні смисли.

3.2. Роль ціннісних орієнтацій у процесі номінації меморіальних та вікових дерев

В історії України збережені приклади власних назв, у яких дерева та інші рослини ставали основою імені – це козацькі прізвища (Піддубний, Вернидуб, Нагнідуб, Нагнітополя, а також Неїжмак, Деригриб та ін.). Кожне з них має свою історію, найчастіше козаків порівнювали з дубом, як кремезним, сильним деревом, що символізує здоров'я та міць. Також назви дерев ставали мотиваційною основою назв ойконімів (Дубова Балка, Осокорівка, Калинівка, Грушівка та ін.). Із приходом християнства з дубами почали пов'язувати біблійні легенди, так виникли назви, що й досі можна зустріти в Святому Письмі (*Дуб Авраама, Царський дуб, Дерево Плачу*).

Власні індивідуальні назви окремих рослин у сучасному просторі зустрічаються дуже рідко. Дерево для українців – це символ початку життя, чоловічого (дуб, кедр, клен, явір) та жіночого (вишня, яблуня, липа) начала. Традиція давати деревам імена зародилася в епоху анімізму, коли побутувало явище одухотворення представників рослинного світу, особливо віддалених, поодиноких дерев, або тих, що мають незвичну форму – вони вбачалися як вмістилище духів, одного чи кількох богів і ставали жертковними місцями.

Із давніх часів використовували дерева за різним призначенням: як прихисток, дороговказ, символ. Особливо цінувалися старі дерева, місцеві жителі вшановували пам'ять, яку вони зберігають своїм існуванням. Так зародилася ідея використання дерев для уславлення, увіковічення народної культури, шляхом їхньої меморіалізації (від англ. *memory* – *пам'ять*). Уперше в Україні ця ідея реалізувалася наприкінці XIX ст., коли ботанічні пам'ятки природи поділили на вікові та меморіальні дерева. Меморіальні дерева мають історичну цінність, оскільки названі на честь видатної для історії та культури особи або події. Вікові дерева самі по собі мають біологічне, культурне, духовне та історичне значення через свій вік, розміри або стан. Нерідко саме вікові дерева отримують меморіальне ім'я. Обидві

групи дерев захищені Законом України «Про природно-заповідний фонд України».

Меморіальні дерева наявні в обох культурах, що порівнюються, а тому на підставі аналізу назв об'єктів меморіалізації можна отримати інформацію про ті духовні та історичні цінності народів, які слугують підґрунтям номінації. У давнину дерева часто ставали об'єктами релігійних поклонінь, шанувалися як свідки важливих історичних подій та видатних людей, привертали увагу художників, письменників. Вони утверджувалися в культурі народу і сьогодні вирізняються не лише ботанічними особливостями, а також як культурно-історичні об'єкти. У світі існує багато назв, умотивованих зв'язками з певними людьми, історичними подіями, народними віруваннями тощо. Пропонуємо таку класифікацію мотивів утворення власних назв меморіальних дерев (запис назв вікових дерев уніфіковано відповідно до Українського правопису 2019 року (59, п. 3):

1. Назви на честь видатних людей (див. додаток А):

а) письменників: укр. *дві шовковиці Шевченка, дуби Шевченка, липа Шевченка, шовковиця Стуса, шовковиця Сковороди, дуб Пушкіна, дуб Болеслава Пруса, дуб Карпінського, маслина Волошина, сосна Станкевича, Пушкінський кипарис, Пушкінський дуб, сосна Лесі Українки, дуб Гоголя, дуб Сковороди-молодший, дуб Сковороди, дуб М. Коцюбинського, дуб Івана Франка, два платани Пушкіна, липа І. Франка, тис ягідний Лесі Українки, ясьень Лесі;* пор. англ. *Shakespeare's mulberry tree* (тутове дерево Шекспіра), *Shakespeare's tree* (дерево Шекспіра);

б) історичних постатей: державних та релігійних діячів, військових та політиків: укр. *дуб Івана Богуна, дуб Виговського, дуб Гаркуші, дуб Богдана Хмельницького, дві липи Богдана Хмельницького, Богданів дуб, дуб Пестеля, два дуби Палія, Володимира дуби, дуб Франца Йосифа, дерево князя Ігоря, сосна Паліцина, дуб Петра Першого, дуб Штефана Третього, Сталінська груша, софора Ушакова, фісташка Юстиніана, дуб Суворова, шовковиця Гіреїв, липа Феодосія Печерського, каштан Петра Могили, липа Петра Могили, сосна*

Нестерова, дуб Ветрова, дуб Курноса, дуб Вітовта, дуб Якуніна, дуб генерала Тарнавського, ясен Томлебена; пор. англ. Queen Elizabeth Oaks (дуби королеви Єлизавети), New Queen Oak (дуб нової королеви), Queen Oak (дуб королеви), General Sherman tree (дерево генерала Шермана), Washington Tree (дерево Вашингтона), Lincoln Oak (дуб Лінкольна), Brian Boru's Oak (дуб Брайана Бору), Davie Poplar (тополя Деві), Jardine Juniper (ялівець Жардіна), The Senator (сенатор), The President (президент), Black Hawk Tree (дерево Чорного Яструба);

в) діячів культури: укр. платан Айседори Дункан, горіх Юрія Нікуліна, дуб Козловського, дуб Грюневальда, дуб Красицького, каштан Ковніра, ясени Шарлеманя; пор. англ. *Vogey's Tree* (назване на честь Хамфрі Богарта);

г) лікарів та цілителів: укр. ялина Пирогова, кінський каштан Ф. Мюльгаузена, платан академіка Каценка, дуб Громашевського, дуб Св. Пантелеймона, липа Св. Пантелемона, тополі Бурдзинського, черешня Бурдзинського; англійські оніми цієї підгрупи не виявлено;

г) археологів та істориків, географів, ботаніків: укр. платан Палласа, маслина Геродота, дуб Новицького, дуб Єни, сунічник Єни, тис Захаржевського, фісташка Липи, липа Максимовича, дуб Мозолевського, клени Яворницького; англійські оніми цієї підгрупи не виявлено;

д) науковців в інших галузях: укр. волоський горіх Пузанова, дуб Остроградського, дуб Василя Каразіна, три дуби Фролькіса, дуб Корольова, груша Іваценка, каштан Іваценка, гінкго Сікорського; пор. англ. *Newton's Apple Tree* (яблуня Ньютона);

е) лісників, природоохоронців, а також людей, що знайшли, вилікували та описали дерево: укр. дуб Крістера, три буки Крістера, дуб Стеценка, каштан Воїнственського, клен Казакова, три буки Олексія Бурачинського, кипарисовик Сухіна, груша Репка, дуб В. Гуся, дуб Фролкіна, дуб Браницьких, дуб Трентовського, сунічник Подоляко, ялівець Голубицької, липа Кравчуків; пор. англ. *Allen Russell* (секвоя названа на честь Аллена І. Рассела).

2. **Назви, пов'язані з історичними подіями:** укр. *мигдаль Героїчна оборона Севастополя, дуб Загиблих, дуб Січових стрільців, Татарський дуб, тополя Метробудівників*; пор. англ. *Tolpuddle Martyrs Tree* (Дерево толпаддлських мучеників), *Chedgrave Jubilee Oak* (чедгрейвський ювілейний дуб), *Oak at the Gate of the Dead* (дуб біля Воріт Мертвих), *Hangman's Elm* (в'яз ката), *Hare Krishna Tree* (дерево Харе Крішна), *International World War Peace Tree* (дерево миру після світової війни), *Man in Tree* (людина в дереві), *Survivor Tree* (дерево, яке вижило), *Liberty Tree* (дерево свободи).

3. **Назви, що вказують природні особливості дерева:**

а) **вік:** укр. *Давня бузина, дуб Чемпіон, дуб Довгожитель*; пор. англ. *Old Lion Ginkgo* (гінгко старий лев), *the Acient Yew* (стародавній тис);

б) **розміри:** укр. *сосна Гігант, дуб Наддуб, тис Гігант, дуб Богатир Тавриди, дуб Велетень, осика Топілянський велетень*; пор. англ. *The Cage Pollard* (клітка Полларда), *Grizzly Giant* (гігант грізлі);

в) **форму дерева:** укр. *платан Динозавр, дуб Пухнастий, сосна Літак, П'ятистовбурний каштан*; пор. англ. *The Big Belly Oak* (дуб великий живіт), *Spider Oak* (павукоподібний дуб), *Bicycle Tree* (велосипедна ялина), *Lady Liberty* (леді воля), *Chandelier Tree* (дерево-канделябр), *The Tree That Owns Itself* (дерево, що володіє собою).

4. **Назви, що засвідчують поважне ставлення людей до дерева:** укр. *дуб Орел, дуб Гордій, дуб Патріарх, Дідо-дуб, тис Нескорений, Панський дуб, Цар-осика, Цар-дуб, Княжа яблуня, Священний дуб, Царський дуб, дуби Слави*; пор. англ. *Granny Pine* (сосна бабуся).

5. **Назви, що мають топографічне підґрунтя:** укр. *Запорозький дуб, дуби Вартові Бельбека, дуб Богатир Тавриди, дуб Межовий, осика Топілянський велетень, Монастирський дуб, дуб На синій воді*; пор. англ. *Amity Oak* (дерево дружніх стосунків), *Moon trees* (місячні дерева).

6. **Назви, пов'язані з народними віруваннями та легендами:** укр. *дуб Кохання, Поштовий дуб, дуб Чорна ніч, Перунів дуб, дуб Хитрун*; пор. англ. *Methuselah* (Мафусаїл), *Domesday Oak* (дуб Судного дня), *The World's End Black*

Porlar (чорна тополя кінця світу), *Major Oak* (головний дуб), *Merlin's Oak* (дуб Мерліна), *Angel Oak* (ангельський дуб), *Devil's Tree* (дерево диявола), *Friendship Oak* (дуб дружби), *Sacred Oak* (священний дуб), *Witch Tree* (дерево відьми).

7. Назви, що збереглися після загибелі дерева та вказують її причину: укр. *Загиблий дуб*, *Спиляний дуб*, *Згорілий дуб*; англійські оніми цієї групи відсутні.

Окрім поділу номенів на групи відповідно до конотації назви, важливим є питання з'ясування додаткових мотивів, що ставали поштовхом до меморіалізації. Групу ботанізмів, до складу яких входять антропоніми, умовно можна поділити на назви, а) пов'язані з особами, які мають безпосередні стосунки до конкретного дерева (посадили його, знайшли та описали, вилікували, провели певний час поряд), б) присвоєні задля вшанування відповідної особистості, що залишила свій слід в історії, людини, якою пишається нація. Окремо можна виділити групу онімів, що позначають дерева, посаджені на могилах відомих людей. Цікавим є часткове розрізнення додаткових мотивів у різних підгрупах.

Дендроніми, названі на честь письменників, – це одна з найбільших категорій дендронімів, представлена в україномовному просторі. Дерево нерідко виступає джерелом натхнення для творчих людей, дає не лише прихисток від сонця, а й надихає на написання літературних шедеврів.

Найбільша кількість меморіальних дерев цієї групи росте на Київщині – це пояснюємо увагою діячів культури столиці до літературної творчості нашої держави, у Криму, де письменники відпочивали та подорожували, а також на Черкащині. У Києві 3 з 6 дерев цієї групи уславлюють ім'я Кобзаря: *шовковиця Шевченка* – дерево, вік якого близько 200 років, росте біля будинку-музею, де письменник проживав у 1846 р. Ще одна *шовковиця Шевченка* росте в Національному ботанічному саду, її вік понад 500 років, учені говорять, що це перша шовковиця, яка зросла в Україні і з насіння якої пішли всі інші шовковиці; Т. Шевченко зробив кілька замальовок дерева, що й умотивовує

назву. *Дуб Шевченка*, вік якого понад 400 років названий на честь письменника, що жив неподалік і відпочивав під дубом.

Усього в природо-заповідному фонді України зареєстровано 12 вікових та меморіальних дерев, пов'язаних з постаттю Т. Шевченка, хоч насправді серед дерев України цей номен зустрічається набагато частіше. Із них 11 дерев – дуби, 1 – липа. Переважно ці власні назви мають прозору мотивацію через зв'язок дендронімів із письменником: у Черкаській області тисячолітні *дуби Шевченка* на території маєтку пана Енгельгардта; у Полтавській області в с. Мар'янське під *дубом Шевченка* у 1845 р. були написані поеми «Невольник» і «Єретик»; під *липою Шевченка*, за переповідками місцевих жителів, Кобзар неодноразово відпочивав.

Письменники завжди ставилися до дерев з повагою, а місцеві жителі називали їхніми іменами зелених велетнів, оповідаючи правдиві історії та легенди. Велика частина онімів умотивована прямим зв'язком конкретного дерева з письменником. Наприклад, *дуб Пушкіна*, Вінницька обл.: О. Пушкін відпочивав під цим дубом; *дуб Болеслава Пруса*, Волинська обл.: польський письменник під дубом писав роман «Фараон»; *дуб Карпінського*, Івано-Франківська обл.: польський поет Францішек Карпінський працював коло дерева, яке росло неподалік дзвіниці в урочищі На хащах. *Пушкінський кипарис*, Крим: поет проживав у сусідньому будинку від того, де росте кипарис, і любив дивитися на дерево під час роботи; *Пушкінський дуб*, Крим: ймовірно, саме це дерево надихнуло О. Пушкіна на написання відомих рядків «У лукомор'я дуб...»; *сосна Лесі Українки*, Тернопільська обл.: у 1907 р. письменниця відпочивала під цією сосною; *дуб Гоголя*, Чернігівська обл.: дерево росте в парку, де М. Гоголь здійснював прогулянки. У Харківській області меморіалами вважають два дуби Сковороди: *дуб Сковороди-молодший* власноруч посадив український філософ, дерево врятувала під час будівництва в 70-х рр. минулого століття вчителька української мови. *Дуб Сковороди* у с. Сковородинівка тричі ледь не згорів через удари блискавок та людське недбальство, у 1994 р. все ж таки впав. Під цим дубом Г. Сковорода часто

відпочивав, а пізніше був похований, тому збереження залишків дерева як культурної пам'яті залишається важливим завданням. На сьогодні від дуба залишився остов, узятий у бетон.

Менша частка онімів припадає на мотив географічної спорідненості з місцем проживання письменника, місцем поховання чи встановлення меморіалів. Наприклад, *дуб М. Коцюбинського*, Вінницька обл.: названий на честь українського письменника М. Коцюбинського, чия сім'я тривалий час проживала в с. Станіславчик; *маслина Волошина*: росте на могилі письменника М. Волошина, що й вмотивовує назву; *дуб Івана Франка*, Івано-Франківська обл.: розташований у межах м. Коломия, на вул. Івана Франка, біля будинку № 40; *платан Пушкіна*, Крим: росте біля водолікарні в пансіонаті «Гурзуфський», названий на честь О. Пушкіна, який бував у колишньому маєтку; *платан Пушкіна*, м. Одеса: росте недалеко від пам'ятника О. Пушкіну; *липа І. Франка*, Тернопільська обл.: росте в с. Курівці (Зборівський р-н), у 1848 р. це село відвідали І. Франко і Леся Українка; *тис ягідний Лесі Українки*, м. Ялта: росте коло стежки за верхнім басейном у напрямку до пансіонату «Донбас» в Нижньомасандрівському парку; *ясень Лесі*, Волинська обл.: дерево росте біля Луцького замку по вул. Кафедральній, 38; неподалік від цього місця письменниця проживала з початку жовтня 1890 р. до 17 січня 1891 р.

Для англомовного простору назви дерев на честь письменників не є характерними. Усього вдалося знайти інформацію про два дерева на території Великобританії, названі на честь В. Шекспіра, обидва мають додаткову мотивацію. *Shakespeare's tree* (дерево Шекспіра) в Лондоні посаджене з нагоди 400-ї річниці від дня народження драматурга, а *Shakespeare's mulberry tree* (тутове дерево Шекспіра) письменник посадив власноруч, хоч насправді сьогодні цього дерева вже немає, але в парку росте чимало його нащадків, які також увіковічують ім'я В. Шекспіра.

Назви дерев, пов'язані з історичними постатями – державними діячами, військовими та політиками, – це найчисельніша за кількістю представників

група онімів для обох порівнюваних лінгвістичних просторів. Із давніх часів люди прагнули зберегти свою історію задля того, аби передавати нащадкам досвід поколінь. Вплив одних людей на історію не суттєвий, натомість вчинки інших мають залишатися в пам'яті народу.

Найчисельнішими в цій групі є оніми на честь представників українського козацтва: І. Богун, І. Виговський С. Гаркуша та Б. Хмельницький. За легендою, І. Богун сам посадив дерево, яке сьогодні носить його ім'я – *дуб Івана Богуна*, Вінницька обл.; *дуб Виговського* у Львівській області росте на території музею, присвяченого українському гетьману; *дуб Гаркуші*, Сумська обл.: названий на честь отамана XVII-го ст. Семена Гаркуші, який під деревом вершив суд і обдаровував бідних. 7 дерев названі на честь Б. Хмельницького, з них 4 – дуби, 3 – липи. *Дуб Богдана Хмельницького*, Вінницька обл.: за легендою гетьман прив'язував до цього дерева коня; *липа Богдана Хмельницького*, Львівська обл.: під цією липою восени 1648 р. він відпочивав перед Зборівською битвою зі своїми полковниками – Богуном, Кривоносом, Нечаєм; *липа Богдана Хмельницького*, Тернопільська обл.: у 1649 р. перед штурмом Збаразького замку під липою зупинявся на відпочинок; ще одна липа в Тернопільській області в с. Денисів, за переказами, також слугувала місцем відпочинку для гетьмана. Дуби Б. Хмельницького у Львівській та Донецькій області, а також *Богданів дуб* у Житомирській не мають додаткового мотиву номінації. Видатним для козацького періоду та взагалі для історії є *дуб Максима Залізняка*, який росте в Холодному Яру. Під кроною дуба вели наради М. Залізник, С. Наливайко, Б. Хмельницький, а Т. Шевченко малював картину «Дуб на хуторі Буда», писав поему «Гайдамаки».

У Вінницькій області росте *дуб Пестеля*, коло якого, за свідченнями місцевих жителів, декабрист відпочивав. В Івано-Франківській області відпочинок С. Петлюри в 1920 р. на території сучасного дендропарку став мотивом для номінації 600-річного дуба. У Київській області ростуть два *дуби Палія*: у м. Київ та у м. Фастів, останній посаджений особисто С. Палієм. Також

у Київській області росте кілька нащадків 1000-літніх дубів князя Володимира, які сьогодні називаються *Володимира дуби*.

Дуб Франца Йосифа, Львівська обл.: під дубом у кінці XIX ст. відпочивав імператор Австро-Угорщини Франц-Йосиф I; *дерево князя Ігоря*, дуб, не має додаткової мотивації; *сосна Паліцина*, Сумська обл.: посаджена засновником «попівської академії» О. Паліциним на могилі дружини. У Харківській області росте *дуб Петра Першого*, під яким розташовувався намет царя під час його походу на Полтаву; *дуб Штефана Третього*, Чернівецька обл.: його посадив молдавський воєвода Штефан Третій у 1497 р., після перемоги над військами польського короля Ольбрехта.

У Криму 7 меморіальних дерев можна віднести до цієї підгрупи. *Сталінська груша* – під деревом часто бував Й. Сталін, оскільки любив неподалік пити джерельну воду; *софора Ушакова* – за легендою, посаджена адміралом російського флоту Ф. Ушаковим; *фісташка Юстиніана* – дерево віком 1000 років зберігає пам'ять про візантійського імператора Юстиніана I. *Дуб Суворова* або інша назва *Чотири брати* – за легендою, під цим деревом у березні 1777 р. О. Суворов вів переговори з посланцем турецького султана. *Шовковиця Гіреїв* – 300-літнє меморіальне дерево росте в кухонному дворіку ханського палацу на території Бахчисарайського державного історико-культурного заповідника.

У Києві більше 10 дерев цієї групи охороняються законом як пам'ятки природи, історії та культури. *Липа Феодосія Печерського* – посаджена на початку XII ст. одним із засновників Києво-Печерської Лаври ігуменом Феодосієм на могилі матері; *каштан Петра Могили* – за легендою, його посадив П. Могила, але вік дерева (близько 300 років) не відповідає рокам життя митрополита; *липа Петра Могили* – за легендою, також посаджена митрополитом; *сосна Нестерова* – П. Нестеров проводив у цьому місці на початку XX ст. тренувальні авіапольоти; *дуб Ветрова* – дерево назване іменем киянина Б. Ветрова, який загинув під час повстання на заводі «Арсенал» у

1918 р. *Дуб Курпоноса, дуб Вітовта, дуб Якуніна, дуб генерала Тарнавського та ясен Тотлебена* – додаткової мотивації оніми не мають.

Серед англійських назв найчастіше зустрічаються пов'язані з політичними діячами та військовими. *Queen Elizabeth Oak* (дуб королеви Єлизавети) у Західному Сассексі. За легендою, королева Єлизавета I стояла поряд зі стрілою напоготові у своєму луці, чекаючи на оленя, хоч поцілити їй не вдалося. *Queen Elizabeth Oak* (дуб королеви Єлизавети) у Хартфордширі; кажуть, що Єлизавета I сиділа під деревом, коли їй повідомили про сходження на престол у 1558 р. Дерево загинуло, але пізніше на цьому місці королева Єлизаветою II посадила новий дуб. *Lincoln Oak* (дуб Лінкольна), оригінальне дерево загинуло в 1976 р., на тому дубі з промовами виступали С. Дуглас і А. Лінкольн. Сьогодні на цьому місці росте інший дуб, який посадили замість загиблого, але назва збереглася. *Brian Boru's Oak* (дуб Брайана Бору, Ірландія), посаджений Б. Бору, останнім королем Ірландії. *The Senator* (сенатор), кипарис, названий на честь сенатора штату Флорида М. Оверстріта, який пожертвував гроші на лікування дерева та створення парку. *The President* (президент), секвоя свою назву отримала в 1923 р. на честь 29-го Президента США У. Гардінга (у рік його смерті). *Washington Tree* (дерево Вашингтона) та *Jardine Juniper* (ялівець Жардіна – міністра сільського господарства) додаткової мотивації назви не мають. Цікавою є історія номена *Black Hawk Tree* (дерево Чорного Яструба). Дерево назване на честь вождя індіанців Чорного Яструба. Місцева легенда свідчить, що вождь Сауків Чорний Яструб переховувався серед гілок, щоб утекти від переслідувачів.

Серед назв, пов'язаних із військовими, маємо *Davie Poplar* (тополя Деві), на честь генерала революційного війська, а також *General Sherman tree* (дерево генерала Шермана). Офіційна історія стверджує, що дерево назвав Д. Вулвертон, який служив лейтенантом під командуванням генерала Шермана і, щоб зберегти пам'ять про командира, домігся присвоєння дереву назви на честь генерала.

До підгрупи меморіальних назв, що уславлюють діячів культури, входять патроніми акторів, художників, танцівників та ін. У Києві нараховуємо 5 дерев представленої групи: *дуб Козловського*: біля цього дерева в 50-х рр. ХХ ст. виступав український співак І. Козловський; *дуб Грюневальда* є живим пам'ятником німецькому художнику, який зобразив дух казкового лісу на Ізенгаймському вівтарі; *дуб Красицького* носить ім'я українського художника, класика українського малярства і графіки; *каштан Ковніра*: дерево увіковічує пам'ять українського архітектора С. Ковніра; *ясени Шарлеманя* названі на честь художника живописця А. Шарлеманя.

У Криму ростуть меморіалі дерева з більш різноманітною видовою приналежністю. Наприклад, *платан Айседори Дункан*: американська танцівниця захоплювалася зовнішнім виглядом та розмірами цього дерева, коли була в Ялті на гастролях у 1923 р.; *горіх Юрія Нікуліна*: в 1966 р. під час зйомок «Кавказької полонянки» актор сидів саме на цьому дереві в епізоді, де він кидається горіхами.

Серед англійських назв маємо лише *Bogey's Tree* (дерево-лякало на честь Хамфрі Богарта). Номен має подвійну мотивацію: по-перше, це ім'я актора, а по-друге, незвичайна природна форма дерева – нарости кори утворюють на дереві об'ємний малюнок у вигляді чи то левів, чи то привидів.

Порівняно велика кількість українських номенів, пов'язаних з іменами лікарів та цілителів, дає підстави виокремлювати ці дендроніми в самостійну підгрупу, хоч в англійському просторі такі назви відсутні. Серед українських онімів додаткову мотивацію мають п'ять із них: *ялина Пирогова*: росте на території Національного музею-садиби видатного хірурга, посаджена особисто М. Пироговим у 1862 р.; *кінський каштан Ф. Мюльгаузена*, названий на честь лікаря і громадського діяча Ф. Мюльгаузена; *платан академіка Кащенко*: останнє дерево Акліматизаційного саду, який створив академік; *дуб Громашевського* має додатковий географічний аспект назви – росте у дворі НДІ епідеміології та інфекційних захворювань ім. Л. Громашевського; те ж саме

стосується *дуба Св. Пантелеймона*, який росте поблизу собору Святого Пантелеймона.

Через те, що до природніх особливостей ботанізмів найчастіше звертаються науковці в галузі ботаніки, географії та історії, на їхню честь на території України росте чимало дерев. Окрім *дуба Новицького*, названого іменем дослідника Запорозької Січі, що посадив його, решта дерев цієї підгрупи (зареєстровані природні меморіали) увіковічують пам'ять науковців-сподвижників, які їх знайшли та описали. До таких онімів належать: *маслина Геродота*, *дуб Єни*, *сунічник Єни* (В. Єна – кримський географ, професор), *тис Захаржевського* (Я. Захаржевський – одеський географ) та *фісташка Липи* (О. Липа – київський ботанік).

Цікавим є факт, що чимало дерев на території України сьогодні названі іменами науковців також із багатьох інших галузей, зокрема математики, філології, інженерії, медицини, але більшість із них позбавлена додаткового чинника мотивації. Номен *горіх Пузанова* (І. Пузанов – зоолог), *дуб Остроградського* (М. Остроградський – математик), *груша Іващенко*, *каштан Іващенко* (В. Іващенко – винахідник) та *гінкго Сікорського* (І. Сікорський – інженер, авіаконструктор) не вмотивовані нічим іншим, крім імені науковців. *Дуб Василя Каразіна* лише частково вмотивований географічним чинником – дерево росте неподалік від харківського університету Василя Каразіна.

Платан Палласа посаджений академіком Петербурзької АН у галузі геології П.-С. Палласом на території с. Тернівці, яке йому подарувала Катерина II; на гербі села зображений цей платан. *Липа Максимовича* – номен умотивований географічним чинником, оскільки дитинство філолога та історика пройшло на тому хуторі, де росте дерево. *Три дуби Фролькіса*, названі на честь українського вченого в галузі геронтології, ростуть на території інституту геронтології НАН України.

Серед англійських меморіальних дерев цієї підгрупи вдалося знайти лише всесвітньо відоме дерево *Newton's Apple Tree* (яблуна Ньютона), яке росте в

маєтку Вулсторп у Лінкольнширі, де мешкав І. Ньютон. За словами фізика, плід саме цієї яблуні став поштовхом до відкриття закону земного тяжіння. Від цієї яблуні прищепили ще одне дерево, воно росте на подвір'ї фізичного факультету Йоркського університету і носить ім'я Ньютона.

До категорії назв, пов'язаних з іменами лісників, природоохоронців зараховуємо оніми на честь людей, які здійснили вагомий внесок у процес розбудови парків та охорони заповідного фонду України. Більшість меморіальних дерев цієї підгрупи знаходиться на території Києва: *дуб Крістера* росте недалеко від садиби українського квітникаря В. Крістера; *три буки Крістера* посаджені особисто квітникарем; *дуб Стеценка* названий на честь діяча заповідної справи України; *каштан Воїнственського* названий на честь природоохоронця М. Воїнственського; *клен Казакова* – Ю. Казаков дав кошти на лікування 150-літнього дерева; *три буки Олексія Бурачинського* посаджені перим директором ботсаду НАН України; *кипарисовик Сухіна* названий на честь киянина С. Сухіна, який знайшов дерево; *груша Репка* – киянин О. Репко знайшов та описав дерево, вік якого понад 150 років; *дуб В. Гуся* – голова Яготинської міськради В. Гусь показав дуб екологам; *дуб Фролкіна* один з двох вцілілих дубів Кадетського гаю, вилікуваний А. Фролкіним після пожежі у 2009 р. *Дуб Браницьких*, Київська обл.: названий на честь сім'ї засновників парку «Олександрія»; *дуб Трентовського*, Тернопільська обл.: названий на честь відомого лісничого; *сунічник Подоляко*, Крим: М. Подоляко – кримський лісничий, який знайшов 200-літнє дерево; *ялівець Голубицької*, Крим: названий на честь керівниці еколого-натуралістичного центру «Соляріс», що знайшла та описала дерево, якому приблизно 800 років; *липа Кравчуків*, Крим: названа на честь О. Кравчук і М. Кравчука, які знайшли, виміряли дерево, сфотографували і повідомили про знахідку.

Серед англійських номенів відома лише *секвоя А. І. Рассела* (Allen Russell), названа на честь паркового рейнджера.

Таким чином, на прикладі номенів меморіальних дерев, що названі на честь видатних людей, можна зауважити виняткове ставлення до політичних діячів та історичних осіб в обох культурах, решта підгруп значно ширше представлена українськими номенами в порівнянні з англійськими.

Схожа ситуація простежується і в групі номенів, пов'язаних з історичними подіями. Серед українських назв: *мигдаль Героїчна оборона Севастополя* має додаткову мотивацію, оскільки це єдине вціліле дерево після бойових дій у тій місцевості; *дуб Загиблих*, під ним поховані солдати (1914–1918 рр., 1939 р.); *дуб Січових стрільців*, *Татарський дуб* та *тополя Метробудівників* не мають додаткової мотивації.

Англійські оніми кількісно представлені ширше. *Tolpuddle Martyrs Tree* (дерево толпаддлських мучеників). У 1833 р. шість сільськогосподарських робітників зустрілися біля платана в Толпаддлі, щоб обговорити свої низькі зарплати та погані умови життя, за що учасників протесту було засуджено. *Chedgrave Jubilee Oak* (чедгрейвський ювілейний дуб) посаджений у 1887 р. на честь святкування 50-річчя королеви Вікторії; *Oak at the Gate of the Dead* (дуб біля Воріт мертвих), розташований на місці поховання загиблих під час битви при Крогені 1165 р.; *Hangman's Elm* (в'яз ката) використовувався для повішення засуджених; *Hare Krishna Tree* (в'яз Харе Крішна), росте на місці заснування релігійного руху, у 1966 р. під ним вперше виголошено мантри Харе Крішна; *International World War Peace Tree* (дерево миру, липа), посаджене німецькими та американськими іммігрантами, присвячене закінченню Першої світової війни, як нагадування про перемир'я Німеччини зі Сполученими Штатами і як знак лояльності до Америки; *Man in Tree* (людина в дереві, секвоя) дерево росте неподалік місця протистояння поліцейського із психічно хворим чоловіком; *Liberty Tree* (дерево свободи, в'яз). Колоністи в Бостоні влаштували перший акт непокорі британському уряду на дереві. Воно стало об'єднуючим символом для зростаючого опору пануванню Британії над американськими колоніями.

Форма дерева та інші природні особливості – це досить продуктивний мотиваційний чинник утворення не лише видових назв дерев, а й поштовх до номінації вікових дерев. Назви, що вказують на вік та розміри дерева, не потребують додаткової мотивації, окрім біологічних даних, які є винятковими для дерев представленого виду. У цих підгрупах назв переважають такі лексеми: *давня*, *чемпіон*, *довгожитель*, *велемень*, *гігант*, *богатыр*, а серед англійських: *old* (старий), *ancient* (давній), *giant* (гігантський).

Платан Динозавр отримав назву за формою гілки, що росте горизонтально, має довжину 10 м та обхват 1 м, схожа на хвіст динозавра в натуральну величину; *сосна Літак* росте на вершині гори Ай-Петрі, здалеку її обриси нагадують літак; *П'ятистовбурний каштан*: семена посадив в одну лунку лікар Ф. Мюльгаузен. Дерево має п'ять стовбурів, які вирости з різних плодів.

Підгрупа назв, що вказують на форму дерева, кількісно багатшою виявилася в англомовному просторі. В англомовних країнах росте сім вікових дерев, назви яких пояснюються їхньою незвичайною формою. *The Big Belly Oak* (великий живіт або пузатий дуб), названий через нарости кори посередині стовбура; *Spider Oak* (павукоподібний дуб), назву отримав через сильно розгалужену крону; *Bicycle Tree* (велосипедна ялина), знакове дерево з велосипедом, врослим у нього; *Lady Liberty* (леді воля, аксодіум): одна з гілок росте під гострим кутом, якщо дивитися з певного ракурсу, виглядає як піднята рука Статуї Свободи; *Chandelier Tree* (дерево канделябр, секвоя): номен умотивований унікальним розгалуженням кінцівок дерева, які нагадують люстру; *The Tree That Owns Itself* (дерево, що володіє собою, дуб). Відповідно до місцевих переказів, коріння дерева простирається на 25 м навкруги.

Зазначалося, що в обох культурах дерево є особливою рослиною для народу і в різні часи до нього було поважне ставлення – це вмотивовує наявність в назвах українських вікових дерев розгалуженої групи номенів, що

засвідчують виняткове ставлення до дерева: *орел, патріарх, дід, цар, слава, гордий, нескорений, панський, царський, княжий, священний*.

Назви, що мають топографічне підґрунтя, – порівняно невелика група дендронімів, яка містить кілька цікавих мотивів номінації. Наприклад, *Запорозький дуб*. За легендою, отаман І. Сірко писав під дубом листа турецькому султану, Т. Шевченко читав поему «Катерина»; Гітлер хотів розпиляти дуб, вивезти його до Німеччини і там зібрати символ перемоги німецького духу над слов'янським. Зараз дерево майже всохло, живою залишилася лише одна гілка, з якої зрізають прутики на клони дерева. *Вартові Бельбека* – це два дуби біля мосту через річку Бельбек.

Серед англійських назв вартими уваги є *Amitu Oak* (дуб дружніх стосунків), назва може бути пов'язана з місцем розташування – це межа двох церковних парафій. *Moon trees* (місячні дерева), вирощені з насіння, яке вивозили на орбіту навколо Місяця.

Назви, пов'язані з народними віруваннями, переказами та легендами, представлені в обох культурах. Українських назв порівняно небагато. Серед них *Поштовий дуб*, за переказом, у його великому дуплі під час Великої Вітчизняної війни партизани обмінювалися повідомленнями. Потім, у мирний час, у дубі стали залишати записки та побажання туристи. *Дуб Чорна ніч*, за легендою, його посадили чорноморські козаки, коли йшли на Кубань, вони ж і дали йому гарне ім'я. *Перунів дуб*, коли з'явилася назва достеменно невідомо, але кажуть, що не так давно в дерево вдарила блискавка, але воно залишилося майже неушкодженим.

Англійські назви здебільшого стосуються дерев, які ростуть на території США, це обумовлено мультикультурністю держави, що, своєю чергою, підтримує побутування легенд та вірувань. *Methuselah* (Мафусаїл), сосна: дерево тривалий час вважалось найстарішим на планеті, його вік приблизно 4850 років; сосна названа на честь прабатька людства Мафусаїла, який нібито прожив 969 років. *Domesday Oak* (дуб Судного дня) та *The World's End Black Poplar* (чорна тополя кінця світу) мають біблійне

походження назв. *Major Oak* (головний дуб), за легендою, під цим дубом відпочивав Робін Гуд зі своїми людьми. *Merlin's Oak* (дуб Мерліна), пов'язаний з легендою про Мерліна в місцевих переказах, але він, ймовірно, був посаджений шкільним учителем у 1659 р. або 1660 р., щоб відсвяткувати повернення англійського короля Карла II на трон. *Angel Oak* (ангельський дуб). Місцевий фольклор розповідає історії про привидів колишніх рабів, що з'являються у вигляді ангелів навколо дерева. *Devil's Tree* (дерево диявола), кажуть, що це дерево прокляте – ті, хто пошкоджує або нешанобливо ставиться до дерева, незабаром після цього отримують якесь ушкодження, часто в автомобільній аварії. *Friendship Oak* (дуб дружби): за повір'ям, ті, хто увійде в тінь його гілок, залишаться друзями на все життя. *Sacred Oak* (священний дуб) назву отримав від індіанців: за легендою, вождь не міг вилікувати дружину і пішов молитися духам під це дерево, а коли повернувся, дружина одужала. *Witch Tree* (дерево відьми), кедр шанують місцеві індіанці, росте на березі озера Верхнє, і всі, хто бажає успішно переправитися на інший бік озера, мають підносити дарунок дереву у вигляді попелу.

З етнолінгвістичного погляду цікавою є ситуація, коли люди намагаються зберегти пам'ять про дерево, даючи йому назву вже після його загибелі. Нерідко в назві криється причина: *Спиляний дуб*, *Згорілий дуб*, *Загиблий дуб*.

Отже, власні назви меморіальних дерев – це порівняно молодий пласт номенів, який відрізняється від загальних видових назв функціями, ступенем узагальненості, закріпленістю за конкретним об'єктом та мотивами. Досліджувані власні назви не настільки віддалені в часі утворення, як загальні назви, а тому дають змогу побачити актуальні номінативні мотиви для кожного етносу. Аналіз меморіальних дерев дає змогу зробити висновок про те, що в обох культурах переважають оніми, пов'язані з видатними людьми, але всередині цієї групи є певні розбіжності: українські назви кількісно більше представлені в онімах на честь письменників, науковців,

історичних осіб, тоді як англійські зосереджені на політичних діячах. У групі назв, пов'язаних з народними віруваннями та легендами, переважають оніми англomовного простору, що зумовлено культурною неоднорідністю етносу. Видова характеристика вікових та меморіальних підтверджує особливий для обох культур статус дуба, серед українських назв також можна виділити сосну, шовковицю та липу.

3.3. Вплив етнокультурних та етнопсихологічних чинників на процес номінації грибів у їхньому ненауковому еквіваленті

Освоюючи навколишній світ, люди в першу чергу давали імена предметам знайомим, дослідженим, а все незвичне та незрозуміле тривалий час залишалося поза номінацією. До таких об'єктів зараховуємо гриби. Дослідження в галузі етномікології підтверджують, що вони викликали в людей недовіру та побоювання. Цей факт обумовлює пізнє утворення видових назв грибів. Етномікологія – це розділ етноботаніки, який займається дослідженням історичного використання та соціального значення грибів. Питання мікономінації та впливу грибів на культуру досліджували такі вчені: М. Вишневський, М. Енгаличев, В. Меркулова, О. Нефедова, О. Сенк-Шеленгевич, З. Ульянова та Р. Уоссон.

Наукова англійська назва грибів *fungus* або *fungi* походить від грецького слова *spongos** – «губка», що відбиває особливості внутрішньої будови тіла гриба. *Mushroom* – це побутова назва їстівних грибів, загалом найчастіше цим номеном позначають печериці. Він запозичений із французької мови, як і перші кулінарні рецепти з грибами; походить від франц. *moss* – «мох», що, ймовірно, стосувалося тих видів грибів, які зростають у моху, але сьогодні це вже не відповідає дійсності. Серед поширених назв видів грибів можна зустріти також *boletus* та *agaric* (лат. *agaricus*). *Boletus* використовують для позначення трубчастих грибів (боровиків), із чітко окресленою круглою шляпкою на ніжці.

Назва *agaric* об'єднує пластинчасті гриби, у деяких регіонах так позначають лише отруйні гриби, хоч із наукової точки зору це не коректно.

Щодо етимології слова *гриб* в українській мові існує кілька можливих припущень. Польські лінгвісти виводять походження слова від *glibь, яке порівнюють з українською назвою *глива* – «гриб на дереві». Чеський лексиколог В. Мачек звернув увагу на дві характеристики грибів, які могли мотивувати назву: по-перше, це наявність слизу в деяких видів, а по-друге, рипучість тугих ніжок у плодів. Тож наполягає на литовському походженні назви від *gleima* «слиз» або *skripь «скрип». Його думку про литовське походження номена підтримав М. Фасмер, хоча в основу поклав іншу лексему – *greimas* «слизистий осад», яка фонетично ближча до «гриб». Іншим шляхом пішли О. Брукнер та Р. Якобсон, вони відштовхуються від *grebq* та *griebti* «гребти», що вказує на шлях появи гриба, який ніби «вигрібається» із землі. М. Петерсон та М. Шанський відстоювали праслов'янське походження номена від **g^brbь* «горб».

Етимологічні словники української мови фіксують дві паралельні словоформи: *гриби* та *зуби*, при чому другий варіант був більш частотним, лише починаючи з XVI–XVII ст. укорінюється форма, ближча до сучасної, а *зуби* звужує сферу функціонування до діалектної. Детальний аналіз двох номенів здійснила В. Меркулова, за її словами, у деяких говірках *зуби* об'єднує всі назви грибів роду *Agaricus*, які зазвичай використовують для посолу; друге *гриби* позначає назви грибів *Boletus*, придатних до засушування [37, с. 150].

Таким чином, наявність кількох історично засвідчених назв грибів із видовою диференціацією обумовлює глибоке розуміння поняття «гриб» на етапі формування узагальненого поняття. Сучасні словники англійської мови фіксують усі чотири назви, хоч широко побутує лише найменш семантично наповнена лексема *mushroom*. На території України переважно вживається лексема *гриб*, значення якої ширше і вказує на всі види живих організмів досліджуваного класу.

Зміну семантичного поля номенів на позначення грибів в англійській та українській мовах вбачаємо в історичних та культурних особливостях етнічних груп. Слов'янські народи, а особливо українці, поляки, росіяни та білоруси, активно вживають різні види грибів у їжу, вони стали частиною національної кухні, а навколо процесу збирання грибів поширюється чимало легенд, байок та повір'їв. Що стосується англійців та американців, то для них їстівними є лише гриби з магазину, усі вони називаються одним словом – *mushroom* (гриб), а ті, що ростуть у лісі, вважаються небезпечними та отруйними. У Великобританії збирають гриби лише мікологи та дослідники. Щодо Сполучених Штатів Америки, то здебільшого саме завдяки корінному населенню англійська мова має розвинену номенклатуру грибів, а також велику кількість конотативно забарвлених міконімів. Індіанці знаються на грибах та їхніх різновидах, володіють знаннями про лікарські властивості, що частково відбито в назвах цих живих організмів (див. додаток Б).

Американський етноботанік Д. Вейд, досліджуючи вплив грибів на культуру та спосіб мислення американців, робить припущення, що сучасна ситуація з уживанням переважно «штучних» грибів пов'язана з внутрішньою семантикою англійських міконімів. Велика частина представлених на території Сполучених Штатів грибів є отруйною, також майже 85% усіх галюциногенних та психогенних видів у світі росте в Америці [68]. Справді, семантика таких англійських номенів як *toadstool* (жаб'ячий стілець), *vomiter* (блекота), *devil's fingers* (пальці диявола), *lead poisoner* (свинцевий отруйник), *funeral bell* (похоронний дзвін), *deadly skullcap* (смертельний череп) досить проста – загроза здоров'ю та життю, що підтверджує думку Д. Вейда.

Яскраво виражена небезпека від грибів утверджувалася багато років, а неноменклатурні видові назви – це передусім вплив фольклору та давньої культури корінного населення Америки. Індіанці одні з перших почали досліджувати властивості грибів, які оточують їх у природі, виявили серед них небезпечні й навчилися використовувати для власних потреб. Члени войовничих племен виготовляли отрути, натирали отруйними грибами вістря

стріл, робили прикраси з ароматних грибів для відлякування комах та деяких тварин. Зазвичай цими знаннями володіли наймудріші представники племен – шамани, також гриби були обов'язковим атрибутом багатьох культових дійств. Д. Вейд описав кілька випадків використання психогенних видів грибів у культурі корінного населення. За його словами, американський індіанець входить у сферу галюциногенних бачень не з нудьги або для зняття стресу чи неспокою, а для задоволення певних колективних потреб групи. Наприклад, в Амазонці галюциногени приймають, щоб побачити майбутнє з божественної волі, відстежувати шляхи ворогів, забезпечувати вірність жінок, діагностувати та лікувати хвороби. Існує ритуал, де гриб *Haploporus odorus* (гаплопорус пахучий) допомагає за життя відчути подорож померлої душі до підземного світу. Індіанці Амаваки в Перу п'ють відвар із грибів, щоб природа лісу і рослин відкрилася їхнім учням. На сході Північної Америки підлітків племені альгонкін під час періоду статевого дозрівання протягом двох тижнів утримують у віддаленому будинку і дають їм напій, частково настояний на грибах виду *Psilocybe* (псилоциб). Тривала інтоксикація та подальша амнезія, викликані фармакологічними особливостями речовин, які містяться в грибах, на думку носіїв цієї культури, допомагають молодим хлопцям забути, що означає бути дитиною, щоб дізнатися, що означає бути дорослим чоловіком [68].

Деякі галюциногени, зокрема *беладона пасльонова* (*Atropa belladonna*), *хенбейн* (*Hyoscyamus niger*), *мандрагора* (*Mandragora officinarum*), *дурман* (*Datura metel*), мають місцеву дію, тобто активні речовини всмоктуються безпосередньо через шкіру. Із дією саме цих галюциногенів пов'язують існування відьм та чаклунів, які натирали тіла грибним слизом. Таку практику приписують керівникам деяких нових релігійних рухів. Крім того, з *мандрагорою* та *беладаною* пов'язують велику кількість таємничих магічних обрядів. У дитячих казках часто відьми перетворюються на гриби, а місця скупчення отруйних грибів вважають відьминими слідами.

Частково таке представлення грибів властиве й українському фольклору, наприклад, кільцеву грибницю називають «*відьмине кільце*». У давнину вірили, що це представники нечистої сили вночі водили хороводи і витоптували землю по колу, а на ранок на тому місці виростали гриби. У казках *мухомор* виступає негативним та підступним жителем лісу. Незважаючи на такі поодинокі випадки негативної конотації, в українців сформоване позитивне ставлення до грибів як дарів лісу. За народними уявленнями, гриби бувають «чоловічі» та «жіночі», на них гадають про урожай чи майбутнє. Якщо вночі наснився гриб дівчині – це означає жениха, а жінці – вагітність. Освячені гриби слугують оберегом від нечистої сили [56].

Така розбіжність у народному потрактуванні грибів двох етносів відбита в порівняно невеликій кількості конотативно забарвлених номенів англійської мови та досить широкому спектрі українських народних назв грибів. Для обох порівнюваних мов характерним є використання спільних мотивів утворення міконімів, оскільки при номінації їстівних грибів здебільшого враховують зовнішні ознаки, а отруйних – фармакологічні властивості. Дослідниця мікологічної лексики О. Сенк-Шеленгевич так пояснює цю закономірність: «У будь-якій мові існує ціла система чинників номінації конкретних предметів, одні з них є універсальними, притаманними багатьом тематичним групам, інші – часткові, периферійні, які знаходять вираження в кількох (чи одній) тематичних групах. <...> Кожна тематична група назв довколишнього світу має свій набір основних та неосновних особливостей, які стають підґрунтям номінації. Міконіми – це стала, замкнена група назв, для якої одними з визначальних критеріїв утворення ненаукових назв є сприймання об'єкта первинними органами чуття та фармакологічні особливості» [49].

Досліджуючи мотиваційні особливості мікологічної лексики, перш за все варто звернути увагу на мотиви зовнішньої ознаки (колір, форма, особливості будови), оскільки «набір мотиваційних чинників у межах однієї тематичної групи досить обмежений, і назви, як правило, відображають не будь-які, а найбільш типові, часто вживані чи найяскравіші ознаки предметів» [49].

Для продукування ботанізма такою ознакою визнаємо насамперед колір. Колір – це основна зовнішня ознака грибів, яка одразу привертає увагу людей, а тому має значний вплив на процес утворення наукових (номенклатурних) і народних назв. У наукових назвах частотним є вживання прикметників в прямому відмінку, натомість їхні народні відповідники в українській мові нараховують значну кількість відприкметникових іменників та похідних прикметників з основою на колір (пор. підосичник червоний – *червоняк*, *червонюх*, *красноголовець*, *краснюк*; рядовка зелена – *зеленушка*, *зелінка*, *зелінавка*, *зелениця*, *зельонка*).

Ідентифікують гриби не в останню чергу за ледь помітними змінами кольорів шапочок чи ніжок, тому літературні та конотативно забарвлені міконіми часто мають конкретні, деталізовані вказівки на відтінки: *боровик жовто-коричневий синіючий* (*коровяк жовто-коричневий*), *гіропор каштановий* (*заячий гриб*), *сироїжка чорно-пурпурова*, *трутовик сірчано-жовтий* (*чага*), *хряц-молочник червоно-коричневий* (*молочай червоно-коричневий*); пор. *yellow boletus* (боровик жовтий), *orange-cap boletus* (боровик оранжевий), *purple jellydisc* (пурпурова медуза), *turquoise elfcup* (бірюзовий ельф) та ін.

У назвах трапляються не лише вказівки на колір та відтінки, а й на їхню інтенсивність: *бліда поганка*, *ентолома жовтуватого-сиза*, *їжовик жовтуватий*, *рядовка червонувата*, *сироїжка світло-жовта*, *печериця темно-луската*; пор. *agaric motley* (агарик строкатий), *dark crazed cap* (темна шалена шляпка); на властивість гриба змінювати окрас: *гіропор синіючий* (*синяк*, *синюк*, *синець*), *боровик різнобарвний* (*моховик різнобарвний*), *клітоцибе знебарвлений* (*говорушка знебарвлена*); серед англійських міконімів такий вид номінації відсутній, оскільки мовні особливості не дозволяють передати в назвах процесуальні ознаки; на особливий розподіл кольору по тілу організму: *рядовка ліловонога*, *красноголовець*, *рядовка тигрова* (*говорушка тигрова*); пор. *tiger's eye* (тигрове око – сухлянка), *inkcap* (чорнильна шляпка – гнойовик).

Виявлена в назві вказівка на колір у деяких випадках є підставою видової диференціації, так сироїжка має 13 варіантів прикметників для розрізнення

видів, із них 6 у своїй назві містять прикметники на позначення різних кольорів спектру. Трапляється, що на одну словникову одиницю є кілька народних номенів, деякі з них відрізняються за кольором, наприклад, один із видів сиріжок має такі діалектні назви: *голубника*, *голубінка червонувата*, *червонюха* – гриб має шляпку з червоним відтінком, але при контакті з повітрям розломлене тіло починає синіти, цей процес відбито в назвах організму.

В основі багатьох міконімів, окрім кольору, також лежить ознака форми. Такі номени уворені як прямим, так і опосередкованим способом номінації. До первинних належать міконіми: *рядовка скупчена*, *сиріжка луската*, *гірофор (трутовик) конічний* та ін. Серед народних назв переважають ті, що утворені в результаті вторинної номінації: *лисичка*, *зонтик* (поліпил зонтичний), *їжовик*, *пальці диявола*; пор. *Penny bun* (булочка Пенні – підберезник), *white button* (біла кнопка, гудзик – печериця), *French horn* (французький горн – глива), *golden needle* (золота голка – опеньок зимовий) та ін. Ознака форми, як і колір, – це перше, що впадає в око, тому має вагомий вплив на мікономінацію, однак міконіми, мотивовані формою, рідко мають видову диференціацію.

Серед вторинних номінацій грибів цієї групи з'являються метафоричні назви, в основі яких лежать антропоніми, зооніми, рідше орнітоніми. Певна форма гриба або його частин викликає асоціації зі звичними предметами людського тіла: бородою (*бородач*, *дідова борода*, *satyr's beard*), зубами (*кровоточивий зуб*), волоссям (*hair grass* – волосяна трава), ногами (*velvet foot* – оксамитова стопа, *blue-leg* – синя нога), пальцями (*пальці диявола*, *devil's fingers*) тощо; із тваринами та їхніми органами: *оленячі ріжки*, *баран*, *гребінець*, *заячі вуха*, *lion's mane*, *bearded hedgehog*, *horse hair*, *stinkhorn*, *capercaillie* (глухар) тощо.

Поверхня організму також може бути мотивувальною ознакою номінації: *маслюк*, *волоконниця*, *спарасис кучерявий*, *моховик тріщинуватий* та ін. Конотативно забарвлених міконімів цієї групи значно більше: *решетник* (*решетняк*), *коцюрупок* (*сушеребок*), *губка березова*, *сопливик*; пор. також:

woolly milkcap (вовняний молочай), *shaggy ink-cap* (волохата чорнильна шляпка), *velvet shank* (оксамитовий хвостик) та ін.

Окрім типових для ботанізмів мотиваційних ознак, наявна велика кількість специфічних елементів внутрішньої форми. Серед міконімів поширене явище варіативності конотативно забарвлених назв – на один словниковий номен може бути близько 10 ненаукових еквівалентів. Найбільший інтерес викликають назви тих грибів, які є типовими для обох культур, що порівнюються.

Спільні уявлення про гриби в навколишньому світі засвідчує внутрішня форма деяких міконімів, наприклад: укр. біда поганка (*мухомор*); англ. *agaric-fly* (частинка – *fly* це часткове перенесення назви з *dragonfly* – муха); укр. *жабурка*, англ. *toadstool* (жаб'ячий стілець). Ці назви пов'язані з народними уявленнями, відповідно до яких жаби сидять на поганках та ловлять мух. Серед українських номенів також зустрічаються такі: *гадючка* (назва пов'язана з гадюками, отрута яких є небезпечною для людини), *блекітниця* (в основі номена лежить основний симптом отруєння грибом – блювота).

Рядовка ліловонога в українській мові має дві поширені назви: *синя нога* та *синяк*; пор. англійська назва – *blue leg* (синя нога) – гриб має синю або навіть пурпурово-синю ніжку. *Дощовик* – це гриб, зріле плодове тіло якого при контакті із зовнішніми подразниками лопається, унаслідок чого в повітря здійснюється коричнева пилова хмара спор. Така незвична властивість стала основою спільної конотації назв: укр. *куравка*, *морюха*, *бздюха*, *порхавка*, *пушка*, *вовчий / медвежий табак* (про старі організми); англ. *puffball* (порхавка).

Гриб *їжовик* отримав назву за незвичні нарости під шляпкою, що нагадують голки. В Україні сезон активного росту грибів цього виду дуже короткий, натомість на території Північної Америки його збирають упродовж кількох місяців, цим можна пояснити варіювання назв: *pot-pot*, *berded hedgehog* (бородатий їжак), *bearded tooth* (бородатий зуб), *monkey head* (мавпяча голова), *lion's mane* (левова грива), *satyr's beard* (сатирична борода). Хоч для

англійської мови основним є мотив схожості з бородою чи гривою, асоціація з їжаком притаманна обом мовам.

Назва *павутинник* має подвійну мотивацію: по-перше, гриб збирають у період бабиного літа, коли довкола багато павутиння, по-друге, схожі на павутину волокна гриба утворюють своєрідне покривало, яке огортає ніжку та капелюшок; англ. *violet webcap* (фіолетова шапочка з павутини), *violet cort* (фіолетова кірка). *Решетник червоний, решетняк* – дуже рідкісний гриб, форма якого нагадує решітку, кошик чи клітку; англ. *latticed stinkhorn* (решітчастий смердюк), *basket stinkhorn* (кошик смердючий), *red cage* (червона клітка). Чешуйниця гребінчаста, відома як *парасолька*, в англійській мові має відповідну назву *brown-eyed parasol* (кароока парасолька).

Незважаючи на збіг поодиноких мотиваційних ознак ботанізмів представленої групи, міконімів зі спільною конотацією вторинної номінації значно менше, ніж номенів англійської та української мови, в основі яких лежать різні уявлення, асоціації та способи їхнього вираження в номінативних процесах. В основі вторинних назв українських міконімів лежать варіації назв кольору чи процесуальні ознаки; в англійській мові переважає мотиваційна ознака форми, крім того, чітко окреслені асоціативні зв'язки з предметами побуту та живої природи. Порівняймо а) підберезник: укр. *бабка, обабок*; англ. *Penny bun* (булочка Пенні – коричневий колір та форма передані через асоціацію з випічкою); б) печериця: укр. *стернівка* (назва пов'язана з місцем, де росте гриб – поле); англ. *white button* (біла кнопка, гудзик – за схожість форми); в) маслюк: укр. *сопливик, козяк*; англ. *king bolete* (король); г) *лисичка* (вмотивована рудим кольором тіла, а також схожістю із лисячими мордочками), англійська назва також відштовхується від форми, але асоціація інша: *chantrelle* (давн. келих, склянка). Назва *королівської гливи French horn* (французький горн) також в основі має форму тіла гриба.

Один із різновидів сиріжки ароматної в народі відомий як *товстуха* через товсту, м'ясисту ніжку; англійська назва *shellfish russule* (крабова сиріжка) пов'язана із запахом крабів. Серед українських міконімів також

виявлено одиницю, мотивовану ознакою запаху, – це *часничник*, натомість його англійський відповідник відображає лише особливості зовнішньої будови тіла: *pinwheel* (вертушка), *little wheel* (маленьке колесо), *collared parachute* (нашийний парашутик), *horse hair* (кінське волосся).

Аналіз міконімів показує, що збіг мотивацій здебільшого є поодиноким і не поширюється на всю систему конотативно забарвлених назв у межах одного виду. Повна відповідність українських та англійських назв наявна в тих грибів, де в основі лежать латинські назви, або які ростуть на території однієї з етнічних груп і не зустрічаються на іншій, а отже, назви утворюються шляхом перекладу.

Розбіжності в семантичній конотації назв здебільшого ілюструють застосування різних мотиваційних ознак у процесі номінації. Оскільки можливості англійської мови обмежені в окресленні кольорів, відтінків та процесів, місцеві назви частіше використовують мотив форми та асоціації з предметами навколишнього світу. Дослідження асоціативних назв двох етнічних груп може сформулювати досить точне уявлення про довколишній світ та досвід народу, адже внутрішня форма номенів зазвичай відбиває найтипівіші об'єкти, доступні сприйняттю.

Висновки до третього розділу

Зіставлення художніх порівнянь із флороназвами в українській та англійській лінгвокультурах дає змогу зробити висновок про універсальні та ідіоетнічні асоціації, їхню оцінність, а також тенденції концептуалізації в художньому порівнянні.

Зібраний матеріал допоміг провести аналіз спільних та національно-специфічних атрибутів, пов'язаних з концептуалізацією уявлень про відповідні об'єкти флори (гіперонім квітка та флороназви троянда, мак) у свідомості носіїв української та англійської мов.

Система прототипових атрибутів урізноманітнює наслідки вербалізації. Використання флороназв як прототипових образів та символів у художньому порівнянні ускладнює фразеологізовані та індивідуально-авторські конструкції національно-культурними смислами, що доведено завдяки використанню зіставного та перекладознавчого аналізів.

Власні назви дендронімів порівняно молоді номінативні одиниці, дають змогу побачити актуальні номінативні мотиви для кожного етносу. Розроблена класифікація демонструє кількісну перевагу онімів, пов'язаних із видатними людьми, але серед українських частотнішими є назви на честь письменників, науковців, історичних осіб, у той час як англійські зосереджені на політичних діячах. Кількісний аналіз лексем на позначення виду підтвердив особливий для обох культур статус дуба, серед українських назв можна також виділити сосну, шовковицю та липу.

Лексична група міконімів демонструє варіативність як серед мотиваційних чинників, так і в назвах. Розбіжність семантики номенів грибів ґрунтується на мовних особливостях, лінгвокультурологічних уявленнях, світобаченні, світосприйнятті та світорозумінні. Мовна репрезентація та культурно-специфічні смисли актуалізуються в дискурсі та обумовлюють різне ставлення до грибів у двох етносів.

Причину повних та часткових збігів у концептуалізації дійсності із залученням аналізованих ботанізмів (флоронімів, дендронімів та міконімів) убачаємо в спільних уявленнях, заснованих на історичному досвіді, релігійних текстах та античній спадщині, а також у прагненні виокремлювати найбільш знакові риси номінантів.

ВИСНОВКИ

Номінація – це складний процес співвіднесення мовних одиниць із предметами, фактами, явищами позамовної дійсності. Номінативні одиниці позначають одиничні предмети, факти, явища, а також дають імена класу одиниць, можуть фіксувати узагальнене уявлення про світ речей та ідей. Номінація має суперечливий характер: з одного боку, вона є процесом і результатом установалення зв'язку імені з позначенням якогось денотата, а з іншого, – складовою системи мови, де номінативний зміст проявляється безпосередньо в самій системі.

Сучасна лінгвістика розрізняє два основні типи номінації: первинну та вторинну. Явище первинної номінації в сучасних мовах представлене рідко. Номінативний інвентар мови поповнюється зазвичай на основі вторинної номінації, яка залучає до акту творення назв уже існуючі одиниці. Тут простежуємо діалектику зв'язку елементів системи, утвореної, у свою чергу, з онтологічно самостійних за своїм значенням і формою одиниць.

Мовна картина світу дає можливість отримати інформацію про склад мислення та тип світогляду нації, подивитися на світ очима носіїв певної культури. Національно-культурна специфічність мови сприймається крізь призму власного світосприйняття та культурного досвіду, саме тому мовна картина світу може виглядати по-різному навіть для народу, який проживає на одній території, і знаходить формальне вираження у внутрішній формі назв.

Мотиваційна ознака – це імпліцитний фрагмент значення певного номена, згусток позалінгвістичних чинників, що впливають на процес утворення назв явищ дійсності. Суб'єктивний характер відбору мотиваційного компонента детермінує варіативність онімного простору, обумовлює утворення надлишкових номінативних засобів. Сукупність центральних та периферійних мотиваційних ознак для номінанта визначають його внутрішню форму.

Інтерпретація внутрішньої форми відбувається на основі етнолінгвістичного аспекту, адже в моделі номінації представлений і акт вибору ознаки. Це зв'язок між зовнішньою формою об'єкта та його

семантикою, вторинний розумовий образ, що утворює ядро конотативного значення на довербальній стадії номінації. Конотації віддзеркалюють пов'язані зі словом культурні уявлення та традиції, переважну в певному суспільстві практику використання відповідної речі.

Порівняння англійських ботанізмів із відповідними українськими назвами свідчить, що їм властиві універсальні та ідіетнічні риси. Тотожність, схожість, часткова або повна розбіжність семантичних значень ботанізмів зумовлені цілим рядом етнічних чинників. До універсальних зараховуємо орієнтацію на форму, біологічні особливості, співвіднесеність кольору і назви. Власне ідіетнічними рисами є орієнтація на фольклор, вірування, релігію, які стали мотиваційним підґрунтям акту номінації. Зіставлення культурологічної складової в англійських та українських фітонімах, дендронімах та міконімах дозволяє виявити універсальне й національно-специфічне.

Універсальна культурологічна складова передбачає, що асоціативний потенціал рослин чи грибів, зумовлений їхньою роллю у фольклорних, релігійних, літературних та інших традиціях, корелює в різних культурах. Щодо розглянутих семантичних груп можемо говорити здебільшого про значення фітонімів та дендронімів, характерні для європейських культур, оскільки найбільш активними джерелами таких універсальних асоціацій постають міфологія і традиція античності, а також європейське Середньовіччя; у випадку з міконімами основу англійської номенклатури складають назви, мотивовані традиціями та віруванням корінного населення Америки. Спільним для двох культур є символічне значення таких рослин, як кипарис (символ печалі), мак (символ сну, забуття) та ін.

До національно-специфічної складової процесу номінації зараховуємо лише значення ботанізмів, властиві винятково одній із культур. Наприклад, символічна конотація фітоніма *yew* (тис) – символ смерті – бере початок у Великобританії в часи друїдів і зберігається в християнську епоху (традиція ховати померлого з гілкою тиса і висаджувати тисові дерева на цвинтарях).

Непоодинокими є випадки, коли асоціативні компоненти, зумовлені культурною традицією, частково перетинаються у двох мовах, хоч і мають свою

специфіку. Одним із найбільш яскравих прикладів такого злиття унікального та специфічного є флоронім дуб. Дуб символізує силу, мудрість, велич, а ось значення статусності, високого положення в суспільстві притаманне лише для англійської культури. Аналіз власних назв вікових, меморіальних дерев, а також розроблена нами класифікація їхніх мотиваційних ознак дозволяє детермінувати точки дотику двох етносів на відносно молодому пласті онімної лексики. Для обох культур кількісно переважають найменування мотивовані антропонімами видатних людей, але всередині цієї групи є певні розбіжності: українські номени кількісно більше представлені в групі назв на честь письменників, науковців, історичних осіб, натомість англійські зосереджені на політичних діячах. У групі одиниць, пов'язаних із народними віруваннями та легендами, переважають оніми англомовного простору, що зумовлено культурною неоднорідністю етносу.

Лінгвокультурологічний аналіз ботанізмів на зіставленні українських та англійських назв виявляє тенденцію до зосередження на внутрішній формі (*ротуки / snapdragon; вітряниця / windflower; синяк / blue leg; мохначка / woolly milkcap*), функціональних особливостях (*безсмертник / immortelle; мати-й-мачуха / hertseas; курявка / puffball; мухаїр / agaric-fly*) порівнюваних одиниць, диференційних ознаках їхнього виду і дає змогу побачити міжмовні, етнічні відмінності та універсалії різних спільнот, сприяє розкриттю національних джерел виникнення тих чи тих конотацій у досліджуваних мовах (міфологічна спадщина, фольклор, уявлення про красу, ідіоматичні вислови, закріплені у словнику).

Зіставлення художніх порівнянь із ботанізмами в українській та англійській лінгвокультурах дає змогу зробити висновок про ізоморфізм / аломорфізм асоціацій, їхню оцінність, а також тенденції концептуалізації в художньому порівнянні. Причиною повних та часткових збігів у концептуалізації дійсності вважаємо схоже в українській та англійській мовах сприйняття й членування світу, засноване на спільних уявленнях.

Широкий спектр лексем на позначення ботанізмів у художньому дискурсі актуалізує універсальне й властиве певному народові світобачення, світорозуміння, світосприйняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Київ : Наукова думка, 1989. 136 с.
2. Азарова Л. Є., Лепко Г. В. Основні аспекти дослідження номінативних процесів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. Філологічні науки*, 2009. Вип. 20. С. 13–16. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/2288> (дата звернення: 16.11.2019).
3. Бабич Н. Д. Символьні лексеми – назви дерев у складі фразеологізмів української мови. *Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. Романо-слов'янський дискурс*, 2009. Вип. 484. С. 3–8.
4. Балахтар В. В., Балахтар К. С. Історія та розвиток засобів передачі власних назв. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2517/1/Balakhtar.pdf> (дата звернення: 08.07.2020).
5. Бацевич Ф. С. Функционально-ономасиологическое изучение лексики : теоретический и практический аспекты (на материале русского глагола) : *текст лекций*. Львов : Изд-во Львовского ун-та, 1993. 171 с.
6. Біла Є. С. Дві мотиваційні типології ароматонімів. *Вісник Львівського університету. Сер. Філологічна*, 2017. Вип. 64. С. 153–165.
7. Білка О. Л. Вторинна номінація в біологічній термінології української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Харків, 2011. 20 с.
8. Боброва Т. А. О природе названия и принципах номинации. *Русский язык в школе : научно-методический журнал*, 1974. № 4. С. 74–79.
9. Буслаев Ф. И. Материалы для русской стилистике : уч. пособ. для студентов пед. ун-тов. Москва : Просвещение, 1992. 512 с.
10. Вахитова И. А., Швайко В. Д., Садретдинова А. Т. Мотивированность производных наименований в современном английском языке. Виды мотивации. *Вестник Башкирского ун-та*, 2017. Т. 22. № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/motivirovannost-proizvodnyh-naimenovaniy-v-sovremennom-angliyskom-yazyke-vidy-motivatsii/viewer> (дата звернення: 03.10.2020).

11. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедческая теория слова : уч. пособ. Москва : Русский язык, 1980. 320 с.
12. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*, 2001. №1. С. 64–72.
13. Габинская О. А. Причины современного русского словотворчества : автореф. дис ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01. Ленинградский государственный педагогический институт им. А. И. Герцена. Ленинград, 1985. 32 с.
14. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций. *Языковая номинация. Общие вопросы*. Москва : Наука, 1977. С. 230–293.
15. Головенко К. В. Вторинна номінація та внутрішня форма слова. *Наукові записки*. Вип. 105 (1). Сер. Філологічні науки, 2012. С. 137–140. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/handle/123456789/764> (дата звернення: 16.11.2019).
16. Дакі О. А. Из спостережень над мотивацією флорономенів (на матеріалі українських підвеннобессарабських говірок). *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2010. Вип. 29. С. 180–185.
17. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури в антропоцентричному висвітленні. *Мовознавство*, 2012. № 2. С. 58–64.
18. Жайворонок В. В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць. *Мовознавство*, 1999. № 6. С. 32–46.
19. Жуйкова М. В. Трансляція культурної інформації в процесах номінації. *Типологія та функції мовних одиниць*. *Науковий журнал Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2014. № 1. С. 95–105.
20. Зимовець Г. В. Проблема мотивованості власних назв. *Структура і семантика мовних одиниць*. *Збірник наукових праць Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2010. Вип. 5. С. 38–46.
21. Золотницький М. Ф. Квіти в легендах і переказах. Київ : Довіра, 1992. 207 с.

22. Золотницький Н. Ф. Роза в Западній Європі. Цариця із цариць роза. Цвієти в легендах і преданнях. Москва, 1913. URL: <http://e-libra.su/read/503325-cvety-v-legendah-i-predaniyah.html> (дата звернення: 16.11.2019).

23. Золотницький Н. Ф. Цвієток крові – гвоздика. Цвієти в легендах і преданнях. Москва, 1913. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=559316&p=1> (дата звернення: 16.11.2019).

24. Капська А. Й. Словосполучення як джерело поповнення народних назв квітів. *Питання мовної культури*. Вип. 4. Київ, 1970. С. 69–73.

25. Ковбасюк Л. А. Мовна номінація та її різновиди. URL: <http://www.srw.kspu.edu/wp-content/uploads/2012/04/Kovbasiyk.pdf> (дата звернення: 16.11.2019).

26. Ковбасюк Л. А. Семантичний та функціональний аспекти одиниць вторинної номінації з компонентом «кольороназва» в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.04. Херсонський державний університет, 2004. 24 с.

27. Кожина М. Н. Стилистика текста в аспекте коммуникативной теории языка. *Стилистика текста в коммуникативном аспекте* : межвуз. сб. науч. трудов. Пермь, 1987. С. 7–35.

28. Кононенко В. І. Мова і народна культура. *Мовознавство*, 2001. №3. С. 62–69.

29. Кубрякова Е. С. Части речи в ономазиологическом освещении : монография. Москва : Наука, 1978. 115 с.

30. Куликова В. Г. Особливості номінації французької ботанічної лексики. URL: http://www.rusnauka.com/35_NOBG_2013/Philologia/9_151382.doc.htm (дата звернення: 27.07.2020).

31. Кунин А. В. О фразеологической номинации. *Фразеологическая семантика (германские и романские языки)* : сб. науч. трудов Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. им. М. Тореза. Москва, 1983. Вып. 211. С. 88–100.

32. Левченко О. П. Безеквівалентна російська і українська фразеологія : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 1995. 23 с.

33. Лингвистическая сущность и аспекты номинации. *Языковая номинация. (Общие вопросы)* / А. А. Уфимцева, Э. С. Азнаурова, Е. С. Кубрякова, В. Н. Телия / под. ред. А. А. Уфимцевой. Москва : Наука, 1977. С. 7–98.
34. Лозко Г. С. Квіти і трави. *Культурологія. Українське народознавство*. Тернопіль : Мандрівець, 2011. Вип. 5. 512 с.
35. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология : монография. Київ : Знання, 2004. 326 с.
36. Мельник Л. В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Луганськ, 2001. 206 с.
37. Меркулова В. А. Очерки по русской народной номенклатуре растений. Москва : Наука, 1967. 260 с.
38. Мокієнко В. М. Лексичне і фразеологічне значення. *Мовознавство*, 1988. № 4. С. 10–21.
39. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Дніпропетровськ, 2001. 18 с.
40. Омашева Ж. М. Словообразовательно-мотивационный анализ названий лекарственных травянистых растений в казахском и русском языках. *Вестник РУДН. Сер. Вопросы образования: языки и специальность*, 2016, № 3. С. 40–50.
41. Остапович О. Я. Фразеологізовані образи-символи з країнознавчою семантикою у мовних взаємовпливах Австрії й України. *Мовознавство*, 1996. № 6. С. 46–49.
42. Петрова Н. Д. Лінгво-гносеологічні основи динаміки фразеологічної номінації (на матеріалі англійської фразеології живої природи) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 1996. 55 с.
43. Подольская Н. В. Ономазиология. *Языкознание. Большой энциклопедический словарь* / Гл. ред. : В. Н. Ярцева. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 345–347.

44. Подолян І. Е. Дослідження мовної картини світу на матеріалі вербальних асоціацій : зб. ст. за доповідями Міжнародної наукової конференції «Проблеми зіставної семантики». Київ : Київський державний лінгвістичний університет, 1999. С. 357–361.

45. Потебня А. А. Мысль и язык. Київ : СИНТО, 1993. 192 с.

46. Рут М. Э. Ономазиология? Мотивация? Семантика? Идеография? О классификациях имен собственных. Уральский федеральный университет, Екатеринбург, 2015. С. 231–233.

47. Сабадош І. В. Як зветься дерева і куці. URL: <http://kulturamovyu.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine35-13.pdf> (дата звернення: 27.07.2020).

48. Самадова А. Символічна семантика назв квітів в українській і польській мовах (на матеріалі народних пісень). *Етнос і культура : часопис Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника* : зб. науково-теоретичних статей. Івано-Франківськ, 2014. № 10/11. С. 97–103.

49. Сенк-Шеленгевич О. Структурно-семантическая организация и функционирование номинаций грибов в русском языке : дис. ... канд. филол. наук. : спец. 10.02.01. Познань, 2016. 172 с.

50. Сидорова Т. А. Типология мотивированности слова в когнитивном аспекте. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. Северо-Осетинский государственный университет им. К. Л. Хетагурова. Владикавказ : Изд-во СОГУ, 2016. № 4. С. 65–72.

51. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 367 с.

52. Тараненко О. О. Номінація. *Українська мова : енциклопедія* / ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ : Укр. енцикл., 2002. С. 385–387.

53. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды. *Языковая номинация. Виды наименований* / под ред. Б. А. Серебренникова. Москва : Наука, 1977. С. 129–221.

54. Телия В. Н. Номинация. Языкознание. *Большой энциклопедический словарь*. 2-е изд-во. Москва : Большая Российская Энциклопедия, 1998. С. 336–337.

55. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 288 с.

56. Ткачук М. М. Мікономінація в чорнобильських говірках (реконструкції ареалу). *Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир : Вид-во Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка, 2010. Вип. 22, Т. 2. С. 275–282.

57. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.

58. Шестакова С. О. Мотивація сучасних українських фітонімів. Суми : *Українська мова*, 2010. № 2. С. 44–49.

59. Шнайдер С. Л., Борейко В. Е., Стеценко Н. Ф. 500 выдающихся деревьев Украины. Киев: Киевский эколого-культурный центр, 2011. 204 с.

60. Яненко І. В. Зіставний аналіз флоронімів із функціонально-стильовими ознаками в германських, романських і слов'янських мовах. *Вісник Донецького національного університету. Сер. Мовознавство*. №11. 2011. Вип. 17. Т. 2. С. 184–189.

61. Daphne M. Gulland and David Hinds-Howell. *The Penguin Dictionary of English Idioms* London, Penguin Books, 1994. 358 p.

62. Christophersen P. *The articles. A study of their theory and use in English*. London, 1939. 206 p.

63. Mushrooms as Sacred Objects in North America. Cornell Mushroom Blog. URL: <https://blog.mycology.cornell.edu/2010/01/06/mushrooms-as-sacred-objects-in-north-america/> (Last accessed: 03.10.2020).

64. *Longman Dictionary of Contemporary English. New Edition*. Pearson Education Limited, 2003. 1950 p.

65. Longman Dictionary of English Language and culture. Longman. 3rd ed. Pearson : Pearson ESL, 2000. 1592 p.
66. Longman Dictionary of Idioms. Longman. 1st ed. Prentice : Prentice Hall College Div, 1979. 412 p.
67. Simeon Potter. The Modern Language Review. *The Articles. A Study of Their Theory and Use in English by Paul Christophersen*. Vol. 35. No. 1 (Jan., 1940). P. 73–74.
68. Wade D. Hallucinogenic Plants and Their Use in Traditional Societies - An Overview. URL: <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/hallucinogenic-plants-and-their-use-traditional-societies> (Last accessed: 03.10.2020).
69. The Wordsworth Dictionary of Phrase and Fable / ed. Ebenezer Cobham Brewer. Wordsworth, 2001. 1158 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англо-український фразеологічний словник [уклад. К. Т. Баранцев]. Київ : Знання, 2005. 1056 с.
2. Галицько-руські народні приповідки : в 3 т. Т. 2 / зібрав, упоряд. і пояснив д-р. І. Франко. 2-е вид. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 300 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : *словник-довідник*. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
4. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Твори : в 2 т. Т. 1. Київ : Дніпро, 1978. 496 с.
5. Керлот Х. Э. Словарь символов. Москва : REFL-book, 1994. 608 с.
URL: <http://www.academia.edu/31290740/> (дата звернення: 04.10.2020).
6. Коцюбинський М. М. Твори : в 7 т. / редкол. : О. Засенко (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1973–1975.
7. Мирний П. Твори : в 7 т. Т. 2. Київ : Наук. думка, 1969. 358 с.
8. Русско-английский объяснительный словарь. URL: <https://translate.academic.ru/> (дата звернення: 03.20.2020).
9. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк та ін. Київ : Наук. думка, 2008. 1104 с.
10. Словарь символов. *Образовательный ресурс «Толковые Словари»*
URL: <http://www.edudic.ru/> (дата звернення: 04.10.2020).
11. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Т. 1 / редкол. : Є. П. Кирилюк (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1976–1986. 502 с.
12. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Т. 3 / редкол. : Є. П. Кирилюк (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1976–1986. 447 с.
13. Шекспір В. Твори : в 6 т. Т. 5 / редкол. : Д. В. Затонський (гол.) та ін. Київ : Дніпро, 1984–1986. 678 с.
14. Art Symbols Dictionary: Flowers and Plants Symbols. The meanings associated with various flowers and plants. URL: Art Symbols Dictionary : Flowers

and Plants Symbols. The meanings associated with various flowers and plants (Last accessed: 04.10.2020).

15. Franko I. Short stories. Kyiv : Dnipro publishers, 1977. 152 p.

16. Franko I. The Death of Cain / tr. from Ukr. by Vera Rich. The Ukrainian Review. London : Ukr. Publishers Ltd., 1998. Vol. 45. N. 2. 96 p.

17. Kotsiybysky M. The Birthday Present and other stories / tr. from Ukrainian by Abraham Mistetsky. Kyiv : Dnipro publishers, 1973. 226 p.

18. Kvitka H. Marusia / tr. by Florence Randall Livesay. Introduction by His Excellency Lord Tweedsmuir. New York : E. P. Dutton & Co. Inc., 1940. 220 p.

19. Longman Dictionary of Contemporary English. Pearson Longman, 2005. 1949 p.

20. Mirny P. Do oxen low when mangers are full / tr. by O. Kovalenko. Kyiv : Dnipro publishers, 1990. 330 p.

21. Shakespeare W. The complete works. Oxford : Wordsworth Editions Ltd, 1996. 1263 p.

МЕМОРІАЛЬНІ ДЕРЕВА, НАЗВАНІ НА ЧЕСТЬ ПИСЬМЕННИКІВ

Вінницька область

Дуб М. Коцюбинського. Ростає в с. Станіславчик (Жмеринський р-н). Названий на честь українського письменника Михайла Коцюбинського, чия сім'я тривалий час проживала в с. Станіславчик.

Дуб Пушкіна. Ростає в Антопільському парку, с. Антопіль (Томашпільський р-н). Під дубом любив відпочивати О. Пушкін.

Волинська область

Дуб Болеслава Пруса. Ростає на садибі І. Бінюка в с. Машів (Любомльський р-н). Відомий польський письменник Болеслав Прус писав під дубом роман «Фараон».

Ясень Лесі. Ростає біля Луцького замку по вул. Кафедральній, 38, м. Луцьк. Один з найстаріших ясенів України. Пов'язаний з іменем Лесі Українки.

Івано-Франківська область

Дуб Івана Франка. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення в Україні. Розташована в межах міста Коломия Івано-Франківської області, на вул. Івана Франка, біля будинку № 40.

Дуб Карпінського. Ростає поруч зі старою церковною дзвіницею, біля яру в урочищі На хашах, с. Голосків (Коломийський р-н). Дуб носить ім'я відомого польського поета Францішека Карпінського, який любив працювати під деревом.

Київ

Дуб Шевченка. Ростає на території об'єкта садово-паркового мистецтва «Березовий гай» (Подільський р-н), взятого під охорону в 1972 р. За легендою, під ним відпочивав Тарас Шевченко, неподалік знаходиться його меморіальна хата.

Липа Штільмарка. Знаходиться в Голосіївському парку. Названа на честь Ф. Штільмарка – доктора біологічних наук, еколога, популяризатора заповідної справи в СРСР.

Шовковиця Сковороди. Знаходиться на території Києво-Могилянської академії.

Шовковиця Стуса. Рoste на території Національного ботанічного саду ім. Миколи Гришка.

Шовковиця Шевченка. Рoste за адресою: пров. Шевченка, 8-А, Літературно-меморіальний будинок-музей Т. Шевченка. Письменник проживав у цьому будинку в 1846 р.

Шовковиця Шевченка. Знаходиться з лівої сторони по дорозі до Видубицького монастиря, на території об'єкта природно-заповідного фонду Національного ботанічного саду НАНУ (Печерський р-н). За легендою, зросла з насіння, привезеного ченцями Видубицького монастиря з Середньої Азії. Тарас Шевченко зробив кілька замальовок цієї шовковиці.

Крим

Платан Пушкіна. Рoste біля водолікарні в пансіонаті «Гурзуфський». Був названий на честь О. Пушкіна, який бував у колишньому маєтку в Гурзуфі.

Пушкінський дуб. Рoste в ботанічному саду пансіонату «Гурзуфський». Існує припущення, що саме це дерево надихнуло О. Пушкіна на написання відомих рядків «У лукомор'я дуб ...»

Пушкінський кипарис. Посаджений у 1808–1811 рр. На це дерево любив дивитися О. Пушкін, який проживав під час своєї кримської поїздки в сусідньому будинку в Гурзуфі.

Тис ягідний Лесі Українки. Рoste коло стежки за верхнім басейном у напрямку до пансіонату «Донбас» в Нижньомасандрівському парку, м. Ялта.

Одеська область

Платан Пушкіна. Рoste недалеко від пам'ятника О. Пушкіну в Одесі. Названий на честь російського поета.

Полтавська область

Дуб Шевченка. Рoste в с. Мар'янське (Великобагачанський р-н). У жовтні 1845 р. під дубом Т. Шевченко писав поеми «Невольник» і «Єретик».

Тернопільська область

Липа І. Франка. Рoste в с. Курівці (Зборівський р-н). У 1848 р. це село відвідали І. Франко і Леся Українка.

Сосна Лесі Українки. Рoste біля міста Кременця в Суразькому лісництві Кременецького лісгоспу, кв. 152. У 1907 р. під нею відпочивала Леся Українка. Стовбур подвійний, галузиться на висоті 0,3 м. Очевидно, одна з найстаріших сосен України.

Харківська область

Дуб Сквороди. Ріс у с. Сквородинівка (Золочівський р-н). Під дубом любив відпочивати і був похований відомий філософ Г. Скворода. Дуб був найбільшим деревом на Слобожанщині (обхват 9,50 м, висота 30 м). У нього кілька разів вражала блискавка. У 1912 р. місцеві пастухи розпалили багаття в дуплі і дерево ледь не згоріло. Другий раз дерево горіло в 1943 р. при відході німців. У 1979 р. воно всохло, а 1994 р. його стовбур впав. Зараз частина стовбура взята в бетон, від дуба залишився лише остов.

Дуб Сквороди-молодший. Рoste біля школи в с. Моначинівка (Куп'янський р-н). Посаджений видатним українським філософом Г. Сквородою в кінці XVIII ст. У 1970-х рр. під час будівництва мало не був повалений бульдозером. Його врятувала вчителька української мови В. Гаврюшенко.

Черкаська область

Дуб Шевченка – 3. Рoste за ставком на порослому лісом пагорбі за 10 м від дамби, коло яблуневого саду Шевченківського сільськогосподарського технікуму (колишній маєток пана Енгельгардта). Дуб є живим свідком молодого Т. Шевченка, коли той служив у пана Енгельгардта. Дерево знаходиться в украй поганому стані.

Дуби Тараса Шевченка в селі Будище. Три дуби віком понад 1000 років, що ростуть у селі Будище, ботанічна пам'ятка природи місцевого значення.

Тисячолітній дуб Тараса Шевченка. Росте в гаю біля ставу на околиці с. Будище, маєток Енгельгардтів.

Чернігівська область

Дуб Гоголя. Росте в парку Качанівка (Ічнянський р-н). Під цим дубом любив відпочивати М. Гоголь.

Липа Шевченка. Росте в старовинному парку Лизогубів, м. Седнів (Чернігівський р-н). Мабуть, була найстаршою липою України. Під нею не раз відпочивав Т. Шевченко. У 2006 р. впала. Зараз із залишків стовбура ростуть молоді гілки.

ІНШІ МЕМОРІАЛЬНІ ДЕРЕВА

Вінницька область

Дуб Богдана Хмельницького. Росте в с. Фронтівка (Оратівський р-н). За легендою, Б. Хмельницький зупинявся біля цього дуба на відпочинок і прив'язував до нього коня.

Дуб Івана Богуна. Росте в с. Кальник. За легендою, його посадив І. Богун.

Дуб Пестеля. Росте с. Кирсанівка (Тулчинський р-н). Названий на честь декабриста П. Пестеля, який неодноразово бував коло цього дуба.

Ялина Пирогова. Росте на території Національного музею-садиби видатного хірурга М. Пирогова, м. Вінниця. Посаджена особисто М. Пироговим у 1862 р.

Донецька область

Дуб Хмельницького. Росте на території дитячого табору «Лісова республіка» на північній околиці міста Торез.

Житомирська область

Богданів дуб. Рoste в Новоград-Волинському лісгоспі.

Запорізька область

Дуб Новицького. Рoste біля ресторану «Олександрівський повіт», м. Запоріжжя. Посаджений відомим дослідником Запорізької Січі Я. Новицьким у кінці ХІХ ст.

Івано-Франківська область

Дуб Симона Петлюри. Рoste в дендропарку біля лікарні с. Маріямпіль (Галицький р-н). За легендою, у 1920 р. під ним відпочивав С. Петлюра.

Київ

Гінґо Сікорського. Рoste на подвір'ї Київського політехнічного інституту. Дерево назване на честь українського інженера авіаконструктора І. Сікорського.

Груша Іващенко. Розташована на проспекті Науки (Голосіївський р-н). Дерево носить ім'я українського науковця, винахідника і поета В. Іващенко.

Груша Репка. Рoste на вул. Академіка Палладіна, 21. Названа на честь киянина О. Репко, який знайшов та описав дерево.

Дуб Ветрова. Рoste на вул. Блакитного, 8. Назване ім'ям киянина Б. Ветрова, який загинув під час повстання на заводі «Арсенал» у 1918 р.

Дуб Вітовта. Рoste на вул. Героїв оборони, 13. Носить ім'я великого князя литовського Вітовта.

Дуб генерала Тарнавського. Дерево назване на честь галицького військового діяча генерала М. Тарнавського, командира галицької армії в роки Першої світової війни.

Дуб Громашевського. Рoste у дворі НДІ епідеміології та інфекційних захворювань ім. Л. Громашевського

Дуб Грюневальда. Знаходиться на території пансіонату «Жовтень». Названий на честь середньовічного німецького художника М. Грюневальда, який зобразив дух казкового лісу на Ізенгаймському вівтарі.

Дуб Красицького. Дерево носить ім'я українського художника, класика українського малярства і графіки Ф. Красицького.

Дуб Кирпоноса. Дерево носить ім'я представника більшовицького руху, радянського воєначальника М. Кирпоноса. Один із дубів, що ростуть по вулиці Родимцева недалеко один від одного та носять імена військових діячів. Загалом по цій вулиці росте 9 дубів, що мають меморіальний статус.

Дуб Козловського. Росте на території Національного ботанічного саду НАН України. Біля дерева в 50-х рр. ХХ ст. виступав відомий український співак І. Козловський.

Дуб Корольова. Росте по вул. Академіка Янгеля, 14. Названий на честь науковця, ракетобудівника, академіка С. Корольова.

Дуб Крістера. Знаходиться недалеко від садиби відомого київського квітникаря В. Крістера.

Дуб Мозолевського. Росте в Подільському р-ні, вул. Осиповського, 1а. Названий на честь українського археолога Б. Мозолевського.

Дуб Св. Пантелеймона. Росте поблизу собору Святого Пантелеймона.

Дуб Стеценка. Росте по вул. Саратовській. Названий на честь відомого заповідного діяча України Н. Стеценка.

Дуб Фролка. Один із двох дубів, що збереглися на місці Кадетського гаю. Дуб підпалювали, у 2009 р. вилікували на кошти киянина А. Фролка.

Дуб Хоруженка. Росте на подвір'ї родини Хоруженко в Києві.

Дуб Якуніна. Назване дерево на честь українського дипломата, розвідника Володимира Якуніна. Один з трьох дубів, що ростуть по вулиці Родимцева недалеко один від одного та носять імена військових діячів.

Каштан Воїнственського. Росте в Шевченківському р-ні. Каштан названий на честь українського природоохоронця М. Воїнственського.

Каштан Гришка. Росте в Печерському р-ні, вул. Тімірязєвська, 1. Названий на честь українського ботаніка М. Гришка.

Каштан Іващенко. Росте по вул. Рибальська, 10. Дерево носить ім'я українського науковця, винахідника і поета В. Іващенко.

Каштан Ковніра. Росте неподалік центрального входу в Києво-Печерську Лавру. Дерево увіковічує пам'ять українського архітектора С. Ковніра.

Каштан Петра Могили. Знаходиться біля Троїцької церкви. Найбільший каштан у Києві. За легендою, його посадив П. Могила, але вік дерева (200–300 років) не відповідає рокам життя митрополита.

Кипарисовик Сухіна. Росте в Подільському р-ні, вул. Тираспольська, 43. Дерево назване на честь киянина С. Сухіна, який його знайшов.

Клен Казакова. Найстаріший клен ясенелистий у Києві. Росте в Печерському р-ні, названий на честь киянина Ю. Казакова, який дав кошти на лікування дерева.

Клени Яворницького. Дерева ростуть поряд, названі на честь українського історика, етнографа, країнознавця Д. Яворницького.

Липа Петра Могили. Росте біля Андріївської церкви. За легендою, липа посаджена митрополитом Петром Могилою.

Липа Св. Пантелеймона. Росте біля джерела Св. Пантелеймона у Феофанії.

Липа Феодосія Печерського. Знаходиться за 10 м від входу в Дальні печери на території Києво-Печерської Лаври. Найстаріша липа в Києві. За легендою, посаджена на початку XII ст. одним із засновників Києво-Печерської Лаври ігуменом Феодосієм на могилі матері.

Платан академіка Кащенко. Найстаріший платан у Києві. Останнє дерево Акліматизаційного саду, створеного академіком на початку XX ст. і знищеного в Києві в 1970-х рр.

Сосна Нестерова. Росте на вершині Вовчої гори. Названа на честь легендарного київського льотчика Першої світової війни П. Нестерова, який проводив у цьому місці на початку XX ст. авіапольоти.

Тополі Бурдзинського. Ростуть в Шевченківському р-ні, просп. Перемоги, 32. Дерева названі на честь відомого лікаря В. Бурдзинського.

Три буки Олексія Бурачинського. Посаджені на території ботанічного саду НАН України в 40-х рр. ХХ ст. його першим директором А. Бурачинським.

Три буки Крістера. Найстаріші буки Києва, посаджені квітникарем В. Крістером на території пам'ятника природи «Лісове урочище Крістерів».

Три дуби Фролькіса. Ростуть на території інституту геронтології НАН України, названі на честь українського вченого в галузі сучасної геронтології і вікової фізіології, академіка Академії медичних наук України В. Фролькіса.

Черешня Бурдзинського. Найстаріша черешня Києва росте в зоопарку біля «колеса огляду». Дерево назване на честь лікаря В. Бурдзинського.

Ясен Тотлебена. Названий на честь російського генерала, військового інженера Е. Тотлебена.

Ясени Шарлеманя. Ростуть поряд із тополями В. Бурдзинського на просп. Перемоги. Дерева названі на честь художника-живописця А. Шарлеманя.

Київська область

Володимира дуби. Три дуби ростуть на території Київської лісової науково-дослідної станції недалеко від села Старі Петрівці (Вишгородський р-н). Розташовані в одну лінію за двадцять метрів один від одного, на пагорбі. Є нащадками знаменитих 1000-літніх Володимира дубів (дубів князя Володимира), вирубаних у кінці ХІХ – початку ХХ ст.

Дуб Браницьких. Росте в парку «Олександрія», 100 м на північний захід від Малої галявини. Названий на честь сім'ї Браницьких, засновників парку.

Дуб В. Гуся. Росте зліва від дороги на в'їзді в м. Яготин, за 200 м від автобусної зупинки «Паркова». Названий на честь голови Яготинської міськради Володимира Івановича Гуся, який показав дуб екологам.

Дуб Палія. Росте на Палієвій горі в парку «Олександрія», м. Біла Церква. Названий на честь полковника Семена Палія, одного з керівників національно-визвольної боротьби українського народу в ХVІІ ст.

Дуб Палія. Рoste в урочищі Унава Фастівського лісництва, неподалік від м. Фастова. За легендою, посаджений козацьким полковником С. Палієм.

Кінський каштан Ф. Мюльгаузена. Названий на честь лікаря і громадського діяча Ф. Мюльгаузена.

Крим

2000 річна олива (маслина Геродота). Рoste в нижній частині Верхнього парку Нікітського ботсаду. Незважаючи на солідний вік понад 2000 років, дерево продовжує плодоносити. Зі стовбура виходить 15 великих і дрібних гілок.

Волоський горіх Пузанова. Рoste в с. Верхоріччя (Бахчисарайський р-н). Мабуть, найстаріший волоський горіх України. Дерево назване на честь зоолога І. Пузанова.

Горіх Юрія Нікуліна. Рoste при вході в Долину привидів коло Алушти. У 1966 р. тут знімали епізод легендарної кінокомедії «Кавказька полонянка». На дерево вилазив герой популярного актора Ю. Нікуліна і кидав горіхи.

Дуб Єни. Знаходиться в яблуневому саду с. Нагірне. Названий на честь відомого кримського географа, професора В. Єни, який першим знайшов і описав його.

Дуб Суворова (дуб Чотири брати). Рoste в с. Яблучне (Білогірський р-н). За легендою, під цим деревом у березні 1777 р. О. Суворов вів переговори з посланцем турецького султана. Дуб має чотири стовбури.

Маслина Волошина. Рoste на могилі художника і письменника Максиміліана Волошина в Криму.

Платан Айседори Дункан. Рoste на набережній в Ялті. Названий на честь відомої американської танцівниці А. Дункан, яка захоплювалася деревом, коли була в Ялті під час своїх кримських гастролей в 1923 р.

Платан Палласа. Рoste в с. Тернівка (Балаклавський р-н). Посаджений у кінці XVII ст. в центрі села академіком Петербурзької Академії Наук П.–С. Палласом, якому Катерина Друга подарувала землі в Тернівці. Платан є на гербі цього села.

Сосна Станкевича. Рoste в заказнику на мисі Айя. Стовбур дерева обгорів. Сосна занесена в Червону книгу України. Названа на честь письменника М. Станкевича.

Софора Ушакова. Рoste на території пам'ятки природи Ушакова балка, м. Севастополь. За легендою, посаджена адміралом російського флоту Ф. Ушаковим на початку XIX ст.

Сталінська груша. Рoste недалеко від старої траси Сімферополь-Алушта. За легендою, під час відпочинку в Криму під грушею любив бувати Й. Сталін, де пив джерельну воду.

Суничник Єни. Рoste в невеликій ущелині на південному схилі гори Ай-Нікола, за 20 м від с. Ореанда. Дерево назване на честь кримського географа професора В. Єни, який знайшов і описав його. Має 10 великих гілок. Мабуть, це найстаріший суничник в Криму (понад 1300 років).

Суничник Подоляко. Рoste в районі другого нижнього поста за 50 м від моря. Названий на честь лісника М. Подоляко, який знайшов цей суничник.

Тис Захаржевського. Рoste на південному схилі гребеня Ай-Петрі, Ялтинський гірсько-лісовий заповідник. Названий на честь одеського географа Я. Захаржевського, який знайшов і описав дерево. Мабуть, найдавніший тис у Криму (понад 1500 років).

Фісташка Липи. Рoste в Нижньомасандрівському парку, м. Ялта. Названа на честь київського ботаніка, професора О. Липи, великого ентузіаста охорони вікових дерев, що знайшов і описав цю фісташку.

Фісташка Юстиніана. Рoste поруч з будівлею маяка на території військової частини на самій вершині мису Ай-Тодор. За легендою, дерево зберігає пам'ять про візантійського імператора Юстиніана I.

Шовковиця Гіреїв. Рoste в кухонному дворіку ханського палацу на території Бахчисарайського державного історико-культурного заповідника. Найстаріша шовковиця Криму.

Ялівець Голубицької. Рoste на майданчику біля обриву на південному виступі гори Хрестова (пам'ятник природи), с. Ореанда. Ялівець названий на

честь керівника Ялтинського еколого-натуралістичного центру «Солярис» І. Голубицької, яка описала дерево.

Львівська область

Дуб Богдана Хмельницького. Ростає в урочищі Діброва Жидачівського р-ну.

Дуб Виговського. Ростає поблизу музею гетьмана І. Виговського, с. Руда.

Дуб Франца Йосифа. Ростає в околицях м. Моршин. Під дубом в кінці XIX ст. відпочивав імператор Австро-Угорщини Франц-Йосиф I.

Липа Богдана Хмельницького. Ростає в Золочівському р-ні. Під цією липою восени 1648 р. відпочивав перед Зборівською битвою Богдан Хмельницький зі своїми полковниками – Богуном, Кривоносом, Нечаєм.

Липа Кравчуків. Ростає біля старого хреста при дорозі в с. Коросно. Названа на честь Орісі і Михайла Кравчуків, які знайшли дерево, виміряли його, сфотографували й повідомили про знахідку. Його вік понад 500 років.

Полтавська область

Дуб Остроградського. Ростає на території заказника «Пашене» (Козельщинський р-н). Названий на честь відомого математика М. Остроградського.

Рівненська область

Юзефінський дуб (дерево князя Ігоря). Ростає на території парку «Юзефінський». Одне з природних чудес України. Дуб занесений до книги рекордів України, його вік понад 1000 років.

Сумська область

Дуб Гаркуші. Ростає в с. Гаї (Роменський р-н). Названий на честь отамана XVII-го ст. Семена Гаркуші, який під деревом вершив суд і обдаровував бідних.

Сосна Паліцина. Ростає в Сумському районі. Посаджена засновником «попівської академії» О. Паліциним на могилі його дружини.

Тернопільська область

Дуб Трентовського. Ростає в с. Вигода. Дуб названий на честь відомого лісничого В. Трентовського.

Липа Богдана Хмельницького. Рoste в с. Нижчі Луб'янки. У 1649 р. перед штурмом Збарзького замку під липою зупинявся на відпочинок Б. Хмельницький.

Липа Богдана Хмельницького. Рoste в с. Денисів. За легендою, під нею відпочивав Богдан Хмельницький.

Харківська область

Дуб Василя Каразіна. Рoste на території Саду Шевченка в Харкові. Названий на честь засновника харківського університету Василя Каразіна.

Дуб Петра Першого. Знаходиться біля с. Колонтаївка. Під дубом розташовувався намет Петра Першого під час його походу на Полтаву.

Черкаська область

Дуб Максима Залізняка. Рoste в урочищі Холодний Яр (Чигиринський р-н). Під деревом збиралися гайдамаки на чолі з Максимом Залізняком. Під кроною дуба вели наради М. Залізняк, С. Наливайко, Б. Хмельницький. Т. Шевченко малював картину «Дуб на хуторі Буда», писав поему «Гайдамаки». Одне з природних чудес України, його вік понад 1000 років.

Липа Максимовича. Рoste при в'їзді в Збарський хутір, с. Богуславка (Золотоніського р-ну). Названа на честь видатного українського філолога, історика, видавця М. Максимовича, дитинство якого пройшло в цих місцях.

Чернівецька область

Дуб Штефана Третього. За легендою, дерево посадив молдавський воєвода Штефан Третій у 1497 р., після перемоги над військами польського короля Ольбрехта.

ВІКОВІ ДЕРЕВА

Вінницька область

Дуб Гордій. Рoste в Цибулівському лісництві, кв. 22 (Тростянецький р-н).

Волинська область

Дуб Велетень. Роста біля с. Дубечне (Дубеченське лісництво, кв. 19, вид. 36 Старовижівського лісгоспу).

Дніпропетровська область

Давня бузина. Роста у дворі Обласної станції юннатів по вул. Мандриківській, м. Дніпро. Найстаріша бузина в Україні, її вік понад 150 років.

Житомирська область

Дуб Патріарх. Роста на горі коло дамби на правому березі р. Тетерів, між селами Тригорка і Дениші (Тригорське лісництво, Житомирський лісгосп). Під дубом відпочивав Богдан Хмельницький.

Закарпатська область

Дідо-дуб. Роста на пагорбі біля церкви в с. Стужиця (Великобerezнянський р-н).

Дуб Чемпіон. Роста в с. Стужиця (Великобerezнянський р-н). На сьогодні – це найстаріший дуб в Україні, його вік близько 1300 років.

Запорізька область

Запорозький дуб. Роста в с. Верхня Хортиця, м. Запоріжжя. За легендою, у 1675 р. отаман Іван Сірко пише під дубом листа турецькому султану. У 1843 р. під дубом Тарас Шевченко читав свою поему «Катерина». У 1943 р. Адольф Гітлер хотів розпиляти дуб, вивезти його до Німеччини і там зібрати символ перемоги німецького духу над слов'янським. Зараз дерево майже засохло, живою залишилася лише одна гілка, з якої по-варварськи зрізають прутики на клони дуба.

Київська область

Дуб Кохання. Роста в старому парку в с. Ташань (Переяслав-Хмельницький р-н). Має чотири стовбури.

Дуб Наддуб. Роста на території урочища Криничка.

Крим

Два дуби біля річки Бельбек, Вартові Бельбека. Ростають біля мосту через річку Бельбек з боку залізниці на відстані 200 м один від одного.

Дуб Богатир Тавриди. Рoste в Дитячому парку, м. Симферопіль.

Дуб Пухнастий. Ріс біля стежки на мисі Монастирський гори Аюдаг. Стovбур упав, із нього ростуть молоді пагони.

Мигдаль Героїчна оборона Севастополя. Рoste посеред центральної алеї на вершині Малахового кургану. Це єдине дерево, яке вціліло тут після кривавих боїв.

Платан Динозавр. Рoste в парку Центру дитячої творчості, м. Алушта. Назву отримав через горизонтальну гілку, яка нагадує хвіст динозавра в натуральну величину (довжина гілки 10 м).

Поштовий дуб. Ріс на самому початку Великого каньйону Криму. За легендою, у його великому дуплі під час Великої Вітчизняної війни партизани обмінювалися повідомленнями. Пізніше, у мирний час, у дубі стали залишати записки та побажання туристи. Дуб загинув.

П'ятистовбурний каштан. Рoste у дворі житлового будинку, м. Сімферополь. Каштани були посаджені в одну лунку в 1829 р. другом О. Пушкіна лікарем Ф. Мюльгаузене як меморіальний сімейний знак. Дерево має п'ять стовбурів, які вирости з різних плодів.

Сосна Гігант. Рoste на скелі недалеко від водоспаду Учан-Су в Ялтинському гірничо-лісовому заповіднику.

Сосна Літак. Рoste на вершині гори Ай-Петрі в Ялтинському гірничо-лісовому заповіднику.

Тис Нескорений. Рoste на території парку санаторію «Утес», мис Плака, селище Малий Маяк (стара назва Кучук Ламбат). Тис мав шість скелетних гілок, п'ять із яких спиляні. На висоті двох метрів знищено й головний стовбур. Залишилася одна гілка.

Тис Гігант. Сам стовбур відходить від пня тиса, що зогнив. Рoste біля підніжжя гір Коньок і Бабуган.

Львівська область

Дуб Загиблих. Рoste в Яворівському національному парку поруч з с. Лелехівка. Під дубом поховані солдати, загиблі у воєнний час (1914 – 1918 рр.).

Одеська область

Дуб Чорна ніч. За легендою, дуб посадили чорноморські козаки, коли йшли на Кубань, вони ж і дали йому гарне ім'я – Чорна ніч.

Полтавська область

Панський дуб. Ростає в райцентрі Котельва.

Цар-осика. Ростає в Миргородському р-ні. Мабуть, найтовстіша (обхват 7,5 м) і найстаріша (вік понад 300 років) осика в Україні.

Сумська область

Дуб Орел. Ростає в Кролевецькому районі.

Княжа яблуня. Ростає в м. Кролевець, вул. Андріївська, 51. Має багато стовбурів. Одна з найстаріших яблунь в Україні (вік близько 300 років), природне чудо України.

Цар-дуб. Ростає в урочищі Пробужка на захід від с. Підставки.

Тернопільська область

Дуб Богатир. Ростає у с. Раї.

Дуб Велетень. Ростає у с. Раї.

Межовий дуб. Ростає в урочищі Біля дуба (Чортківський р-н).

Черкаська область

Осика Топілянський велетень. Ростає на території середньої школи, с. Топільня.

Чернігівська область

Монастирський дуб. Знаходиться коло монастиря с. Рихли.

Священний дуб. Ростає недалеко від с. Лошакова Гута. Улітку 1941 р. біля цього дуба лікували солдатів Великої Вітчизняної війни, звідки назва.

Київ

Дуб Довгожитель. Ростає по вул. В. Гетьмана.

Дуби Слави. Це найтовстіший дуб із потрійним стовбуром, обхват кожного окремого стовбура відповідно 4; 4,5; 7,4 м. Висота 30 м, його вік понад 300 років. Ростає в Голосіївському лісі.

Дуб На синій воді. Ростає на березі заплави на Жуковому острові.

Дуб Січових стрільців. Ростає по вул. Родимцева.

Дуб Хирун, також відомий як **Мужній дуб.** Ростає в пер. Делегатському. Походження назви невідоме.

Перунів дуб. Один із двох уцілілих дубів священного язичницького Шулявського (Кадетського) гаю. Коли з'явилася назва, достеменно невідомо: кажуть, що не так давно в дерево вдарила блискавка, але воно залишилося майже неушкодженим.

Татарський дуб. Один із небагатьох дубів, що вціліли в цій місцині як залишки дібров, які тут були раніше. Ростає прямо посеред тротуару на вул. Нагорній.

Тополя Метробудівників. Дерево отримало ім'я на честь вшанування метробудівників, які працювали в Києві.

Царський дуб. Ростає в Пущі-Водиці.

МЕМОРІАЛЬНІ ДЕРЕВА АНГЛОМОВНИХ КРАЇН, НАЗВАНІ НА ЧЕСТЬ ВИДАТНИХ ОСІБ

Англія

Brian Boru's Oak. Дуб Брайана Бору, Ірландія. На загальну думку, це 1000-літній дуб, посаджений Б. Бору, останнім королем Ірландії.

Queen Elizabeth Oak. Дуб королеви Єлизавети, Західний Сассекс. Вік приблизно 800–1000 років. Його висота порівняно невелика, за що такі дуби називають «сидячими». Відповідно до легенди, королева Єлизавета I стояла поряд зі стрілою наготові у своєму луці, чекаючи, коли олень наблизиться на відстань пострілу, хоч поцілити їй не вдалося.

Queen Elizabeth Oak. Дуб королеви Єлизавети, Хетфілд-Хаус, Хартфордшир. Кажуть, що Єлизавета I сиділа під деревом, коли їй повідомили про її сходження на престол в 1558 р. До початку ХХ ст. дерево прийшло у занепад, і в 1978 р. його залишки були вивезені. Новий дуб був посаджений на цьому місці Єлизаветою II в 1985 р.

Queen Elizabeth Oak. Дуб королеви Єлизавети, Грінвіч парк, Лондон. Дерево загинуло, але його залишки залишено в парку як меморіал. Генріх VIII танцював навколо цього дерева з А. Болейн, тому воно має велике значення для історії Англії.

Savernake Forest. Савернейкський ліс – це місце в графстві Уїлтшир, де зростає велика кількість дерев, що мають власні назви: **The Big Belly Oak** – Великий живіт, або Пузатий дуб, названий через нарости кори посередині стовбура. **New Queen Oak** (Дуб нової королеви) та **Queen Oak** (Дуб королеви) – дерева названі на честь коронації Д. Сеймур після смерті А. Болейн. **Amity Oak** – дуб дружніх стосунків, назва може бути пов'язана з місцем розташування на межі двох церковних парафій.

Shakespeare's tree. Дерево Шекспіра, дуб. Ростає в Лондоні, посаджене з нагоди 400-ї річниці від дня народження драматурга.

Shakespeare's mulberry tree. Тутове дерево Шекспіра, Англія. Насправді таких дерев багато, усі вони зростають у Шекспірівському саду. Перше тутове дерево посадив В. Шекспір власноруч, а ті, що зростають у парку сьогодні, – його «нащадки».

США

Allen Russell. Секвоя Аллена Рассела, США, Каліфорнія. 33-тє за величиною дерево у світі, назване на честь паркового рейнджера Аллена І. Рассела.

Bogey's Tree. Дерево-лякало, США, Алабама. Дерево на 12-й лунці в заміському клубі Riviera назване на честь Х. Богарта. Своє ім'я дерево отримало через нарости кори, які утворюють об'ємний малюнок у вигляді чи то левів, чи то привидів.

Davie Poplar. Тополя Деві, США, Північна Кароліна. Названа на честь генерала, засновника університету В. Річардсона Деві. Коли в 1792 р. розроблялися плани будівництва університету, це вже було велике дерево:

легенда свідчить, що Деві особисто вирішив розташувати шкільні приміщення навколо тополі.

General Sherman tree. Дерево генерала Шермана, США, Каліфорнія. Дата посіву насіння 700–300 рр. до н. е. Офіційна історія, яка може бути апокрифічною, стверджує, що дерево назване в 1879 р. натуралістом Д. Вулвертоном – лейтенантом, що служив у 9-й індіанській кавалерії під командуванням генерала Шермана.

Jardine Juniper. Ялівець Жардіна, США, Юта. Дерево назване на честь колишнього міністра сільського господарства США В. Жардіна.

Lincoln Oak. Дуб Лінкольна, США, Іллінойс. Оригінальне дерево загинуло в 1976 р., на тому дубі з промовами виступали С. Дуглас і А. Лінкольн. Сьогодні на цьому місці росте інший дуб, який посадили замість загиблого.

Methuselah. Мафусаїл, сосна, США, Каліфорнія. Дерево тривалий час вважалося найстарішим на планеті, його вік приблизно 4850 років. Сосна названа на честь прабатька людства Мафусаїла, який нібито прожив 969 років.

The President. Президент, секвоя, США, Каліфорнія. Вік 3200 років. Висота 72 м. Друге за розміром дерево у світі. Свою назву секвоя отримала 1923 року на честь 29-го Президента США У. Гардінга (у рік його смерті).

The Senator. Сенатор, кипарис, США, Флорида. Кипарис названий на честь сенатора штату Флорида М. Оверстріта, який пожертвував гроші на лікування дерева та створення парку в 1927 р.

Washington Tree. Дерево Вашингтона, секвоя, США, Каліфорнія. Дерево назване на честь Д. Вашингтона, першого президента Сполучених Штатів Америки.

Інші країни

Caesarsboom (Caesar's Tree). Тис Цезаря, Бельгія. Вік не відомий, але вважається, що дереву понад 2000 років. За легендою, Ю. Цезар прив'язав до нього свого коня під час завойовницької кампанії.

Tree of Hippocrates. Дерево Гіппократа, Греція. Це платан, вік якого приблизно 2400 років, що підтверджує легенду, згідно з якою Гіпократ власноруч посадив дерево, під яким пізніше навчав своїх учнів.

ВІКОВІ ДЕРЕВА АНГЛОМОВНИХ КРАЇН

Англія

Bicycle Tree. Велосипедна ялина, Шотландія. Знакове дерево з велосипедом, вбудованим у нього.

Chedgrave Jubilee Oak. Чедгрейвський Ювілейний дуб в Норфолку. Дерево посаджене на честь святкування Золотого ювілею королеви Вікторії.

Domesday Oak. Дуб Судного дня, Брістоль.

Granny Pine. Бабуся Сосна – це 300-літнє шотландське дерево, росте у високогір'ї.

Major Oak. Головний дуб у Шервудському лісі. Вік приблизно 800–1000 років. За легендою, під цим дубом відпочивав Робін Гуд зі своїми сподвижниками.

Merlin's Oak. Дуб Мерліна, Уельс. Дуб Мерліна пов'язаний із легендою про Мерліна, але він, ймовірно, був посаджений шкільним вчителем у 1659 р. або 1660 р., щоб відсвяткувати повернення англійського короля Карла II на трон.

Oak at the Gate of the Dead. Дуб біля Воріт мертвих, Уельс. Розташований на місці поховання загиблих під час битви при Крогені 1165 р.

«Old Lion» Ginkgo. Старий лев, гінкго. Росте в королівському ботанічному саду в Лондоні.

Tolpuddle Martyrs Tree. Дерево толпаддльських мучеників. Стало символічним місцем народження профспілкового руху. У 1833 р. шість сільськогосподарських робітників зустрілися біля платана в Толпаддлі, щоб

обговорити свої низькі зарплати та погані умови життя, за що учасників протесту було засуджено.

The Ancient Yew. Стародавній тис, графство Уїлтшир, Великобританія.

The Cage Pollard. Клітка Полларда. Дерево росте в історичному центрі Лондона. Поллардинг – це система обрізки, під час якої верхні гілки дерева видаляються, що сприяє утворенню щільної крони листя.

The World's End Black Poplar. Чорна тополя кінця світу, графство Ессекс, Великобританія.

США

Angel Oak. Ангельський дуб, США, Південна Кароліна. У місцевому фольклорі зберігаються історії про привидів колишніх рабів, що з'являються у вигляді ангелів навколо дерева.

Black Hawk Tree. Дерево Чорного Яструба, тополя, США, Вісконсин. Названа на честь вождя індіанців Чорного Яструба. Місцева легенда свідчить, що вождь Сауків Чорний Яструб переховувався в ній від переслідувачів.

Chandelier Tree. Дерево-канделябр, секвоя, США, Каліфорнія. Назва дерева мотивована формою його унікальної розгалуженої крони, що нагадує люстру.

Devil's Tree. Дерево диявола, дуб, США, Нью-Джерсі. Кажуть, що це дерево прокляте – ті, хто пошкоджує або нешанобливо ставиться до дерева, незабаром після цього отримують якесь ушкодження, часто в автомобільній аварії.

Friendship Oak. Дуб дружби, США, Міссісіпі. Дуб дружби датується 1487 роком, був молодим деревом у той час, коли Х. Колумб уперше відвідав Новий Світ. За легендою, ті, що увійдуть у тінь його гілок, залишаться друзями на все життя.

Grizzly Giant. Гігант-грізлі, секвоя, США, Каліфорнія. Дерево отримало свою назву через значні розміри (обхват понад 7 м).

Hangman's Elm. В'яз ката, США, Нью-Йорк. Використовувався для повішення засуджених.

Hare Krishna Tree. В'яз Харе Крішна, США, Нью-Йорк. Місце заснування руху Харе Крішна, у 1966 р. під його кроною вперше виголошено мантри Харе Крішна.

International World War Peace Tree. Дерево миру, липа, США, Каліфорнія. Дерево посаджене іммігрантами на честь закінчення Першої світової війни, як нагадування про перемир'я Німеччини зі Сполученими Штатами і як знак лояльності до Америки.

Lady Liberty. Леді Воля, аксодіум, США, Флорида. Одна з гілок росте під гострим кутом, якщо дивитися з певного ракурсу, виглядає як піднята рука Статуї Свободи.

Liberty Tree. Дерево свободи, в'яз, США, Масачусетс. Колоністи в Бостоні влаштували перший акт непокорі британському уряду на дереві. Воно стало об'єднуючим пунктом для зростаючого опору пануванню Британії над американськими колоніями.

Man in Tree. Людина в дереві, секвоя, США, Сієтл. Дерево росте поряд з місцем протистояння поліцейського із психічно хворим чоловіком.

Moon trees. Місячні дерева, вирощені з насіння, яке вивозили на орбіту Місяця, таких дерев є декілька, і всі вони знаходяться під охороною держави.

Sacred Oak. Священний дуб, США, Пенсільванія. Назву отримав від індіанців. За легендою, вождь не міг вилікувати дружину і пішов молитися духам під це дерево, а коли повернувся, дружина одужала.

Survivor Tree. Дерево, яке вижило; їх 2. У Сієтлі в'яз пережив терористичний вибух, а в Нью-Йорку груша вціліла після нападу 11 вересня 2001 р. на всесвітньовідомий торговий центр; була включена до Національного меморіалу і музею 11 вересня.

The Tree That Owns Itself. Дерево, що володіє собою, дуб. США, Джорджія. Відповідно до місцевих переказів, коріння дерева простирається на 25 м навкруги.

Witch Tree. Дерево відьми, кедр, США, Мінесота. Шанують місцеві індіанці. Кедр зростає на березі озера Верхнє, і всі, хто бажає успішно переправитися на другий бік озера, мають підносити дарунок дереву у вигляді попелу.

ЗАГИБЛІ МЕМОРІАЛЬНІ ДЕРЕВА

Anne Frank Tree. Дерево Анни Франк, каштан Нідерланди. Фігурує в щоденнику А. Франк. Дерево знищене під час шторму 2010 р.

Говоровський дуб, інша назва **Кримський баобаб.** За даними відомого кримського вченого-садівника Л. Симиренка, у 1910 р. обхват стовбура дуба на рівні землі був 11 м, а на висоті 2,13 м – 11,38 м. Отже, його вік міг дорівнювати 1400 років. Ріс дуб у фруктовому саду маєтку Говорова с. Біюк-Сюрень. Окружність крони дуба становила 46 м, під дубом могло одночасно поміститися 3 тис. осіб. Важкі гілки дерева підтримувалися кам'яними колонами. За величезну величину дуб нерідко називали «кримським баобабом». Унікальне дерево знищене. Говоровський дуб був найстарішим і найбільшим з усіх зараз відомих дубів України.

Дуб Богдана Хмельницького. Дуб знаходився в Корсунь-Шевченківському р-ні. У кінці 90-х рр. ХХ ст. був підпалений. Дуб загинув.

Дуб Махно. Ріс в Дібрівському лісі біля с. Велика Михайлівка (Покровський р-н). У кінці 1990-х рр. був підпалений заради забави, дуб загинув.

Дуб Онук. Ріс на хуторі Буда (Чигиринський р-н). У 2005 р. дерево всохло. Залишився тільки його стовбур. Поруч з ним ріс також **дуб Батько**, який мав обхват до 7 м, проте дерево спиляли в 1948 р.

Загиблий дуб. Ріс у с. Григорівка (Бахмацький р-н). Дуб загинув, залишився пень.

Спиляний дуб. Ріс у Чернігові на території спорткомплексу «Фортуна» Чернігівського інституту економіки і управління.

НАЗВИ ЇСТІВНИХ ТА УМОВНО ЇСТІВНИХ ГРИБІВ	
Boletus назва походить від лат. терміна <i>bēlētus</i> – гриб, або давньолат. <i>bōlitēs</i> – ком; часто вживається на позначення різних їстівних грибів	Моховик (боровик) <i>решітка, решетник, решетняк, підмошник, під'яєшник, коров'як, сітник, заячий боровик</i> – назва гриба могла бути зумовлена наявністю в нього пористої голівки, яка нагадує решето
Orange-cap boletus – моховик оранжевий ковпачок (колір); cap – ковпак, кепка, капелюх	Підосичник <i>червоняк, червонюх, краснюк, бабка, червона, красноголовець</i> (колір)
Yellow boletus – моховик жовтий <i>king bolete</i> – моховик-король	Маслюк <i>козляк, козар</i> (мотивація не прозора)
Brown cap boletus – моховик коричневий; <i>penny bun</i> – булочка пенні (кругла форма та коричневий колір)	Підберезник <i>бабка, обабок</i> (мотивація не прозора)
Milk mushroom <i>milk-cap</i> – молочний ковпак (в основі латинська назва); <i>red pine mushroom</i> – червоний сосновий гриб (колір) або простий сосновий гриб (місцевість, де росте гриб)	Хрящ-молочник <i>молочай</i> (молочний – це частина латинської назви); <i>скрипун</i> – така назва зумовлена характерним звуком, який можна почути під час розрізання плодового тіла. Росте у хвойних та мішаних, переважно гірських лісах, на галявинах і пасовищах великими групами, утворюючи так звані «відьмині кільця»

Chanterelle назва походить від грецького <i>kantharos</i> і позначає «келих» або «склянка» (форма)	Лисичка гриби отримали свою назву через те, що зовні нагадують лисячі мордочки та мають характерне забарвлення
Truffle (латинською назва)	Трюфель <i>земляне серце</i> – місце росту гриба
Champignon <i>white button</i> – біла кнопка або гудзик (форма та колір)	Печериця <i>стернівка</i> (назва пов'язана з місцем, де росте гриб – у полі); <i>печірка</i> – однозначної етимології немає, найбільш вірогідна версія спирається на слово <i>пекти</i> як один із можливих способів приготування гриба
Agaric – поганка, поширюється на більшість отруйних грибів, але науково це не зовсім правильно. <i>Krötenschwamm</i> (жаба-гриб). У фольклорі жаби часто сиділи на поганках та ловили мух. Муха також стала частиною назви, з англійської це <i>dragonfly</i>, відбулось перенесення частини назви і маємо англійською <i>agaric-fly</i>	Бліда поганка <i>гадючка, мухомор гадючий</i> – назва пов'язана з гадюками, які досить поширені в Україні і отрута яких є небезпечною для людини, що і стало основою для перенесення назви; <i>блекітниця</i> – назва мотивована (блекота, блювати) основним симптом отруєння грибом
Toadstool (жабій стілець) – з англійських легенд знаємо, що жаби вважалися отруйними, це спричинило перенесення назви земноводного на отруйні гриби	Мухомор <i>маримуха, мухаїр, жабурка</i> – назва зумовлена тим, що настій мухомора застосовується для винищення мух

Honey fungus – медовий гриб; <i>hair grass</i> – волосяна трава; <i>honey agaric meadow</i> – польовий медовий гриб; <i>clove mushroom</i> – гвоздичний гриб	Опеньок <i>підопеньок, козир</i> – від назви частини головного убору (перенесення за формою)
Russula походить від лат. <i>russus</i>, що означає «червоний»	Сироїжка (швидкість приготування); <i>голубінка червонувата</i> (наявна спільна сема червоного кольору, але основний акцент указує на специфічний синій відтінок); <i>смердюк</i> (назва різновиду сироїжки ароматної); <i>товстуха</i> (назва різновиду сироїжки лускатої, у неї дуже товства м'ясиста ніжка)
Blewits – рядовка; <i>blue-leg</i> – гриб має синю або навіть пурпурово-синю ніжку	Рядовка ліловонога <i>синя нога, синяк</i> (колір ніжки)
Tricholoma equestre – рядовка зелена; <i>man on horseback</i> – людина на коні; <i>yellow knight</i> – жовтий лицар (мотивація не прозора)	Рядовка зелена <i>зеленушка, зелінка, зеленавка, зеленушка, зельонка, зелениця</i> (мотивація назви – колір); <i>майки</i> – рос. назва місяця травень, коли з'являються перші гриби
Puffball – порхавка	Дощовик <i>курявка, морюха, бздюха, порхавка</i>
Назва в обох мовах пов'язана з хмарами коричневих пилоподібних спор, що здіймаються в повітря, коли зріле плодове тіло лопається або піддається впливу	

Morel – з давньоанглійської *<i>murhon</i> – «їстівний корінь»	Зморшок (їстівний, конічний); <i>ковпачок, сушеребок, коцюрупок</i> – гриб має конічну форму та виглядає так, ніби весь вкритий вертикальними зморшками
Kombucha (tea fungus) – чайний гриб <i>touchwood</i> – назва пов’язана з тим, що гриб росте на дереві; використання <i>kombucha</i> в англійській мові, ймовірно, пов’язане з неправильним засвоєнням японських слів: <i>kombucha, kobucha</i> (що перекладається як «чай з ламінарії»)	Трутовик березовий – назва пов’язана з тим, що це гриб-паразит, який не приносить користі дереву- хазяїну; <i>губка березова</i> – гриб має шершаву поверхню; <i>чайний гриб, чага</i>
Oyster латинська назва пов’язана з формою гриба – устрична раковина; <i>king trumpet</i> – королівська сурма; <i>french horn</i> – французький горн	Королівська глива – народна українська назва цього гриба <i>глива</i>, хоч словник Грінченка та інші фіксують, що гливою називається інший гриб – <i>печіночник</i>; місцеві назви – <i>дублянка, гливичка</i> <i>звичайна, дуплянка їстівна,</i> <i>калічка</i>
Enoki <i>golden needle</i> – назва японського гриба, що має тонке тіло та жовтуватий колір; <i>velvet foot</i> – оксамитова стопа; (<i>velvet shank</i> – оксамитовий хвостик – це назви дикорослих грибів	Зимовий гриб <i>лубинка</i> – результат фонетичної зміни іншої назви цього гриба – <i>голубинка</i> (запозичена з польської мови) мотивованої характерним синюватим кольором

Saffron milk cap <i>pine mushroom</i> – сосновий гриб (вказує на місце росту грибів)	Рижик <i>ридз, рижок</i> – рудий колір організму
Flat-cap mushroom дослівно – гриб з пласким капелюшком	Корбан – за прізвищем чоловіка, який вперше використав гриб у їжу; <i>гордуман, тунт, царський гриб</i> – високі смакові якості
Rufous milkcap дослівно – рудий молочний капелюшок	Гірчак <i>перець собачий, перець водяний</i> – неїстівний отруйний гриб
Woolly milkcap дослівно – вовняний молочний капелюшок	Вовнянка <i>мохначка</i> – назва пов’язана із зовнішнім виглядом гриба: має бахрому, що нагадує вовну; <i>рижок березовий, рижок отруйний</i>
Coprinus comatus <i>shaggy ink cap</i> – волохата чорнильна кришка; <i>lawyer’s wig</i> – перука адвоката; <i>shaggy mane</i> – волохата грива; в американській англійській <i>the vomiter</i> – блекота	Гнойовик білий <i>гноївка біла</i>
Clitopilus prunulus <i>the miller</i> – мельник; <i>sweetbread</i> – солодкий хліб, назву отримав через дуже приємний аромат	Підвишень <i>садовик, вишняк</i> – місце зростання грибів
Polyporus umbellatus <i>lumpy bracket</i> – грудочка; <i>umbrella polypore</i> – парасолька	Поліпил зонтичний <i>гриб-баран</i> – за подібністю форми колоній

Marasmius <i>the pinwheel</i> – вертушка; <i>the little wheel</i> – маленьке колесо; <i>the collared parachute</i> – дослівно нашійний парашут; <i>the horse hair</i> – кінське волосся	Часничник – назва пояснюється специфічним запахом, що нагадує часниковий
Hericium erinaceus <i>lion's mane mushroom</i> – левова грива; <i>monkey head mushroom</i> – гриб мавпяча голова; <i>bearded tooth mushroom</i> – гриб бородатий зуб; <i>satyr's beard</i> сатирична борода; <i>bearded hedgehog</i> – бородатий їжак; rom-rom – помпон	Їжовик – має шипи на внутрішній стороні капелюшка
НАЗВИ ОТРУЙНИХ ГРИБІВ	
Clathrus archeri <i>octopus stinkhorn</i> – восьминіг смердючий; <i>devil's fingers</i> – пальці диявола	Пальці диявола – у мовах країн, де росте цей гриб, його назва асоціюється з восьминогом (англ. <i>Octopus Stinkhorn</i>), каракатицею (нім. <i>Tintenfischpilz</i>, нід. <i>inktviszwam</i>) або ж із квіткою
Clathrus ruber <i>latticed stinkhorn</i> – решітчастий смердюк; <i>the basket stinkhorn</i> – кошик смердючий; <i>the red cage</i> – червона клітка	Решетник червоний – назва за формою та кольором

Entoloma sinuatum <i>livid agaric</i> – жива поганка; <i>leaden entoloma</i> – свинцева енталома; <i>lead poisoner</i> – свинцевий отруйник	Ентолома отруйна народна назва відсутня – гриб не росте на території України
Inocybe patouillardii <i>deadly fibrecap</i> – смертельна шапочка; <i>brick-red tear mushroom</i> – цегляно-червоний сльозовий гриб; <i>red-staining</i> – червоноплямистий	Волоконниця патуйяра народна назва відсутня – гриб не росте на території України
Cortinarius violaceus <i>violet webcap</i> – фіолетова шапочка з павутини; <i>violet cort</i> – фіолетова кірка	Павутинник – його збирають під час бабиного літа, назву отримав через волокна, що утворюють своєрідне покривало, яке огортає капелюшок гриба і його ніжку
Gyromitra esculenta <i>brain mushroom</i> – мозковий гриб; <i>turban fungus</i> – гриб тюрбан; <i>elephant ears</i> – слонячі вуха; <i>beefsteak mushroom</i> – гриб яловичий. Усі назви пов'язані з формою гриба	Строчок звичайний весняний – від псл. *strokъ – «вкритий плямами» <i>сморож, піструк, бабура</i>
Boletus satanas <i>Satan's bolete</i> – гриб Сатани; <i>Devil's bolete</i> – чортів гриб	Чортів гриб <i>ригач</i> – назва пов'язана основним симптом отруєння грибом; <i>синюк отруйний</i> – за кольором
Chalciporus piperatus <i>peppery bolete</i> – перцевий гриб, назва виду в перекладі з лат. означає «перцевий»	Перцевий гриб – гіркий на смак

Galerina marginata – специфічний епітет <i>marginata</i> походить від латинського слова, що означає – «край, межа»; <i>funeral bell</i> – похоронний дзвін; <i>deadly skullcap</i> – смертельна черепашка	Галерина облямована <i>оторочкувата</i> – назва мотивована зовнішнім виглядом
Lepiota cristata – специфічний епітет <i>cristata</i> – хохлата; <i>stinking dapperling</i> – смердючий баклажан; <i>stinking parasol</i> – смердюча парасолька; <i>brown-eyed parasol</i> – кароока парасолька	Чешуйниця гребінчаста <i>парасолька</i> – назва мотивована формою
Gymnopilus junonius <i>laughing Gym</i> – тренажер для сміху; <i>laughing Cap</i> – капелюшок, що сміється; <i>laughing Jim</i> – Джим, який сміється	Гимнопилус психогенні, «магічні», «чарівні» гриби; у деяких регіонах поширена назва <i>trip</i>, що, вірогідно, походить від англ. <i>trip</i> (подорож)
Amethyst deceiver – аметистовий ошуканець – назва мотивована кольором тіла гриба	Лаковиця бузкова – назва мотивована кольором тіла гриба
Coral fungus – кораловий гриб; мотиваційна ознака – форма, яка нагадує корали	Оленячі ріжки – назва одного з видів їжовиків, умотивована подібністю форми тіла до ріжок
Англійська назва відсутня	Гриб-зонтик великий <i>ковпак, панчішка</i> – назва за формою

Англійська назва відсутня	Гіропор каштановий <i>заячий гриб</i> – форма гриба нагадує заячі вуха
Англійська назва відсутня	Говорушка білувата – точний переклад з латинської мови
Англійська назва відсутня	Груздь сосочковий <i>хрящ камфорний</i> – через сильний запах